

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

SAKARYA'DA NÜFUS HAREKETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nilüfer Edecin

Enstitü Anabilim Dalı: Coğrafya

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. ALİ YİĞİT

MAYIS- 2007

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

SAKARYA'DA NÜFUS HAREKETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nilüfer Edecin

Enstitü Anabilim Dalı: Coğrafya

Bu tez 12/ 06/ 2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

YRD. DOÇ. DR. ALİ YİĞİT YRD. DOÇ. DR. CERCİS İKİEL DOÇ. DR. YÜCEL ÖZTÜRK

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel yazım kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nilüfer EDECİN

12 Haziran 2006

ÖNSÖZ

‘Sakarya’da Nüfus Hareketleri’ adını taşıyan bu çalışmanın konusunu, Sakarya’da yaşanan hızlı nüfus dinamiği, nüfus hareketliliğinin gelişimini, sebep ve sonuçlarını değerlendirmektir.

Lisansüstü çalışmamda danışmanlığımı üstlenip, bu tezin konusunun belirlenmesinden, tamamlanmasına kadar geçen sürede, emeği geçen Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Ali YİĞİT’e teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisansım süresince bilgi ve tecrübelerimden yaralandığım, Yrd. Doç. Dr. Cercis İKİEL’e ve Yrd. Doç. Dr. Meryem HAYIR’a teşekkür ederim.

Son olarak maddi ve manevi destekleriyle beni bugünlere getiren anne ve babama, her zaman benden destek ve sevgilerini esirgemeyen ablam ve kardeşime sevgilerimi sunarım.

12 Haziran 2006

Nilüfer EDECİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. NÜFUS COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ	7
1.1. Nüfus ve Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler.....	7
1.1.1. Doğal Faktörler.....	7
1.1.2. Beşeri ve Ekonomik Faktörler.....	11
1.2. Nüfusun Gelişimi.....	14
1.2.1. Cumhuriyetten Önceki Dönem.....	14
1.2.2. Cumhuriyetten Sonraki Dönem.....	19
1.2.2.1. 1954 Öncesi.....	19
1.2.2.2. 1954 Sonrası.....	23
1.3. Nüfus Yoğunluğu ve Dağılışı.....	34
1.4. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri.....	40
1.4.1. Nüfusun Eğitim Durumu.....	40
1.4.2. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Durumu.....	45
1.4.3. Çalışma Çağı ve Nüfusun Sektörel Dağılımı.....	48
BÖLÜM 2. NÜFUS HAREKETLERİ	58
2.1. Doğum ve Ölümler.....	58
2.2. Göçler.....	59
SONUÇ VE ÖNERİLER	78
KAYNAKLAR	82
ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR

- ATSO** : Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası
- DİE** : Devlet İstatistik Enstitüsü
- Km** : Kilometre
- M** : Metre
- Mm** : Milimetre
- MÖ** : Milattan Önce
- NE- SW** : Kuzeydoğu- Güneybatı
- TC** : Türkiye Cumhuriyeti
- TEM** : Transit Avrupa Kuzey Güney Otoyolu
- TUİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- UNESCO** : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. 1831 Kocaeli Sancağı Nüfusu.....	18
Tablo 2. 1881–1893 Adapazarı-Geyve Nüfusu.....	18
Tablo 3. 1906 Adapazarı-Geyve Nüfusu.....	18
Tablo 4. 1913 Adapazarı-Geyve Nüfusu.....	18
Tablo 5. 1914 Adapazarı-Geyve Nüfusu.....	19
Tablo 6. 1954 öncesi Sakarya nüfus gelişimi (1927–1950).....	20
Tablo 7. Türkiye nüfus gelişimi (1927–1950).....	20
Tablo 8. Sakarya’da sayım yıllarına göre nüfus ve yıllık artış hızı.....	26
Tablo 9. Sayım dönemlerinde Türkiye ve Sakarya’da nüfus ve nüfusun yıllık artış hızı.....	29
Tablo 10. Türkiye’de sayım yıllarına göre şehir ve köy nüfusları.....	30
Tablo 11. Türkiye, Marmara Bölgesi ve Sakarya’nın şehir ve köy nüfusları.....	31
Tablo 12. Sakarya’da şehir ve köy nüfusları.....	31
Tablo 13. Sakarya ve ilçelerinde şehirleşme, 2000.....	33
Tablo 14. Sakarya ili yıl ortası nüfus, 2001–2006.....	34
Tablo 15. 1955 Yılı ilçeler itibarı ile Sakarya nüfus yoğunluğu.....	35
Tablo 16. 2000 Yılı ilçeler itibarı ile Sakarya nüfus yoğunluğu.....	35
Tablo 17. Okuma yazma bilen nüfus, 1955–2000.....	41

Tablo 18. Cinsiyete göre Okuma-Yazma bilme oranı.....	42
Tablo 19. Eğitim durumuna göre nüfus, 1975–2000.....	42
Tablo 20. Sakarya ili ve Türkiye’de eğitim durumu (2004–2005).....	45
Tablo 21. Sakarya nüfusunun geniş aralıklarla gruplandırılması, 2000.....	45
Tablo 22. Sakarya nüfusunun yaş ve cinsiyet dağılımı, 2000.....	46
Tablo 23. Cinsiyete göre işgücü durumu, 1980–2000.....	49
Tablo 24. Sakarya’da yaş grubu, işgücü durumu ve cinsiyete göre nüfus, 2000.....	51
Tablo 25. Sakarya ili, ilçeler bazında işgücü durumu ve cinsiyete göre nüfus, 2000.....	52
Tablo 26. Sakarya’da yapılan iş ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfus, 2000.....	54
Tablo 27. Sakarya’da nüfusun iktisadi faaliyet kolları ve cinsiyete göre dağılımı, 2000.....	56
Tablo 28. Sakarya’da daimi ikametgaha göre ölümler, 1960–2000.....	59
Tablo 29. Sakarya İlinin aldığı, verdiği göç ve göç hızı, 1975–2000.....	61
Tablo 30. Sakarya’da doğum yerleri ve cinsiyete göre nüfus dağılımı (1975– 1985).....	61
Tablo 31. Sakarya’da doğum yerleri ve cinsiyete göre nüfus dağılımı (1990– 2000).....	62
Tablo 32. Sakarya’ ya 2000 yılı sayım sonuçlarına göre toplam 5.000’in üzerinde göç vermiş olan iller	65

Tablo 33. Sakarya İlinin illere göre aldığı-verdiği göç (1980).....	66
Tablo 34. 1975–1980 Döneminde Sakarya’ya olan göçlerin geldiği başlıca illerin dağılımı.....	68
Tablo 35. 1975–1980 döneminde Sakarya’nın göç verdiği başlıca iller.....	69
Tablo 36. Sakarya İlinin illere göre aldığı-verdiği göç (2000).....	69
Tablo 37. 1990–2000 Döneminde Sakarya’nın göç aldığı başlıca illerin dağılımı.....	71
Tablo 38. 1990–2000 Döneminde Sakarya’nın göç verdiği başlıca iller.....	72

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Sakarya ili lokasyon haritası.....	2
Şekil 2. Sakarya İli ve çevresine ait hava fotoğrafı (2007).....	3
Şekil 3. Sakarya’da sayım yıllarına göre nüfus.....	27
Şekil 4. Şehir nüfusunun toplam il nüfusuna oranı (%).....	32
Şekil 5. Sakarya ili nüfus dağılışı (1955).....	37
Şekil 6. Sakarya ili nüfus dağılışı (2000).....	38
Şekil 7. Sakarya ilinde şehir ve köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu.....	39
Şekil 8. Eğitim durumuna göre nüfus, 1975–2000.....	43
Şekil 9. Sakarya ili nüfus piramidi (1955–2000).....	47
Şekil 10. Sakarya ili nüfus ve işgücü piramidi (2000).....	50
Şekil 11. Sakarya’da yapılan işe göre istihdam edilen nüfus, 2000.....	55
Şekil 12. Sakarya İlinin illere göre aldığı göç (1980).....	74
Şekil 13. Sakarya İlinin illere göre verdiği göç(1980).....	75
Şekil 14. Sakarya İlinin illere göre aldığı göç (2000).....	76
Şekil 15. Sakarya İlinin illere göre verdiği göç(2000).....	77

Tezin Başlığı: Sakarya'da Nüfus Hareketleri**Tezin Yazarı:** Nilüfer EDECİN**Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Ali YİĞİT**Kabul Tarihi:** 12.06.2007**Sayfa Sayısı:** VIII (ön kısım) + 87 (tez)**Anabilim Dalı:** Coğrafya

Araştırma alanımızı oluşturan Sakarya, Marmara Bölgesi'nin Çatalca- Kocaeli Bölümünde yer alır. Doğudan Düzce, Bolu, Güneyden Bilecik, Bursa, batıdan Kocaeli, kuzeyden ise Karadeniz ile çevrilmiştir.

Tarihi çok eskilere dayanmayan şehir, il statüsünü kazandığı 1954 yılından, 2000 yılına kadar geçirdiği 45 yıllık dönem içinde, üç kat nüfus artışı göstererek, Türkiye nüfus artışı ile paralel seyir izlemiştir.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizdeki nüfus hareketliliğini ortaya koymak açısından iyi bir örnek oluşturabilecek Sakarya'yı ele alıp değerlendirmektir. Nüfusun hem sayısal özellikleri, hem de sosyal ve ekonomik özellikleri değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde nüfusun zaman içerisindeki değişimi ele alınmış, Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak incelenmiştir. Cumhuriyetten önceki nüfus özellikleri değerlendirildikten sonra, Cumhuriyet sonrası Sakarya'nın il statüsü kazandığı 1954 yılı öncesi ve sonrası olarak incelenerek, sayım dönemleri arasındaki gelişimi değerlendirilmiştir. Bu aşamalardan sonra, Sakarya'nın sahip olduğu nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nüfusun eğitim durumu, yaş ve cinsiyet yapıları değerlendirilmiş, Sakarya'nın ekonomik yapısını ortaya koyabilmek amacıyla sahadaki çalışma çağı nüfusun sektörel dağılımı incelenerek, nüfusun hangi iş kollarında çalıştığı ve işsiz nüfusun yapısı değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, nüfus hareketliliğinin oluşturan etmenler olan doğumlar, ölümler ve göçler ele alınmıştır. Bu bölümde sahadaki nüfus artışında en çok göçler konusu ön plana çıkmıştır. Gelen nüfusun miktarı ve geldikleri iller tespit edilerek sahanın nüfus çekmesini sağlayan etkenler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sakarya, Nüfus Hareketleri, Nüfus yapısı, Göç

Title of the Thesis: Movement of Population in Sakarya**Author:** Nilüfer EDECİN**Supervisor:** Assist. Prof. Dr. Ali YİĞİT**Date:** 12.06.2007**Nu. of. pages :** VIII (pre text)) + 87 (main body)**Department:** Geography

Our research area Sakarya takes part in Çatalca-Kocaeli Section of Marmara Region. It is surrounded with; in the north Blacksea, east Düzce, Bolu, south Bilecik,Bursa and west Kocaeli.

The city which has an old history becomes a county in 1954. since that time to 2000 Sakarya trebled its population parallel with the increase in Turkey's population.

The main aim of this study is to assess Sakarya as a model which can show the changes in population of Turkey.

Both numerical characteristics and social-economical characteristics were assessed together.

The change in population was analysed at fist part as before republic and after republic.First the characteriistics of population before republic was assessed. Then the growth between celsuses in after republic period was assessed by analysing Sakarya as before 1954 and after 1954.After these stages,social and economical characteristics of Sakarya's population presented.To present Skarya's economicalstructure, the working population's secturial diffuse analysed and in which sphere of action are they in determined.Non-working polpulation's structure assessed.

Second part is about presenting the main effects, borns,deaths and immigrations, of population movement. At this part effects of immigration over the increase of population was processed. To show the effects of immigration, the incoming population and where they came identified.

Keywords: Sakarya, Population Movement, Population Structure, İmmigration

GİRİŞ

ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

Marmara Bölgesi'nin Kuzeydoğu bölümünde 29° 57' - 30° 53' Doğu Meridyenleri, 40° 17' - 41° 13' Kuzey paralelleri arasında yer alan Sakarya ili, adını Sakarya nehrinden almıştır. İl merkezi Adapazarı, Sakarya Nehri'nin getirdiği alüvyonların doldurduğu çöküntü alanındadır.

Sakarya ili topraklarının iz düşüm alanı 4.821 km², gerçek alanı ise 5.015 km²'dir.

Sakarya ili, Merkez ilçesi Adapazarı'nın adı ile anılan ovanın güneybatı kenarında kurulmuş olup, tarihi İstanbul –Anadolu yolunda kavşak konumuna sahiptir.

İl alanı yönetsel açıdan doğudan Düzce'nin; Gölyaka, Çilimli, Akçakoca ile Bolu'nun; Mudurnu ve Göynük, güneyden Bilecik'in; Gölpazarı ve Osmaneli, batıdan Kocaeli'nin; Kandıra, Merkez ve Gölcük ile Bursa'nın; İznik ilçeleri, kuzeyden ise Karadeniz ile çevrilidir.

Sakarya İlinin merkezi olan Adapazarı, Akova adı ile anılan düzlükte Sakarya havzasının aşağı kısmında yer alır. Doğudan Çamdağı, güney ve güneydoğudan Samanlı Dağları, kuzeyden Karadeniz ile sınırlanan İlin, batıdan belirgin bir doğal sınırı bulunmamaktadır.

Sakarya'da yeryüzü şekilleri içerisinde platolar ağırlıklı durumdadır. İl alanının % 43'ünü oluşturan platolar, yer yer ormanlarla kaplıdır. İlin en önemli platosu batıdan İl topraklarına girerek Sakarya Vadisine kadar sokulan Kocaeli Platosudur.

Adapazarı adının ilk bölümüyle de söz konusu pazarın kuruluş yerini belirtir. Sakarya Nehri ve kolunun oluşturduğu iki su arasında kalan toprak üzerinde kurulan pazaryeri şehrin Adapazarı olarak tanınmasına ve anılmasına neden olmuştur (Sakarya İl Çevre Durum Raporu–2004). 19. yüzyılda hızla gelişerek önce büyükçe bir yerleşim merkezi haline gelen bu pazaryeri, Cumhuriyet döneminde hızla büyüyerek bir sanayi ve ticaret merkezine dönüşmüştür.

Şekil 1. Sakarya ili lokasyon haritası

Şekil 2. Sakarya İli ve çevresine ait hava fotoğrafı (2007)

Kaynak: Google Earth

DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Araştırma sahamızla ilgili daha önceden yapılmış bazı coğrafi çalışmalar bulunmakla beraber, araştırma konumuz olan nüfusu ele alıp sadece bu konuda yapılmış detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak şahıslara ait olan eserlerde Sakarya ve onun merkez ilçesi olan Adapazarı hakkında genel olarak yeryüzü şekilleri, ekonomisi, nüfusu, tarihçesi gibi konularda bilgi verilmektedir. Bunların başlıcaları ise şunlardır;

İNANDIK, H. (1953–1956), hazırlamış olduğu Doçentlik tezini makaleler halinde yayınlamış ve Adapazarı ve çevresinde yapmış olduğu morfoloji, hidroloji, ekonomi, nüfus ve yerleşme ile ilgili çalışmaları, araştırmaların yapıldığı dönemdeki ortamı tanımamızı sağlamıştır.

ALPAN, S. (1967), Sakarya'nın fiziki, beşeri ve iktisadi coğrafyası ile ilgili dönemsel bilgileri almamızı sağlamıştır.

ARI, Oğuz, TÜTENGİL C. O. (1967), Sakarya ili Merkez ilçesi Adapazarı'na yaşanan göçler ve sonuçlarını değerlendirmişlerdir.

ERÖZ, Mehmet (1967), Sakarya ilinin merkez ilçesi Adapazarı'nın oluşumu ve gelişimini anlatmışlardır.

YALÇIN, Osman, GÖKÇEN, Rifat, (1979), Sakarya ilini değişik yönleriyle tanıtmıştır.

ERENDİL, Muzaffer (1982) Türü yönleri ile Sakarya ili, adlı eserinde Sakarya ilinin tarihsel coğrafyası ve sosyal durum, eğitim, kültür, ekonomik durum, turizm gibi özelliklerine kısaca değinerek il olmadan önce ve sonraki sosyal hayata kısaca değinmiştir.

ERYILMAZ, Bilal, ŞANVER, S., ES M., ÇALIŞIR M. (1996), Adapazarı'nın nüfus gelişiminden bahsetmişlerdir.

BAYRAKTAR, Bülent (1997), Adapazarı'na yaşanan göçleri değerlendirmişlerdir.

YURT, Recep (1998) , Güney Doğu Anadolu Bölgesinden Sakarya iline olan iç göçler ve Sakarya nüfusuna etkilerini değerlendirmişlerdir.

KONUĞU, Enver (1999), Sakarya'nın tarihi coğrafyasını anlatmışlardır.

DOLDUR, Hüsniye (2003), Sakarya merkez ilçesi Adapazarı'nı tüm yönler ile ele alarak ova şehri özelliğinden sanayi şehri özelliği kazanım nedenlerini ortaya koymuştur.

SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (2004), Sakarya Rekabet gücünün belirlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla hazırlanan raporun doğal yapı ve kaynaklar, sosyo-kültürel yapı bölümlerinde yer alan güncel bilgiler çalışmamızın ilgili bölümlerine ışık tutmuştur.

TUNCEL, Metin (2005), Adapazarı yöresinin coğrafyası adlı eserinde yörenin coğrafi özellikleri ile yöreye adını veren Adapazarı şehrinin kuruluşundan günümüze anlatmışlardır.

SELVİ, Haluk (2005), II. Meşrutiyet döneminde Adapazarı ve çevresi hakkında bilgiler vermişler, dönemin nüfus özelliklerine değinmişlerdir.

TAŞDELEN, Musa (2005), Sakarya'nın tarihinden yola çıkarak, günümüze kadar sosyal ve iktisadi özelliklerini değerlendirmişlerdir.

MATERYAL VE METOD

Konumuzla ilgili çalışmalara başlarken öncelikle araştırma sahamızla ilgili bulunan literatür taraması ve değerlendirmesi üzerinde durulmuştur. Böylece konumuzla ilgili çeşitli veriler elde edilmiştir. Ardından bu verilerin oluşmasında etkili olan coğrafi Şartların belirlenmesine geçilmiştir.

Coğrafi bir çalışmada, konunun daha iyi bir Şekilde aktarılabilmesi için saha ile ilgili haritaların bulunması gerekmektedir. Nüfusun dağılışını ve bu dağılışta coğrafi faktörlerin etkisin gösterebilmek amacıyla ilin topoğrafya haritası çizilmiştir.

Coğrafyada karşılıklı ilişkiler çok önemlidir. Bu nedenle sahanın yeryüzü Őekillerinin, iklim özelliklerinin ve buna benzer diğer doğal özelliklerinin sahadaki nüfus ile olan ilişkilerini açıklamak için çeşitli kurum ve kuruluşlardan veri toplanmıştır.

Çalışmanın esasını nüfus konusu oluşturduğundan, en detaylı bilgi ve verilerin temin edildiği kurum, Türkiye İstatistik Kurumu oluşturmuştur.

Bu işlemler tamamlandıktan sonra, coğrafya biliminin ilke ve yöntemlerine göre, verilerin amaca uygun olarak değerlendirilmesine geçilmiştir.

İlk nce TUİK'den alınan verilere dayanılarak sahanın sahip olduğu nüfusun tarihsel nüfus gelişimi ortaya konulmuş ve Türkiye nüfusu ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Özellikle nüfusun hızlı artışını sağlayan doğal ve beşeri faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nfusla ilgili bu değerlendirmelerden sonra sahanın sahip olduğu nüfusun saha üzerindeki dağılışı tespit edilmiş ve bunun üzerinde etkili olan faktörlere değinilmiştir

Araştırma sahamızın sahip olduğu nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri ortaya konularak nüfusun daha iyi bir Şekilde anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmaların ardından g hareketlerine değinilerek, glerin nedenleri, gelişimi ve saha üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

En son olarak, literatür taramasının ardından elde edilen bilgiler ve sahada yapılan gözlemler sonucunda sahanın sahip olduğu nüfusun yeryüzü Şekilleri, iklim özellikleri ve ekonomik özellikler ile olan karşılıklı ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu

konuda etkili olan tarihi gelişmelere değinilerek sahanın nüfusu, bu nüfusun dağılımı ve artışı izah edilerek bunların sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Ülkemiz nüfus hareketliliğinin fazla olduğu ülkelerden biridir. Bu hareketliliğin oluşmasında ülkemizin coğrafi yapısı ile ekonomik ve sosyal alanda görülen problemlerin büyük etkisi bulunmaktadır. Nüfus hareketliliğinin yoğun şekilde yaşanması, ülkemiz genelinde ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açıdan önemli değişikliklerin meydana gelmesini sağlamıştır. Bu değişiklikler sonucu oluşan sorunlar ise, ülkemizin öncelikli olarak çözülmeyi bekleyen sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sakarya ve çevresi ülkemizin hızla gelişen ve nüfusu da buna paralel olarak artan bölgelerinden biridir. Tarihi çok eskilere dayanmayan şehir bugün ülkemiz nüfus sıralamasında üst sıralarda yer almaktadır.

Sakarya'da yaşanan bu hızlı nüfus dinamiği, nüfus hareketliliğinin gelişimini, sebep ve sonuçlarını değerlendirebilmek açısından iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma ile Sakarya nüfusunun gelişimini, ekonomik ve sosyal yönleri ile ortaya koymaya çalışacağız. Bundan sonraki dönemlerde yapılması gereken ekonomik yatırımlar ile oluşabilecek sosyal ve çevresel sorunların önlenmesine yönelik önlemlerin alınabilmesi, için bir kaynak oluşturabileceğini düşündüğümüz bu çalışma aynı zamanda ülkemiz genelinde görülen nüfus hareketlerinin neden ve sonuçlarının da belirlenmesine örnek oluşturacaktır.

BÖLÜM 1. NÜFUS COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

1.1. Nüfus ve Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler

1.1.1. Doğal faktörler

Sakarya ili yeryüzü şekilleri bakımından sade özellik gösterir. Kocaeli'nin doğusunda, güneyden kuzeye doğru uzanarak Karadeniz'e açılan İl, Marmara Bölgesi'nin iklim özelliklerini taşır.

Yeryüzü şekilleri, III. zamanın sonlarıyla IV. zamanın başlarında oluşmuştur. Bu jeolojik zamanda ortaya çıkan büyük kıvrılma ve kırılma hareketleri Trakya'nın güneye, Kocaeli Yarımadası'nın kuzeye doğru farklı yönlerde çarpılmasına neden olmuştur. Çarpılma neticesi biri Karadeniz, öteki Marmara denizine açılan iki vadinin çökmesiyle de İstanbul Boğazı oluşmuş ve Akdeniz ile Karadeniz birleşmiştir. Çarpılmanın etkisi Sakarya İlinde daha güçlü olmuş ve İl alanı Karadeniz'e doğru eğim kazanmıştır. Yurdumuzun önemli akarsularından olan Sakarya Nehri'nin İç Batı Anadolu platolarından taşıdığı maddeler İl alanında yığılarak geniş IV. zaman topraklar, alüvyon ovalar oluşmuştur.

İlde ağırlıklı yeryüzü şekli platodur, il alanının %44'ü üzerinde yer alır. Dağlık alanlar ilin %34'ünü kaplar ve ilin güney yarısında yoğundur. İlin %22'si ovalarla kaplıdır. En önemli ovasını Adapazarı ovası oluşturur. Elips biçimli olan ova, doğuya ve güneydoğuya doğru bir körfez gibi sokulur. Batıya doğru Sapanca gölünü içine alan ve İzmit körfezinin doğusundaki ova ile birleşen oluk biçimindeki bir çukurda uzanır. Güneydoğu yönünde ise, Samanlı dağlarının dik yamaçlarına dayanır. Sakarya ırmağı, Geyve boğazı aracılığı ile bu dağlar arasından ovaya çıkar.

Kuzey Anadolu sistemine bağlı dağlar, il alanına yakın kesimlerde alçak platolara dönüşerek doğu-batı yönünde uzanır. İlin orta ve batı kesimleri Kocaeli platosunun uzantısı durumundadır. Yer yer görülen düşük yükselteli tepeler dışında genellikle alçak ve düz bir yapıdadır.

İl alanının % 44,3' ünü oluşturan platolar yer yer ormanlarla kaplıdır. İlin en önemli platosu batıdan il topraklarına girerek Sakarya vadisine kadar sokulan Kocaeli platosudur. Kocaeli platosu, III. zamanın sonlarıyla IV. zamanın başlarında oluşmuştur.

Bu jeolojik zamanlarda ortaya çıkan tektonik hareketler, kıvrılma ve kırılmalara neden olmuş ve yarımada kuzeye doğru çarpılmıştır. Bu yapı nedeniyle plato, sularını daha çok Karadeniz 'e boşaltır. Sakarya'da Kocaeli platosu dışında kalan platolar genellikle Samanlı Dağlarıyla Çamdağı kütesinin Hendek, Akyazı, Sapanca'ya doğru uzanan kesimlerinde dizilmiş durumdadır. Başlıcaları; Hendek-Akyazı arasında Çiğdem, Turnalı ve Gındıra platoları, Keremali platosu, Akyazı'nın kuzeyinde Acelle ve Karagöl, Geyve yöresinde Katırözü, Soğucak, Çataldağ, Çataltepe ve Ziyarettepe platolarıdır.

Adapazarı kenti Sakarya nehri alüvyonlarının oluşturduğu ova üzerinde kurulmuştur. Adapazarı ovası, orta ve güney kısımlarından Anadolu içlerine uzanan en önemli karayollarının geçtiği, çok eskiden beri nüfus sıklığı ve dağılışı, ayrıca ekonomik faaliyetlerin yaygınlığı bakımından dikkati çeken oldukça geniş ve oldukça düz bir alüvyal tabana sahiptir (Bilgin, 1967: 22). Ovanın en çukur yeri Mudurnu bataklığıdır. Ovanın kuzey batısını da yine geniş bir çukur meydana getiren Gökçeören ovası yer alır. Bu iki çukur sahanın dışında, ovadaki düz görüntüyü bazı tepeler ve ova içerisine sokulmuş sırtlar bozmaktadır. Adapazarı şehrini güneyde Erenler tepesi (75 m), ve Ali Bey tepesi (112 m), Maksudiye Köyü güneyinde Velioglu tepesi (78 m), kuzeydoğudan Köseadağ tepesi (66 m), doğudan Hireadağı tepesi (85 m) gibi tepeler çevrelemektedir. Bu tepeler ve çukurlar dışında, kalın bir toprak tabakası ile örtülü geniş bir düzlük oluşturan Sakarya nehri geçmektedir (İnandık, 1952: 22).

Ovanın doğusunda; Adapazarı depresyonuna inen Mudurnu suyu büyük ve genişçe vadi açmıştır. Akyazı güneyinde, ovayı tahtit eden yüksek reilef bu vadi ağzında bir gedik vermiş olur. Geyve boğazı ile bu vadi arasında kalan kısım Karadağ da dolarak isimlendirilir. Mudurnu suyundan sonra ise eksenini NE-SW yönünde uzanan ve bir zirvesi aynı adı taşıyan Keremali dağ kütesi uzanır (Bilgin, 1967: 25).

Ovanın kuzey çevresini Çam dağı masifinin batı etekleri sınırlandırmaktadır. Bu masifin ovayı kuzeyden sınırlandırmış olan etekleri Kocaeli platosuna doğu uçunu teşkil eden tepelik sahadır. Çam dağı ovanın güneyindeki dağlar kadar yüksek bir kütle değildir. En yüksek yeri 900 metreyi biraz geçer (İnandık, 1952: 19).

Sakarya ovasının güneyini Samanlı dağları oluşturmaktadır. Bu yüksek kütleli Sakarya nehri, Mudurnu suyu, Kalyan çayı ve Aksu çayı gibi akarsular derin bir şekilde

parçalamıştır (İnandık, 1952: 19). Samanlı dağları, Sakarya nehri tarafından dar ve derince yarılarak Geyve boğazını oluşturmuştur.

İlin diğer önemli bir ovası da Pamukova'dır. Sakarya nehrinin getirdiği alüvyonların birikmesiyle oluşmuştur. Önemli bir tarım alanıdır. Adapazarı ovasının kuzeyinde Söğütlü ovası yer alır.

Sakarya ili genel olarak denizden 30–60 metre yüksekliktedir.

Sakarya ilinde farklı iklim tipleri görülmektedir. Hem Karadeniz iklim özellikleri hem de Marmara Bölgesi İklim özellikleri görülmektedir. Yarı nemli Marmara iklim tipi içerisinde yer alır (İkiel, 2005: 104). Kışlar bol yağışlı ve ılık, yazlar ise sıcaktır. Sakarya nemli bir havaya sahiptir. Yıllık ortalama nem oranı % 72' dir. Marmara bölgesine göre Adapazarı çevresinde hem yağış miktarı hem de yağışlı gün sayısı fazladır. Ancak yağış miktarı Karadeniz kıyılarından iç kesimlere gidildikçe azalır. Karasu'da 1200 mm olan yıllık toplam yağış miktarı Adapazarı'nda 800 mm'ye Geyve'de 600 mm'ye düşer. Bahar aylarında bol yağış alan Adapazarı'nda yağışlı gün sayısı ortalama 119,4 gündür. Yıllık yağış miktarı 804 mm'dir. En yağışlı ay aralık, en kurak ay ise ağustostur. Yağışın mevsimlere dağılışı ortalama ilkbaharda 178,5 mm'dir. Yazın 153,6 mm'dir. Sonbaharda 207,6 mm ve kışın 264,6 mm'dir. Merkezde ortalama karlı gün sayısı 7,7'dir. Kar ile örtülü gün sayısı 9,1'dir.

Adapazarı merkezinde yıllık ortalama sıcaklık 14,1 derecedir. Bugüne kadar ölçülen en düşük sıcaklık -14,5 derece, en yüksek sıcaklık 41,8 derece olmuştur.

Adapazarı'nda açık gün sayısı 55, bulutlu gün sayısı 190, kapalı gün sayısı 120'dir. Ortalama güneşlenme süresi 5 saat 10 dakika/gündür. Rüzgârlar genelde kuzeydoğudan poyraz ve kuzeybatıdan karayel eser (Sakarya Rekabet Gücü Ön Raporu, 2004: 450).

Sakarya ilinde çeşitli toprak tipleri bulunmaktadır. İl yüzölçümünün % 56,4'ü en yaygın olarak kireçsiz kahverengi orman toprakları bulunmaktadır. Bu toprakların % 84'ü kültür bitkilerine elverişli olmayan VI. ve VII. sınıftır. Diğer önemli toprak grupları; kahverengi orman toprakları il yüzölçümünün %19,8'ini kapsar. Kahverengi orman topraklarının %86,7'si ve VI. ve VII. sınıftır. İl yüzölçümünün %18,4'ünü kapayan alüvyonlu topraklar genelde Sakarya Nehri boyunca uzanmaktadır. Pamukova ve

Adapazarı ovası toprakları alüvyaldır (Sakarya Rekabet Gücü Ön Raporu, 2004: 450–451).

İl genelinde toplam arazi varlığının % 51'i tarım alanı, % 42'sini orman ve fundalık alan, % 3'ünü çayır mera alanı ve % 4'ünü tarım dışı alan 21.667 hektar ve çayır mera alanı 16.443 hektardır (Sakarya Rekabet Gücü Ön Raporu, 2004: 451).

Sakarya ili su potansiyeli bakımından oldukça zengindir. En önemli kaynağı da Sakarya Nehridir. Sakarya nehrinin kollarıyla birlikte toplam uzunluğu 824 km' dir. İlin sınırları içerisindeki uzunluğu ise 159,5 km' dir. Adapazarı şehir merkezinin doğusundan geçen Sakarya Irmağı, ovanın kuzey kesiminde sağdan Mudurnu Çayını, daha ilerde, tepelik bir alanda soldan, Sapanca Gölü'nün fazla suyunu boşaltan Çark Suyunu alır ve Karasu ilçe merkezi Yenimahalle semtinde Karadeniz'e dökülür. Sakarya'nın Deltası, Kızılırmak ve Yeşilirmak Deltası gibi denize doğru belirli bir çıkıntı meydana getirmez. Tarih devirlerinde Sakarya'nın, Adapazarı ovasında birkaç defa yatak değiştirdiği sanılmaktadır. Nehri üzerinde Sarıyar ve Gökçekaya barajları bulunmaktadır. Diğer önemli bir akarsuyu da Sakarya nehrinin bir kolu olan Çark suyudur. Adapazarı'nın içme kullanma suyu, uzun yıllar Çark suyundan sağlanmıştır. Sakarya Nehrine Hendek ilçesinin kuzeybatısından karışan Mudurnu çayı da önemli bir nehirdir. İldeki diğer nehirler Maden Deresi, Melen Deresi, Karaçay Deresi, Akçay Deresi, Yırtmaç Deresidir.

Sakarya ili göl bakımından zengindir. Üçüncü zamanın sonları ile dördüncü zamanın başlarında yoğun tektonik oluşumlar geçiren il alanı yer yer çökmüş, yer yer de yükselmiştir. Kırılma ve kıvrılmalar sonucu il alanı Karadeniz'e doğru kuzey yönünde çarpılmıştır. Çarpılmadan sonra Marmara Denizi ile arada bir set ortaya çıkmıştır. Marmara Denizi ile su bölüm çizgisini oluşturan bu setin Karadeniz'e eğimli olan kesimlerindeki çöküntü alanlarının dolması ile göller oluşmuştur. Bu tektonik kökenli göller dışında, Sakarya Irmağı tarafından taşınan alüvyonların yığılması ile oluşmuş göller de vardır. Bu göllerin yükselteleri ile derinlikleri pek fazla değildir. Yağışlı kuşakta yer aldıklarından bol sulu akarsularca beslenmekte ve fazla suları çeşitli ayaklarla boşalmaktadır. İldeki göllerin suları genellikle tatlıdır. 7 adet göl bulunmaktadır. Sapanca Gölü, Poyrazlar Gölü, Taşkısığı Gölü, Küçük Akgöl, Büyük Akgöl, Acarlar Gölü, Gökçeören Gölü'dür.

Sakarya ilinde doğal bitki örtüsünü, nemli Karadeniz iklimi etkisi altındaki dağlık alanların kuzey yüzlerinde nemli ormanlar, iç kesimlerde kuru ormanlar oluşturur. Yaz döneminde bataklık, kış aylarında sular altında kalan çukur alanlardaki bataklık ormanlardır. Ormanın il toplamı içindeki payı % 43'ü bulur. Doğal ve plantasyon olarak 209.112 hektar orman bulunmaktadır. Bölgede nemli yerlerde kayın ağacı, bunların arasında da yer yer meşe, gürgen, ıhlamur, Akçaağaç, kestane yer alır. Kuru orman alanlarında ise sarıçam, meşe, kızılçam ve karaçam yer alır.

1.1.2. Beşeri ve iktisadi faktörler

Sakarya'nın nüfusunda ve yerleşmesinde tarım önemli bir etkiye sahiptir. Bunda Sakarya'nın Türkiye'nin en önemli tarım alanlarından biri olması da etkilidir. En önemli tarım alanlarından biri olmasında il topraklarının verimliliği ve modern girdilerle ileri tarım tekniklerinin yaygın biçimde kullanılması etkilidir. İklimin elverişliliği, kışların ılık ve yağışlı, yazların sıcak ve yağışlı geçmesi de etkili olmuştur.

1930'lardan itibaren ilin ürün deseninde önemli değişimler olmuştur. En önemlisi şeker pancarı üretiminin başlamasıdır. Fındık üretiminin yaygınlaşması da, il tarım açısından önem taşımaktadır. 1953 yılında kurulan Adapazarı şeker fabrikası şekerpancarı üretimin yaygınlaşmasını, küspenin elde edilmesini sağlamıştır. Modern girdi kullanımının yaygınlaşması, bitkisel üretimin daha da gelişmesini sağlamıştır. Meyvecilik, sebzeçilik gibi faaliyetlerde gelişmiştir. Ancak asıl gelişme hayvancılıkta yaşanmış, Adapazarı Türkiye'nin önde gelen besicilik merkezlerinden biri olmuştur. 1970'lerden sonra tarım ürünleri yurt dışında pazarlanmaya başlamıştır.

Sakarya'da tarım sanayi ilişkisi oldukça gelişmiştir. Türkiye'de genellikle pek gelişmemiş olan bu ilişki Adapazarı yöresinde güçlüdür. Özellikle, sanayi bitkilerinde, tarımsal üretimle işleme iç içe geçmiştir. Gıda sanayi ve kimya sanayi de tarımsal üretimle yakın ilişkidedir.

Sakarya hayvancılığın en gelişmiş olduğu illerden biridir. İstanbul pazarına yakın oluşu ilde hayvancılığın gelişmesinin asıl sebebidir. Sakarya da ovaların taban topraklarının sulak ve zengin bir bitki örtüsü ile kaplı olması, mera hayvancılığı için çok elverişli şartlar oluşturmaktadır. İlin tarımsal üretim değerinin yaklaşık %43'ü hayvansal ürünlerden sağlanmaktadır (Sakarya İl Çevre Durum Raporu, 2004: 173).

1950'lerden sonra hızla giren traktör, tarla tarımına çok elverişli olan toprakların sürekli büyümesine karşılık olarak meraların küçülmesine sebep olmuştur. Böylece hayvancılık, özellikle küçükbaş hayvancılık gerilemiştir. Bundan sonra besi hayvancılığı ve kültür hayvancılığı gelişmeye başlamıştır. İstanbul, Kocaeli gibi büyük tüketim merkezlerinin hayvansal ürünler talebinin artması hayvansal ürünlere olan talebin yükselmesine neden olmuş ve bunun sonucu olarak da bu merkezlerin etrafındaki alanlarda hayvancılık gelişmiştir. Hayvancılığın gelişmesini hızlandıran bir diğer etken de, 1950'lerden başlayarak, ilde kurulan sanayi tesislerinin yan ürünleri olmuştur. Şeker ve yağ fabrikalarının kurulmasından sonra il de bolca bulunan melas, çığıt, ayçiçeği ve şekerpancarı küspesi, besi hayvancılığına geçişi kolaylaştırmıştır.

Sakarya'nın Türkiye'nin en önemli kara ve demiryollarının geçtiği bir bölge olması sürekli canlı olmasına neden olmuştur. Anadolu demiryolunun İstanbul-Adapazarı bölümünün 1899'da işletmeye açılmasıyla o güne değin sınırlı ölçüde yapılan orman ürünleri pazarlaması önem kazanmıştır. Tarım ve ticaretin gelişmesi, çiftçi ve tüccarın kredi ihtiyacını artırmış bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, esnaf ve tüccarın girişimiyle 1913'te Adapazarı İslam Ticaret Bankası kurulmuştur.

Sakarya'da sanayide asıl büyük gelişme 1950 sonrasında yaşanmıştır. 1954 yılında Sakarya'nın il olmasından sonra idari fonksiyonların burada toplanması sanayinin gelişmesine yön vermiştir (Hayır, 2005: 3). 1951'de kurulan vagon atölyesi, 1953'te açılan Adapazarı şeker fabrikasının kurulması, kuruluşu daha eskilere giden tarım araç ve makineleri fabrikası, henüz fabrikaya dönüşmemiş olmakla birlikte çok sayıdaki hızar atölyeleri, il imalat sanayinde önemli bir iş gücü kapasitesi oluşturur. 30 yılda, özellikle sanayileşmenin hız kazandığı 1955–1965 arasında, İldeki iş olanakları daha da arttı. 1954 yılında Sakarya'nın il olmasından sonra idari fonksiyonların burada toplanması sanayinin gelişmesine yön vermiştir. Bölgedeki tarımsal potansiyele bağlı olarak tarıma bağlı sanayi kolları ile diğer sanayi kolları da gelişme göstermiştir.

1950'lerden sonra Marmara'nın doğusuna doğru ulaşım aksları üzerinde ağırlıklı olmak üzere gelişen yerli ve yabancı ortaklığa bağlı büyük sanayi yatırımları 1970'lerden sonra Adapazarı ovasına doğru kaymışlardır. Bölgede bu bağlamda yabancı sermaye ortaklığı ile kurulan Uni-Royal Lastik Fabrikasıdır. Bu fabrika daha sonra Good-Year olmuştur.

Sakarya'da son yıllarda da sanayi sektöründe önemli gelişmeler olmuştur. Bunda hammadde ve yarı mamul maddeye ulaşma kolaylığı, uygun yatırım alanlarının bulunması, nitelikli insan gücüne sahip olmasının etkisi büyüktür. Sakarya şu an otomotiv yan sanayi, tekstil, gıda, orman ürünleri, elektrik-elektronik, yapı-inşaat malzemeleri, süs bitkiciliği, süt ürünleri işlemeyle ilgili makine ve ekipman gibi alanlarla Türkiye'nin önemli bir yatırım merkezidir. Günümüzde ilde, 3 tanesi faaliyette olan organize sanayi bölgeleri yer almaktadır

Türkiye'nin en önemli kara ve demiryollarının geçtiği bir bölge olması sürekli canlı olmasına neden olmuştur. İl, Türkiye'nin en önemli kavşak noktasında bulunmaktadır. İstanbul, Ankara, Eskişehir ve Bursa gibi büyük illere yakın mesafede olması ve bağlantı yollarının Sakarya'dan geçmesi İli cazip hale getirmektedir. İl sınırları dâhilinde 322 km. Devlet yolu, 259 km. İl yolu ve 59 km. otoyol olmak üzere toplam 640 km. yol ağı bulunmaktadır. İlin ilk demiryolu hattı 1899 yılında tesis edilmiştir. İl sınırları içindeki demiryolu uzunluğu 65 km' dir. İl denizyolu taşımacılığı için Karasu ilçesinde bulunan balıkçı barınağının limana dönüştürülme çalışmaları hızla devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da önemli bir ticaret ve tarım merkezi olma özelliğini korumuştur. Yörede tarım ve ticaretin yeniden atılım yapması ise 1950'lerde olmuştur. 1949'da Porsuk, 1956'da Sarıyer barajlarının yapılması, bölgede tarım alanlarını taşkından korumuş ayıca, yeni alanları tarıma açmıştır.

1950'lerin ikinci yarısından itibaren işlenmeye başlayan tarım ürünleri il ticaretindeki önemini artırmıştır. İlin sanayileşmesiyle birlikte, il ticaretinin çeşitliliği artmış, tarım ürünlerine dayalı ticaret sanayi ürünleri de katılmıştır.

Sakarya Türkiye ekonomisinin kalbi olan Marmara Bölgesinin ve İstanbul'un Anadolu'ya ulaşan bütün yolları Sakarya'dan geçer. İl Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlar. TEM ve D-100 uluslararası karayolları ile Haydarpaşa -Arifiye demiryolu hattı Avrupa'yı, Asya'ya bağlayan uluslararası kara ulaşımına sahiptir.

1.2. NÜFUSUN GELİŞİMİ

1.2.1. CUMHURİYETTEN ÖNCEKİ DÖNEM

Yerleşmeler canlı bir varlık gibi uygun bir ortamda doğar, şartların elverişliliği ölçüsünde, kısa ya da uzun sürede gelişir ve yine olumsuzlaştığı zamanlarda, ya yeni bir şekil alır ya da ortadan kalkar. Bu genel ilkeye bağlı olarak yerleşmelerin nasıl bir süreç geçirdiğini ise, nüfuslarına bakarak izlemek mümkündür (Yiğit, 1997: 411).

Sakarya ve merkez ilçe Adapazarı'nın üzerinde bulunduğu ovasının tarih boyunca işlek yollar üzerinde bulunmasına rağmen, Sakarya nehrinin yarattığı taşkınlar nedeniyle çamurla kaplı bataklık olması nedeniyle, uzun yıllar yerleşim için uygun bir alan olamamıştır. Buna rağmen yinede tarihin en eski çağlarından bu yana yerleşim ve su ihtiyacını karşılayabilecek özellikleri nedeniyle çeşitli kavimlerin ilgisini çeken bir yerleşim bölgesi olmuştur.

Sakarya yöresi eski çağlarda Hitit imparatorluğu sınırları içinde iken bu imparatorluğunun yıkılmasından sonra Frigya devletine geçmiş, bu devletin ortadan kalkmasıyla buralar Lidya devletinin toprakları olmuştur.

Sakarya bölgesi M.Ö. 546 tarihinde M.Ö. 333 tarihine kadar Pers imparatorluğu sınırları içerisinde görülmektedir. Makedonya İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra bu yerleri Trakya kralı ele geçirmek istemişse de Bitinyalılar'a yenilmiştir. Bu savaştan sonra İstanbul Boğazından Bartın çayına kadar uzanan bölgede M.Ö. 297'de bağımsız Bitinya Devleti kurulmuştur.

Bitinya Devleti M.Ö. 74 yılına denk yaşadıktan sonra roma yönetimine geçmiş, Roma imparatorluğu ikiye ayrılması üzerine Sakarya çevresi Doğu Roma'nın payına düşmüştür. Böylece Osmanlı imparatorluğu kuruluncaya kadar Sakarya Bölgesi Bizans egemenliği altında kalmıştır.

Osman Gazi Sakarya nehrinin batısındaki yerlerin fethine Akçakoca'yı, doğusundaki yerlerin alınmasına da Konuralp memur etmiştir. Her iki komutan bu yerleri 1326 yılında fethederek Osmanlı ülkesine katmışlardır. Bu tarihten sonra Sakarya nehrinin batısı 'Kocaeli', doğusu' Konuralp diye anılmaya başlamıştır. İzmit'in 1337 de alınmasından sonra Sakarya Bölgesi 'Kocaeli' sancağı haline getirilmiştir (Yalçın,

1979: 27). Sakarya'nın nüfuslanması, o dönemde henüz adı konmamış Adapazarı Havzasının fethedilmesiyle başlamıştır.

Ovaya gelip yerleşme, Batı Türkistan ve Azerbaycan'dan akın edip Anadolu'ya gelen Türk boyları ve aşiretleri için yeni yerleşim yerleri oluşturan Osmanlılar döneminde başlamıştır. Yerleşenler yer yer orman örtüsünü açarak verimli toprakları işlemeye koyulmuşlardır.

16 yy.'dan itibaren, günümüzdeki şehrin çekirdeğini meydana getiren ve o dönemde 'Ada' veya 'Adaköy' adı verilen, eski Adapazarı'nın merkez çekirdeğini teşkil eden alanın Kuyuluca (Çaybaşı) olduğu sanılmaktadır. İlk Ada kazasının Kuyuluca-ı Kebir ve Sagir merkezinde kendisine bağlı köy üniteleriyle birlikte teşkil ettiği idari bir ünedir (Öztürk: 2005, 224). Ada veya Adaköy adı verilen bu köye bir sonraki yüzyılda çevre için bir alışveriş merkezi yani Pazaryeri olarak seçilmiş ve daha sonraki yüzyıllarda Adapazarı denilmeye başlanmıştır. Adapazarı adının ilk kısmı, yerleşmenin geliştiği alanın coğrafi özelliğinden, son kısmı ise yerleşmenin büyümesini sağlayan ekonomik özelliğinden kaynaklanmıştır. Pazaryerine doğudan gelenler Sakarya'yı geçmek, batıdan gelenler ise Çark suyunu aşmak zorunluluğunda kaldığından, pazaryerinin nehirler tarafından oluşturulmuş bir yarımada izlenimi uyandırması buraya bu adın yakıştırılmasına neden olmuştur. Pazaryeri olma durumu yerleşim yerini, 19 yüzyıla doğru bir ticari merkez haline getirmeye başlamıştır. Kurulan pazaryerinde çeşitli satıcıların üstlendiği kesimler günümüz Adapazarı'nda mahalle adı olarak yaşamakta ve şehrin bir pazaryerinden şehir durumuna geçtiğini belgelemektedir. Pazaryeri etrafındaki ova iyi işledikçe nüfus artmış ve bunun sonucunda 1852 yılında Adapazarı, İzmit sancağına bağlı bir kaza merkezi durumuna getirilmiştir. 1646 yılına ait bir fermada bu köyden nahiye diye bahsedilmektedir.

1658 yılında yine köy,1692'de tekrar kadılık olan Adapazarı, 1717 yılında da 'Tığcılar Köyü' adı altında kayıtlara geçmiştir.

1742-1744 yılları arasında Sapanca ilçesi muzafaatından, Adapazarı Köyünün nahiye olarak adı geçmektedir.

1837 yılında da ilçe olduğu anlaşılmaktadır.

Kazanın gelişimi, özellikle 1895 – 1918 döneminde olmuştur. Bunu nedeni yukarıda üç grupta ele aldığımız göç hareketleridir.

Adapazarı Kazası, geçen yüzyılın en hızlı gelişen Anadolu şehirlerinden biridir. Bunda sosyal ve ticari gelişmelerin önemli etkisi olduğu gözlenmektedir (Selvi: 2005, 451, 452).

1861’de belediye teşkilatı kurulmuştur. Osmanlı devleti döneminde 1831 yılında yapılan nüfus sayımında Adapazarı nüfusu 9.611’dir. 1839 yılında yapılmış bir sayımda ‘Ada’da 2.700 hane (ev) sayıldığı kayıtlıdır. 1862 yılında Adapazarı’ndan geçen von Diest’e göre 15.000 kişinin yaşadığı belirtilmektedir (Özdoğu, 1982: 57). Bunlar da Adapazarı’na ticari merkez olma özelliği yanında idari fonksiyon da kazandırmış ve gelişmesini hızlandırmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Adapazarı, gerek nüfusu, gerekse kapladığı alan itibarıyla kasaba görünüşü almıştı. Yüzyılın sonunda Haydarpaşa– Ankara demiryolunun 133 kilometresinde bulunan Arifiye’den ayrılan 9 km’lik şube hattının 1899 yılında Adapazarı’na ulaşması gelişmesini daha çok hızlandırmıştır. Ayrıca, İzmit-Geyve-Göynük üzerinde Ankara’ya giden karayolu terk edilerek, Ankara yolunun Adapazarı’ndan geçmesi de İlin hızla gelişmesine neden olmuştur. Geçen yüzyılın ikinci yarısında Adapazarı’nın nüfus kazanmasında, Kırım ve Kafkasya’dan gelen göçmenlerin buraya yerleşmesinin de rolü vardır (Tuncel, 2005: 6).

Cumhuriyet öncesi değişik zamanlarda Adapazarı ve çevresine yapılan göçleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- 1876’da Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında yapılan savaş sonrası Kafkasya’dan gelen göçmenler, birinci kuşak olarak adlandırabileceğimiz bu göçmen ve mülteciler köylere yerleştirilmiş olup, çalışkan giyiniş ve yaşayış bakımından ileri seviyedeydiler.
- 2- 1912 Balkan Harbi’nden sonra Yunanistan ve başka ülkelerden (Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk) gelen göçmenler ikinci kuşağı oluşturmaktaydılar.
- 3- 1914–1918, 1. Dünya Savaşı boyunca Rus baskısı sonucunda Doğu Karadeniz kıyılarından gelen göçmenler ise ormanlık ve dağlık alanlara yerleşmişlerdir.

4- 24 Temmuz 1923 Lozan antlaşması ile Kuzey Yunanistan'dan mübadil olarak gelen göçmenler. Bunlarda şehirliler şehirlere, köylüler köylere yerleştirildi. (Alpan, 1967: 78-79)

Bunlar dışında bölgeye ikici önemli göç dalgası iç göçler şeklindedir. Bunlardan en önemlisi 1. Dünya Savaşı sırasında Doğu Karadeniz kıyılarından olan kitlesel göçlerdir. 1918 Pontus ayaklanmasından kaçan Karadenizlilerin bir bölümümü, Sakarya bölgesine gelip yerleştiler. Bu dönemde Fatsa, Ordu, Giresun, Sürmene, Of ve Rize'den bölgeye göçler olmuştur (İnandık, 1952: 84).

Değişik dönemlerde bölgeye yapılan göçler bölgenin nüfus yapısını canlandırmış ve göçmenlerin geldikleri yerlerin yaşam biçimlerin yaşatmaları coğrafi görünüme çeşitlilik kazandırmıştır.

Yaşanan bu büyük göç hareketleriyle birlikte Sakarya ili dâhiline ne kadar göçmen yerleştirildiğini kesin sayısı bilinmemektedir. Osmanlı istatistikleri vilayet veya sancak bazında oluşturulmuş, göçmen sevk yerleri idari birim bazında belgelere kaydedilmiştir. 93 Harbi sonrası İstanbul dışından Anadolu'ya giriş yapan göçmenlerden 900.000'i aşkın kişi İzmit sancağına giriş yaptı. 1897 yılına kadar İzmit sancağı dâhilinde 46.463 göçmenin arşiv kaydı bulunmaktadır.

1890'lı yıllarda Adapazarı, Kandıra ve Geyve'den 330 konargöçer ve 12.171 Rumelili göçmen vardı. Balkan Savaşı'ndan sonra bin haneyi mütecaviz göçmen Adapazarı'na sevk edildi ve ekseriyetle kasaba ve kısmen de köylere yerleştirildi. Birinci Dünya savaşında ise 116 üsera-yi muhacirin Adapazarı ve çevresine iskân edildi.(İpek, 2005: 643).

Tarihi kaynaklarda Ada köyü adına 1563 yılına ait bir kayıta rastlanmaktadır. 1581 yılında Akyazı'ya bağlı 'Ada kadılığı' olarak Adapazarı'nın kadılık olduğunu görmekteyiz.

Kazanın nüfus gelişimini şu şekilde verebiliriz:

Tablo 1. 1831 Kocaeli Sancağı Nüfusu

	<i>Müslim</i>	<i>Reaya</i>	<i>Toplam</i>
<i>TARAKLI</i>	1.998	-	1.998
<i>ADAPAZARI</i>	5.337	4.274	9.611
<i>SAPANCA</i>			
<i>HENDEK</i>	2.107	-	2.107
<i>AKYAZI</i>			
<i>KARASU</i>	1.302	-	1.302
<i>AKABAT</i>	1.326	-	1.236
<i>TOPLAM</i>			16.236

Kaynak: Selvi, 2005: 451

Tablo 2. 1881–1893 Adapazarı-Geyve Nüfusu

	<i>Müslim</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Protestan</i>	<i>Yabancı</i>	<i>Toplam</i>
<i>ADAPAZARI</i>	40.318	2.517	10.702	6	314	67	53.924
<i>GEYVE</i>	22.133	4.520	5.873	1		79	32.601

Kaynak: Selvi, 2005: 451

Tablo 3. 1906 Adapazarı-Geyve Nüfusu

	<i>Müslim</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Protestan</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Yabancı</i>	<i>Toplam</i>
<i>Adapazarı</i>	73.048	7.695	15.869	628	101	84	97.425
<i>Geyve</i>	31.303	6.394	8.182	-	-	-	46.425

Kaynak: Selvi, 2005: 451

Tablo 4. 1913 Adapazarı-Geyve Nüfusu

<i>Cinsler</i>	<i>Köy ve mahalle</i>	<i>Nüfus</i>
<i>Eski İslam Halkı</i>	152	43.908
<i>Rumeli göçmenleri</i>	30	6.650
<i>Laz ve Gürcü</i>	56	9.458
<i>Çerkez ve Abaza</i>	73	16.155
<i>Yörük aşiretleri</i>	1	173
<i>Ermeni</i>	36	16.650
<i>Rum</i>	19	6.761
<i>Musevi</i>	1	113
<i>Toplam</i>	368	99.718

Kaynak: Selvi, 2005: 451

Tablo 5. 1914 Adapazarı-Geyve Nüfusu

	<i>Müslim</i>	<i>Rum</i>	<i>Ermeni</i>	<i>Protestan</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Yabancı</i>	<i>Toplam</i>
<i>Adapazarı</i>	76.864	7.957	16.461	655	113	-	102.051
<i>Geyve</i>	32.508	7.108	8.363	204	4	-	48.187

Kaynak: Selvi, 2005: 452

Adapazarı merkez kazanın nüfusu, 1906 tarihinde 97.000 civarında olup Geyve merkez kazanın nüfusu 46.000 civarında olduğu görülmektedir.

1913 yılında resmi kayıtlardaki merkez kaza nüfusu, 54 mahallede 25.714 kişi olup, kaydedilmeyenler ve şehirdeki yabancılarla bu rakam 30.000'e ulaşmaktaydı. 54 mahalleden 23'ü Müslüman, 31'i gayrimüslim mahallesi idi. Şehirde 12.000'e yakın Müslüman, yine buna yakın Ermeni, 2.500 Rum, 100–150 kadar Musevi bulunuyordu (Selvi, 2005: 452).

Nüfus kayıt örneklerinden ortaya çıkan durumu şu şekilde değerlendirebiliriz; Adapazarı kazası 1831 yılında 16.254, 1881–1893 yıllarında 53.924 nüfusa sahiptir. Nüfusun yaklaşık üç katına çıkmasının nedeni 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda bölgeye başlayan göçler ve Adapazarı Kazasına bağlanan merkezlerdir.

1906 kayıtlarında nüfusun artış göstererek 97.425'e ulaşmış; bu artışın nedeni de Balkanlarda yaşanan gelişmelerin yarattığı göçlere bağlanabilir. Ayrıca ekonomik gelişmelerle bölge ilerlemiş bu da iç göç almasına neden olmuştur.

1913 yılı nüfusu 120.000'dir. Nüfusun artış göstermesinin nedeni, Balkan Savaşları sonucunda bölgeye başlayan göçlerdir. 1914 yılında nüfus azalarak 102.000'e gerilemiştir. Nüfusun azalmasının nedeni ise Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın bölgeyi etkilemesidir.

1.2.2 CUMHURİYETTEN SONRAKİ DÖNEM

1.2.2.1 1954 ÖNCESİ

Türkiye'de nüfus hareketleri üzerine uzun zaman hiç bir şey bilmezken, Cumhuriyet devrinde yapılan sayımlar hemen hemen matematik doğrulukta bilgiler getirmiştir (Darkot, 1961: 12).

Sakarya nüfusu hakkında daha detaylı bir şekilde bilgilerin bulunduğu dönem, nüfus sayımlarının düzenli ve sistemli yapılması nedeniyle Cumhuriyetten sonraki dönemdir.

Sakarya ilinin Cumhuriyet sonrası nüfus özellikleri incelenirken, yapılan analizlerin daha sağlıklı olabilmesi için, Sakarya'nın il olduğu 1954 yılı itibarı ile 1954 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelendi.

İlk resmi nüfus sayımı 1927 de yapılmış bunu 1935' deki ikinci sayım izlemiştir. 1935 yılından itibaren her 5 yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır. Ancak bu durum 1990 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra sayımlar her 10 yılda bir yapılacaktır.

1923 Cumhuriyetin ilanından 1954 yılına kadar ki dönemde Sakarya'nın nüfus bilgilerine İzmit ili nüfus kayıtlarından ulaşmaktayız. Bu dönemde nüfus gelişimini İzmit' e bağlı Adapazarı, Akyazı, Geyve, Hendek, Karasu ilçelerine ait nüfus verilerden yararlanarak Sakarya'nın nüfus gelişimi üzerinde yorumlayabiliriz.

Tablo 6. 1954 öncesi Sakarya nüfus gelişimi (1927–1950)

<i>YILLAR</i>	<i>ADAPAZARI</i>	<i>AKYAZI</i>	<i>GEYVE</i>	<i>HENDEK</i>	<i>KARASU</i>	<i>TOPLAM</i>
<i>1927</i>	83.093	-	30.646	24.573	-	138.312
<i>1935</i>	95.219	-	36.297	24.040	17.587	173.143
<i>1940</i>	99.910	-	39,145	25.109	20.354	184.518
<i>1945</i>	84.773	33.036	41.112	28.254	23.700	210.875
<i>1950</i>	97.993	39.530	44.109	33.013	29.695	244.340

Kaynak: DİE

Tablo 7. Türkiye nüfus gelişimi (1927–1950)

<i>Sayım yılı</i>	<i>Toplam nüfus</i>	<i>Yıllık ortalama nüfus artışı</i>
<i>1927</i>	13.648.270	-
<i>1935</i>	16.158.018	21,01
<i>1940</i>	17.820.250	19,06
<i>1945</i>	18.790.950	10,06
<i>1950</i>	20.947.188	21,07

Kaynak: DİE

1927–1950 yılları arasında sayım dönemleri incelendiğinde, nüfus artış hızının düzenli olmasa da süreklilik gösterdiğini görmekteyiz. Bu aralıkta sayım dönemleri arası nüfus 106.028 kişi artış göstermiş; nüfus artış oranı ise 23 yılda ‰ 10,74'tür. Aynı dönemde Türkiye nüfusu ise ‰ 8,08 oranında artış göstermiştir.

1927- 1950 yılları sayım dönemleri arasında dikkati çeken ilk durum 1927–35 yılları döneminde nüfusun 8 yılda 138.3122'den 173.143'e çıkarak ‰ 12,1 artış göstermesidir. Aslında bu artış değeri tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. 1927'de ilk sayımın yapılması sırasında günümüzdeki gibi ulaşım olanaklarının olmaması nedeniyle kırsal kesimdeki nüfusun tam olarak belirlenmiş olduğunu söyleyemeyiz. 1927–35 dönemindeki artışın nedeni kırsal kesimle ilgili sayım sonuçlarının daha net olmasının rolü vardır. Nitekim bu sayımda 400 nüfusun sayılmadığı sonradan anlaşılmıştır.

1935- 1940 döneminde Sakarya nüfusu 173.143'den 11.375 kişi artarak 184.518'e çıkmıştır. Bu dönemdeki nüfus artış hızı ‰ 5,5' dir.

1935- 1940 yılları arasında ‰ 12,1 olan nüfus artışı, 1935- 1940 yılları arasında ‰ 5,5'e gerilemiştir. Bu dönemdeki düşüşün görülmesinde pek çok etken bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca savaşmış ve yıpranmış bir toplumda nüfus artış hızının az olması ya da düşmesi normal bir gelişmedir. Çünkü savaş döneminde genç erkek nüfus oranında önemli bir azalma söz konusudur. Ayrıca savaş döneminden sonraki yıllarda ekonomik şartların iyi olmaması ve buna paralel olarak hayat standartlarının düşüklüğü ülkemiz genelinde nüfus artış hızının yüksek olmamasında rol oynamıştır. Bu dönemdeki salgın hastalıkların çokluğu ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, iyi beslenmeme gibi etkenler ölüm oranlarının artmasına neden olmuştur. 1940'lı yıllarda doğum oranını düşük olmasında anne baba olma şansına sahip nüfusun azlığı da önemli bir faktördür.

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında (1914–1922) görülen ölümlerin çok, doğumların az olması, 1940'lı yıllara gelindiğinde anne baba olma şansına sahip nüfusun da az olmasına dolayısıyla nüfus artış hızının düşmesine neden olmuştur (Darkot, 1954: 14).

1940–1945 sayımları arasındaki nüfusun önemli ölçüde düşmesinin nedeni, çok ciddi olan harp tehdidi neticesinde beklenmedik bir zamanda bir takım seferberlik tedbirleri

alınmış, erkek nüfusun bir kısmı, normal yaşam ve çalışma şartlarından uzaklaşmış, istihsal düşmesi yüzünden gıda tahtidteri ve hatta bazı bölgelerde kıtlıklar olmuş, doğumlar bu yüzden muhakkak olarak azalmış, çocuk ölümleri yükselmiş, bu ise doğum fazlası oranının küçülmesi sebepleri arasında yer almıştır (Darkot, 1954: 13). Ülkede yaşanan olumsuz şartlar ölüm oranlarının da artmasına neden olmuş, çocuk sahibi olma çağındaki 24-29 yaş gurubunun bu dönemde anormal denecek kadar düşük bir oran göstermeleridir (Darkot, 1954: 14).

Sakarya'da ise, 1940-45 arası sayım dönemlerinde nüfusun 184.518'den 210.875'e yükseldiği ve % 11,59' lık artış gösterdiği; 1945-50 yıllarında ise 210,875' den 244.340' e yükselerek nüfusun % 12,79 artığı görülmektedir. Bu doğal artış seyrinde şüphesiz ki 1876'dan beri bölgeye yapılan göçlerin etkisi vardır.

Cumhuriyet öncesi başlayıp değişik dönemlerde devam eden bu göçleri 1927-1954 yılları arasını şu şekilde sıralayabiliriz:

1- 1934-50 yılları arasında Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenler. Romanya'dan gelenler bir miktar Pomak, Bulgaristan'dan gelenler arasında ise Kıpti bulunmaktaydı.

2- 1936 yılında Tunceli Bölgesinden batı illerine bazı aileler göç ettirilmiş ve yerleştirilmişlerse de bir kısmı eski yerlerine geri dönmüşlerdir. Fakat bazı aileler geri gitmeyerek bölgede kalmışlardır.

3- 1948-51 yılları arasında UNESCO'nun gayretiyle, Avrupa kamplarından ülkemize Türk-Müslüman mülteciler adı ile 1000 kadar nüfus göçmen olarak gelmiştir. Avrupa kamp mültecileri olan bu göçmenler arasında Sakarya'ya 45 nüfuslu 24 aile yerleştirilmiştir. Bunlar içinde genellikle Kafkasya (Azeri, Gürcü, Çerkez) ve Kırım Türkleri ve biraz da Müslüman Arnavutlar yer almaktaydı. Hepsi de şehirli olduklarında şehirlere yerleştirilmiştir.

4- 1950-51 yıllarında Bulgaristan'dan (Rus kışkırtması sonucunda) gelen 42.000 göçmen aileden bir kısmı da Sakarya'ya yerleştirilmiştir. Bunu takiben 1953 yılında Doğu Türkistan'dan gelen iki göçmen aileyi de saymak mümkündür.

5- 1954 yılından sonra Tito rejimi ile bağdaşamayıp Yugoslavya'dan serbest göçmen sıfatı ile gelen ailelerden bir kısmı da Sakarya'ya yerleştirilmiştir.

6- Aşiret, göçebe ve yerli çingeneler; bunlar mevsime ve doğal şartlara göre devamlı yer değiştirmektedirler.

7- Sakarya'ya diğer illerimizden de zaman zaman göçler olmuştur (Alpan, 1967: 78, 79).

1927–1950 yılları arasında Türkiye'de görülen iç ve dış göç hareketleri Sakarya ve çevresinde hissedilmiştir.

1.2.2.2.1954 SONRASI

Cumhuriyet döneminden 1954'e kadar İzmit'e bağlı bir ilçe olan Adapazarı, Sakarya'nın merkez ilçesi olarak 14.06.1954 tarihinde Karasu, Hendek, Akyazı, Geyve, Sapanca ilçeleri ile birlikte il olmuştur. Kaynarca ise 31.01.1966 tarihinde ilçe olarak Kocaeli'nden ayrılmış ve Sakarya'ya bağlanmıştır (Sakarya Rekabet Gücü Ön Raporu, 2004: 502).

1837 yılına kadar köy statüsünde olan Adapazarı, bu tarihten sonra kaza haline dönüştürülmüş ve Kocaeli'nin bir ilçesi olarak bu statüsünü korumuştur.

Sakarya ilinin İzmit'in ayrılarak ayrı bir olması düşüncesi Atatürk dönemine kadar gitmektedir.

Bugünkü Türk ticaret bankasının ilk şekli bulunan Adapazarı İslam bankası adı ile doğduğu bu vatan köşesi 1919'da emniyet bankasının kuruluş yeri olmak gibi Türkiye çapında ekonomik ve ticari bir değer kazanmış olan Adapazarı ağır ceza mahkemesi gibi ancak vilayette olan adli teşkilata da sahiptir.

1951–1954 arasında Kocaeli vilayetine bağlı Karasu, Akyazı, Hendek belediyeleri bir araya gelerek dâhiliye vekâletine başvurmuşlar biran evvel yeni vilayetin teşkili ile kendilerinin de bu vilayete bağlanmasını istemişlerdir. Karasu'dan başvekâlete çekilen bir telgraf da '*Kocaeli 10 kazayı idare edemiyor. İşlerimiz ihmal edilmektedir. Mesafemiz uzundur. Biran evvel Adapazarı'nın vilayet merkezi olarak görmek istiyoruz*' denilmektedir. Akyazı, Ankara devlet ve hükümet bakanlarına bir taraftan heyetler

gönderilirken ,‘Kazamız öteden beri her ihtiyacını Adapazarı’ndan karşıladığı, ağır ceza mahkemesinin de Adapazarı’nda olması bizleri İzmit’e kadar gidip gelmek külfetinden kurtarmaktadır. Bu sebeple her bakımdan vilayete elverişli olan Adapazarı’nın biran önce vilayet haline kaybedilmesini isteriz’ diye telgraf çekmektedir

22 Haziran 1954 tarihinde yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile Kocaeli’nden ayrılarak etrafındaki ilçe ve köylerle bağımsız il olan Adapazarı, Sakarya adını alan ilin merkez ilçesi olmuştur.

1955 yılında Türkiye’de 66 il bulunmaktaydı, özellikle 1985 yılından sonra idari bölünüş yapısında gerçekleştirilen değişiklikler sonucunda 2000 yılında bu sayı 81’e yükselmiştir (DİE 2000, Sakarya).

2000 yıl itibarı ile Sakarya ili ve merkez ilçelerinin genel bilgileri ise şöyledir:

1868 yılında Belediye, 1837 yılında ilçe **Adapazarı**, 645 km² alanda ve denizden 31 m. yükseklikte bulunmaktadır. İlçeye bağlı 13 Belediyesi ve 70 köy bulunmaktadır.

1941 yılında Belediye, 1944 yılında ilçe olan **Akyazı**, İl merkezine uzaklığı 29 km’dir. 645 km² alanda ve deniz seviyesinden 43 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 5 belediyesi 55 köy bulunmaktadır.

1973 yılında belediye, 1990 yılında ilçe olan **Ferizli**, il merkezine 22 km uzaklıkta ve 208 km² alanda ve deniz seviyesinden 50 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 3 belediye ve 15 köy bulunmaktadır.

1839 yılında ilçe 1939 yılında belediye olan **Geyve**, il merkezine 35 km uzaklıkta ve 780 km² alanda ve deniz seviyesinden 80 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 2 belediye ve 63 köy bulunmaktadır.

1907 yılında Belediye, 1924 yılında ilçe olan **Hendek**, il merkezine 32 km uzaklıkta ve 581 km² alanda ve deniz seviyesinden 175 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 3 belediye ve 72 köy bulunmaktadır.

1933 yılında belediye ve ilçe olan **Karasu**, il merkezine 51 km uzaklıkta ve 410 km² alanda ve deniz seviyesinden 20 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 5 belediye ve 30 köy bulunmaktadır.

1973 yılında belediye, 1991 yılında ilçe olan **Karapürçek**, il merkezine 23 km uzaklıkta ve 127 km² alanda ve deniz seviyesinden 150 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 1 belediye ve 12 köy bulunmaktadır.

1959 yılında ilçe, 1960 yılında belediye olan **Kaynarca**, il merkezine 35 km uzaklıkta ve 360 km² alanda ve deniz seviyesinden 50 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 1 belediye ve 41 köy bulunmaktadır.

1956 yılında belediye, 1987 yılında ilçe olan **Kocaali**, il merkezine 70 km uzaklıkta ve 291 km² alanda ve deniz seviyesinden 20 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 2 belediye ve 29 köy bulunmaktadır.

1923 yılında belediye, 1987 yılında ilçe olan **Pamukova**, il merkezine 40 km uzaklıkta ve 293 km² alanda ve deniz seviyesinden 100 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 1 belediye ve 30 köy bulunmaktadır.

1923 yılında belediye 1957 yılında ilçe olan **Sapanca**, il merkezine 17 km uzaklıkta ve 140 km² alanda ve deniz seviyesinden 30 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 3 belediye ve 16 köy bulunmaktadır.

1956 yılında belediye, 1990 yılında ilçe olan **Söğütü**, il merkezine 18 km uzaklıkta ve 141 km² alanda ve deniz seviyesinden 31 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 1 belediye ve 15 köy bulunmaktadır.

1954 yılında belediye 1987 yılında ilçe olan **Taraklı**, il merkezine 65 km uzaklıkta ve 334 km² alanda ve deniz seviyesinden 450 m. yükseklikte olan ilçeye bağlı 1 belediye ve 22 köy bulunmaktadır (T.C. Sakarya Valiliği ve İl Çevre Orman Müdürlüğü Sakarya İl Çevre Durum Raporu, 2004).

Adapazarı 17 Ağustos depreminden sonra ağır hasara uğramıştır. 3 Kasım 1999 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından düzenlenen 'Adapazarı Kuzey Gelişim Bölgesi Çevre Düzeni Planı' nedeniyle daha da dağınık haldeki yerleşim alanına daha iyi hizmet götürmek amacıyla Adapazarı Belediyesi 14.01.2000 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen ve 06.03.2000 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 23985 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 593 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 'Adapazarı Büyükşehir Belediyesi' olmuştur. Bu kararnameye göre

‘Adapazarı Büyükşehir Belediyesi’ne Ferizli ve Söğütli Belediyeleri’ ilçe belediyesi statüsünde; merkez, Arifiye, Bekirpaşa, Erenler, Güneşler, Hanlıköy, Kazımpaşa, Nehirkent, Serdivan ve Yazlık Belediyeleri alt kademe belediyesi statüsünde bağlanmıştır. Sakarya İli ise merkez ilçeyle birlikte 14 ilçe, 40 belediye, 5 bucak ve 470 köy olmak üzere toplam 515 yerleşim biriminden oluşmaktadır.

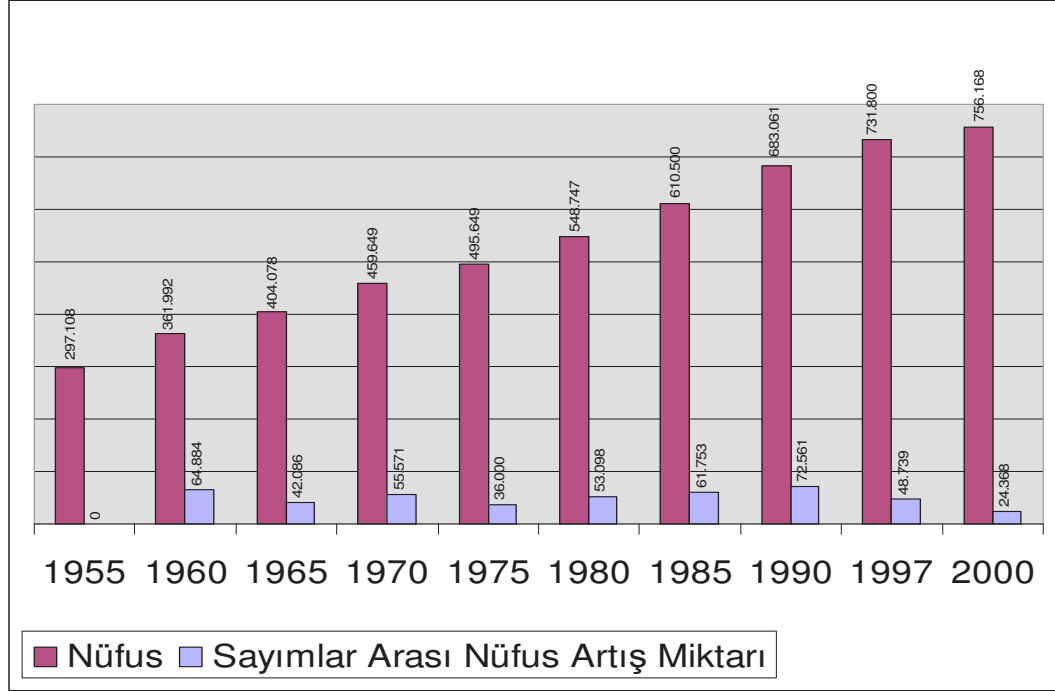
Sakarya’daki nüfus hakkındaki ayrıntılı bilgilerin alındığı dönem 1954 yılında il statüsünü kazanması ve akabinde 1955 nüfus sayımının yapıldığı dönemdir.

Tablo 8. Sakarya’da sayım yıllarına göre nüfus ve yıllık artış hızı

<i>Sayım yılları</i>	<i>Nüfus</i>	<i>Sayımlar Arası Nüfus Artış Miktarı</i>	<i>Yıllık Artış Hızı (%)</i>
<i>1955</i>	297.108	-	-
<i>1960</i>	361.992	64.884	39,51
<i>1965</i>	404.078	42.086	22,00
<i>1970</i>	459.649	55.571	25,51
<i>1975</i>	495.649	36.000	15,34
<i>1980</i>	548.747	53.098	20,35
<i>1985</i>	610.500	61.753	21,33
<i>1990</i>	683.061	72.561	22,46
<i>1997</i>	731.800	48.739	09,65
<i>2000</i>	756.168	24.368	10,13

Kaynak: DİE, 2000

Şekil 3: Sakarya’da sayım yıllarına göre nüfus

Geçmişten günümüze Sakarya ilindeki nüfus artış grafiği incelendiğinde en hızlı artışın 1955–1960 yılları arasında % 39,51’lik oranla en yüksek değerlerde gerçekleştiği görülmektedir.

1955 yılı sayımlarında 297.108 olan Sakarya nüfusu, 1960 yılı sayımlarında 361.992’ye ulaşmıştır. Bu artışı değerlendirirken ülkenin içinde bulunduğu temel koşulları da değerlendirmek gerekmektedir. İkinci dünya savaşı sırasında silâhındaki gençlerin memleketlerine dönmesiyle evlenme oranı artmış, buna paralel olarak da doğum oranlarında artış olmuştur. Ayrıca genç nüfusun yeniden ekonomik hayata katılmasıyla ülke genelinde olduğu gibi hayat standartları iyileşmeye başlamıştır. Yine savaş sonrası çok partili demokratik rejime geçilmesiyle ülke genelinde iyimser bir hava oluşmuş ve Milli Gelirin de artmasıyla ülkede doğum oranları da artış göstermiştir. Aynı dönemde tıbbi hizmetlerin gelişmesi sıtma, verem, tifo gibi salgın hastalıkların önüne geçilmeye başlanmış bu da ölüm oranlarını azalmasına neden olmuştur. Doğumların artıp, ölümlerin azalması sonucu doğal nüfus artışı hızlanmıştır. Ayrıca bu artışın en temel nedeni, o dönemde dış ülkelere gelen göçlerle gelen göçmenlerin büyük bölümünün Sakarya ve çevresinde yerleştirilmesidir.

1960–1965 dönemine baktığımızda 361.992 olan nüfusun 55.571 kişilik bir artışla 404.078'e yükseldiğini görmekteyiz. Aynı dönemde Türkiye nüfusu da % 39,51 oranında azalmıştır.

Bu dönemde görülen nüfus artışındaki düşüşü ülke genelindeki gelişmelerle açıklayabiliriz. II. Dünya Savaşı döneminde askere alınan genç erkek nüfustan dolayı doğum oranının düştüğünü, bu dönemde doğan çocukların ise 1960–1965 yıllarında evlenme çağına yeni girdiklerini belirtmektedir (Tandoğan, 1994).

1970–1975 yılları arasında Sakarya'da yaşanan 1967 depremi, yurtdışına yaşanan göçler, nüfus üzerinde azalmaya neden olmuştur.

Sakarya 1990'lı yıllara kadar nüfusu istikrarlı bir biçimde artan bir şehrimizdir. 1990'lı yıllardan sonra ilin artış hızında bir düşme göze çarpmaktadır. Türkiye'de il merkezlerinin toplam nüfus artışı % 26,98'dir.

Özellikle 17 Ağustos 1999 depremi, bölge dışına ciddi anlamda göçe neden olmamışsa da, Sakarya'ya yönelik göçü engellediği gözlenmektedir.

Depremden sonra 1990- 2000 yılları arası Sakarya'da nüfus artışı Sakarya'da % 10,17 Kocaeli'nde % 6,08'dir. Deprem nedeniyle Kocaeli'nde de Sakarya'ya benzer bir nüfus eğilimi görülmektedir.

İl merkezi büyüklüğü itibarıyla Sakarya 14. sıradadır. 1955 yılında Sakarya ili nüfus büyüklüğü açısından 63 il arasında 38. sırada yer almaktaydı. İl Türkiye'nin % 0,6'sını kaplamaktadır. 1955 yılında km²'ye düşen kişi sayısı 66 iken, 2000 yılında 156'ya yükselmiştir.

Son 45 yılda Türkiye'nin nüfusu yaklaşık üç kat artarken, Sakarya ilinin nüfusu da aynı şekilde artmıştır.

Sakarya'daki nüfus değişimini daha iyi değerlendirebilmek için Ülkemizdeki ve Sakarya'da ki nüfus artışlarını karşılaştırmak faydalı olacaktır

Tablo 9. Sayım dönemlerinde Türkiye ve Sakarya’da nüfus ve nüfusun yıllık artış hızı

<i>Sayım Yılları</i>	<i>Türkiye Nüfusu</i>	<i>Artış Hızı (%)</i>	<i>Sakarya Nüfusu</i>	<i>Artış Hızı (%)</i>
<i>1955</i>	24.064.763	27.75	297.108	-
<i>1960</i>	27.754.820	28.53	361.992	39,51
<i>1965</i>	31.391.421	24.63	404.078	22,00
<i>1970</i>	35.605.176	25.19	459.649	25,51
<i>1975</i>	40.347.719	25.01	495.649	15,34
<i>1980</i>	44.736.957	20.65	548.747	20,35
<i>1985</i>	50.664.458	24.88	610.500	21,33
<i>1990</i>	56.473.035	21.71	683.061	22,46
<i>1997</i>	62.865.754	15.08	731.800	09,65
<i>2000</i>	67.803.927	18.28	756.168	10,13

Kaynak: DİE,2000,www.tuik.gov.tr, 29.01.2007

Tabloyu incelediğimizde, Türkiye genelinde görülen nüfus artışı ile Sakarya ili nüfus artışının 1960–1990 yılları aralığında paralellik gösterdiği, 1990–2000 yılları aralığında ise Türkiye ortalamasından oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Son 45 yılda Türkiye nüfusu üç kat artmış. Aynı dönemde, Sakarya nüfusu da yaklaşık üç kat artarak 2000 yılında 756.168 olmuştur.

1955 yılında Sakarya ülke nüfusu içinde, % 1,23 oranında paya sahipken, 2000 yılında ise % 1,19 oranında paya sahiptir.

Sakarya’nın nüfus artışı Türkiye nüfusuna göre daha düşük seviyede olmakla birlikte, genel olarak istikrarlı bir artış eğilimi göstermiştir.

Sakarya’da gördüğümüz bu nüfus artışını kır ve kent ayırımı yaparak incelememizde yarar vardır.

Sayım yılları sonuçlarına göre Türkiye genelinde şehir nüfusunun hızla artışı karşısında, köy nüfusunda azalma olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Türkiye’de sayım yıllarına göre şehir ve köy nüfusları

<i>Sayım yılı</i>	<i>Toplam nüfus</i>	<i>Şehir nüfusu</i>	<i>(%)</i>	<i>Köy nüfusu</i>	<i>(%)</i>
1927	13.648.270	3.305.879	24,22	10.342.391	75,88
1935	16.158.018	3.802.642	23,53	12.355.376	76,47
1940	17.820.950	4.346.249	24,39	13.474.701	75,61
1945	18.790.174	4.687.102	24,94	14.103.072	75,06
1950	20.947.188	5.244.337	25,04	15.702.851	74,96
1955	24.064.763	6.927.343	28,79	17.137.420	71,21
1960	27.754.820	8.859.731	31,92	18.895.089	68,08
1965	31.391.421	10.805.817	34,42	20.585.604	65,58
1970	35.605.176	13.691.101	38,45	21.914.075	61,55
1975	40.347.719	16.869.068	41,81	23.478.651	58,19
1980	44.736.957	19.645.007	43,91	25.091.950	56,09
1985	50.664.458	26.865.757	53,03	23.798.701	46,97
1990	56.473.035	33.326.351	59,01	23.146.684	40,99
2000	67.803.927	44.006.274	64,90	23.797.653	35,09

Kaynak: DİE, 2000, www.tuik.gov.tr, 29.01.2007

Türkiye’deki şehir ve köy nüfuslarının gelişimi incelendiğinde (Tablo 10) 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı % 24,22 iken, köy nüfusunun % 75,78’lik bir orana sahiptir. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 67.806.927 olan Türkiye toplam nüfusunun %65’i şehirlerde, %35’i ise köylerde yaşamaktadır.

Aynı durum Türkiye’nin şehirlili nüfusunun 1/3’ünü barındıran Marmara Bölgesinde de yaşanmakta olan sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak bölgedeki şehirlili nüfus oranı her geçen gün artmaktadır.

Sakarya’da şehir ve köy nüfusu oranlarının gelişimi incelendiğinde, Türkiye geneli ve Marmara Bölgesi’nin tersine bir gelişme olduğu görülür. Sakarya 2000’li yıllara gelinceye kadar verimli tarım topraklarının varlığı ve tarımdan elde edilen gelirin yüksek olması nedeniyle köy nüfusu her zaman şehir nüfusundan fazla olmuştur (Tablo 10). Bu durum köy ve şehir nüfusu arasındaki farkın yıllar içinde azalmasına rağmen, bölgede gelişen sanayi ile birlikte ilk kez 2000 yılında şehir nüfusu köy nüfusunun önüne geçmiştir.

Tablo 11. Türkiye, Marmara Bölgesi ve Sakarya'nın şehir ve köy nüfusları

TOPLAM NÜFUS	TÜRKİYE	MARMARA	SAKARYA
1990	56.473.035	13.295.607	683.061
1997	62.865.574	16.186.673	731.168
2000	67.803.927	17.365.027	756.168
Şehir nüfusu			
1990	33.326.351	10.138.605	297.759
1997	40.882.357	12.674.940	331.431
2000	44.006.274	13.730.962	459.824
Köy nüfusu			
1990	23.146.684	3.157.002	385.302
1997	21.983.217	3.511.733	400.369
2000	23.797.653	3.634.065	296.344
Nüfus artış hızı(%)			
1990	21,71	23,60	22,46
1997	15,05	27,67	10,65
2000	18,28	26,69	11,13

Kaynak: DİE, 1998, www.tuik.gov.tr, 29.01.2007

Tablo 12. Sakarya'da şehir ve köy nüfusları

Sayım yılı	Toplam nüfus	Şehir nüfusu	(%)	Köy nüfusu	(%)
1927	13.648.270	3.305.879	24,22	10.342.391	75,88
1935	16.158.018	3.802.642	23,53	12.355.376	76,47
1940	17.820.950	4.346.249	24,39	13.474.701	75,61
1945	18.790.174	4.687.102	24,94	14.103.072	75,06
1950	20.947.188	5.244.337	25,04	15.702.851	74,96
1955	24.064.763	6.927.343	28,79	17.137.420	71,21
1960	27.754.820	8.859.731	31,92	18.895.089	68,08
1965	31.391.421	10.805.817	34,42	20.585.604	65,58
1970	35.605.176	13.691.101	38,45	21.914.075	61,55
1975	40.347.719	16.869.068	41,81	23.478.651	58,19
1980	44.736.957	19.645.007	43,91	25.091.950	56,09
1985	50.664.458	26.865.757	53,03	23.798.701	46,97
1990	56.473.035	33.326.351	59,01	23.146.684	40,99
2000	67.803.927	44.006.274	64,90	23.797.653	35,09

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 29.01.2007

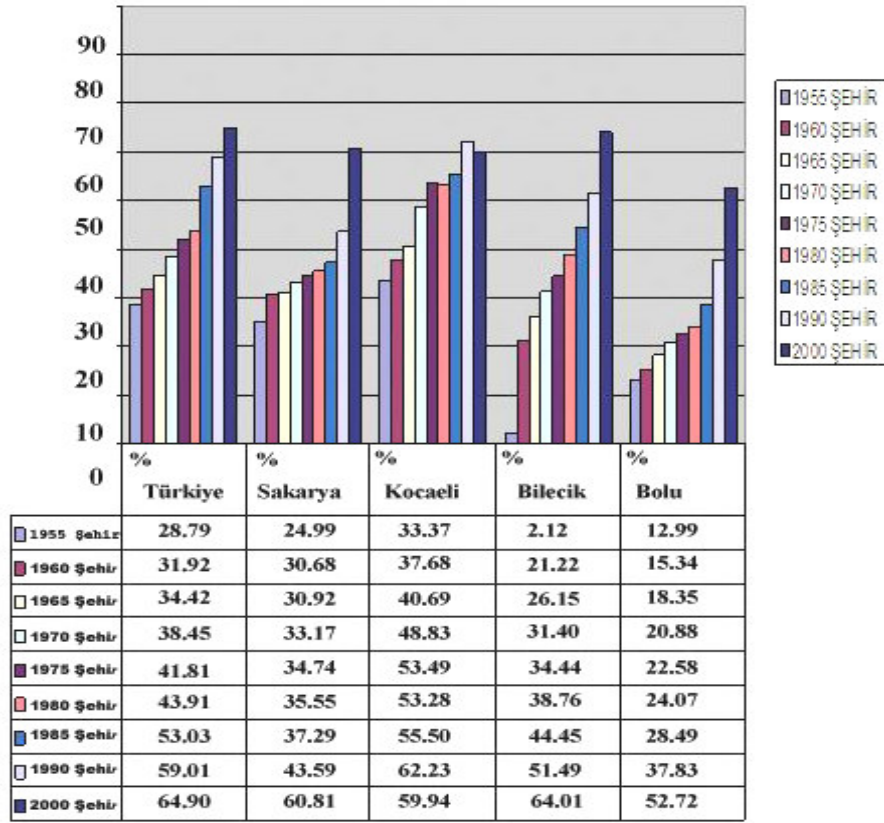
1927–2000 dönemi dikkate alındığında, ülkemizde 1985 yılından sonra şehirlerde bulunan nüfusun köylerde bulunan nüfustan daha fazla olduğu bir dönemin başladığı görülmektedir.

1955 yılında Sakarya ilinde toplamdaki payı % 24,99 olan şehir nüfusu, 1985 yılında hızla artış göstermeye başlamış ve 2000 yılında % 60,8'e ulaşmıştır. 1955–2000 yılları

arasında kalan dönemde Sakarya’da şehirli nüfus oranı ülke ortalamasının altında kalmış, köy nüfusu şehir nüfusundan her zaman fazla olmuştur.

2000 yılı sayımlarına göre şehir nüfusu % 60,81, köy nüfusu % 39,11 olmuş ve ilk defa şehir nüfusu kent nüfusunun önüne geçmiştir.

Şekil 4. Şehir nüfusunun toplam il nüfusuna oranı (%)

Sakarya’nın komşu illeri olan Kocaeli, Bursa ve Bolu’daki şehirleşme oranlarını incelediğimizde (şekil 4), Türkiye genelinde yaşanan şehirleşmenin bölgede de yaşandığı görülmektedir.

Tablo 13: Sakarya ve ilçelerinde şehirleşme, 2000

<i>İlçe Adı</i>	<i>Toplam nüfus</i>	<i>Şehir nüfusu</i>	<i>Şehirleşme Oranı</i>
<i>Adapazarı</i>	340.825	283.752	83,25
<i>Akyazı</i>	24.383	23.192	29,91
<i>Ferizli</i>	24.383	12.379	50,76
<i>Geyve</i>	44.907	17.318	38,56
<i>Hendek</i>	63.703	28.537	44,79
<i>Karapürçek</i>	11.073	4.186	37,80
<i>Karasu</i>	54.630	24.672	45,16
<i>Kaynarca</i>	24.339	5.064	20,80
<i>Kocaeli</i>	30.676	13.793	44,96
<i>Pamukova</i>	24.072	13.200	54,83
<i>Sapanca</i>	14.316	7.858	54,88
<i>Taraklı</i>	9.212	4.146	45,00
SAKARYA	756.168	459.824	60,80

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Sakarya’da şehir nüfus artışı Türkiye nüfusuna göre yavaş bir seyir izlese de Adapazarı başta olmak üzere Sakarya’nın diğer ilçelerinin şehirleşme oranında artış olduğu görülmektedir.

Merkez ilçe Adapazarı dışında kalan ilçelerin şehir nüfusları incelendiğinde en fazla olan ilçenin Hendek ilçesi, en az olan ilçenin Taraklı ilçesi olduğu görülmektedir.

Adapazarı’nda kurulan 1993 yılında Devlet onayının alınması ile birlikte 1994 yılında faaliyete geçen I. Organize Sanayi Bölgesi’ndeki fabrikaların bir kısmının üretime geçmesiyle 3.500 dolayında kişi istihdam edilmiş olup, diğer fabrikaların da faaliyete geçmesiyle yaklaşık 8.500 kişiye iş imkânı sağlanabilecektir

Sakarya’nın Hendek (II. organize sanayi bölgesi), Söğütlü (III. organize sanayi bölgesi), Kaynarca (IV. organize sanayi bölgesi), Pamukova (V. organize sanayi bölgesi), Akyazı (VI. organize sanayi bölgesi) ilçelerinde açılması düşünülen organize sanayi bölgeleri sayesinde Sakarya’nın şehirli nüfusunda artış olacaktır.

Sakarya’da şehir nüfusunun artışıdaki başlıca etken şehrin üzerinde kurulduğu ovanın uygun topografya ya sahip olması nedeniyle ulaşım ağlarının şehrin içinden ya da çok yakınından geçiyor olması (E-5 karayolu yada D-100, demiryolu, TEM otoyolu) şehirde ticaret, tarım ve 1950 yılından sonra gelişen sanayi faaliyetleri şehirli nüfusun artmasını sağlamıştır. Sakarya’da şehirli nüfusun hızla artmasını sağlayan en önemli

gelişme 1950'li yıllarda Vagon ve Şeker fabrikalarının açılması ile başlayıp 1990'lı yıllarda artan ve 1993 yılında I. organize sanayi bölgesinin kurulması ile iyice canlanan iş olanakları sayesinde il dışından göçlere neden olmuş bu da şehir nüfusunu arttırmıştır.

Sakarya'da şehirli nüfus oranında artış olmasına karşın köy nüfusu daha az bir artış ile varlığını korumuştur. Bunda Adapazarı merkez dışında, Adapazarı köyleri de dahil olmak üzere ilçelerin tümünde tarımsal faaliyetlerin yoğun biçimde uygulanması neden olarak gösterilebilir.

2000 sayım dönemi sonrası yıl ortası nüfus değerleri ise Sağlık İl Müdürlüğü kayıtlarına göre şöyledir.

Tablo 14. Sakarya ili yıl ortası nüfus, 2001–2006

Yıl	Yıl Ortası Nüfusu
2001	730.051
2002	752.634
2003	759.484
2004	771.346
2005	782.850
2006	783.569

Kaynak: TC. Sakarya Valiliği Sağlık İl Müdürlüğü

Sakarya ili nüfusu, 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 756.168 kişi olduğu görülmektedir. Sakarya Sağlık il Müdürlüğü kayıtlarına göre 2001 yılı yıl ortası nüfusu 26.717 kişi azalarak, il nüfusu 730.051 kişi olmuştur. 2001–2006 yılları arasında il nüfusu %6,1 oranında artarak 783.569 olmuştur.

1.3.NÜFUS YOĞUNLUĞU VE DAĞILIŞI

Bir sahadaki nüfusla ilgili değerlendirmelerden biri de o sahadaki nüfusun yoğunluğudur. Bu şekilde sahaya yayılmış olan insanların belirlenmesi bölgenin ne oranda tercih edildiğini ve arazinin yapısının yerleşmeye ne kadar uygun olduğunu belirtir.

Çalışma alanın 1955 yılı ve 2000 yılı sayım dönemlerinde nüfus yoğunluğu şöyledir:

Tablo 15. 1955 Yılı ilçeler itibarı ile Sakarya nüfus yoğunluğu

İLÇELER	NÜFUS	YÜZÖLÇÜMÜ	NÜFUS YOĞUNLUĞU
<i>Merkez</i>	135.020	941	143
<i>Akyazı</i>	43.400	712	61
<i>Geyve</i>	47.369	1395	34
<i>Hendek</i>	35.150	591	59
<i>Karasu</i>	36.169	848	43
<i>Toplam</i>	297.103	4.487	66

Kaynak: DİE, 1955

Sakarya 1955 yılı sayım sonuçlarına göre 4487 km² alan ve 297.103 kişilik nüfusa sahip bulunmakta ve il bazında nüfus yoğunluğu 66 kişidir. Bu dönemde Türkiye 15.645 km² alanda 371.667 kişilik nüfusa sahip ve nüfus yoğunluğu 31 idi. Sakarya nüfus yoğunluğunun Türkiye ortalamasının 2 katından daha fazla olduğu görülmektedir.

Bu dönemde Sakarya'nın ilçeleri incelendiğinde en büyük ilçesi olan Geyve 'de nüfus yoğunluğu 34, en küçük ilçesi olan Hendek'te ise nüfus yoğunluğunun 59 olduğu görülmektedir.

Tablo 16. 2000 Yılı ilçeler itibarı ile Sakarya nüfus yoğunluğu

İLÇELER	NÜFUS	YÜZÖLÇÜMÜ	NÜFUS YOĞUNLUĞU
<i>Merkez</i>	340.825	546	624
<i>Ferizli</i>	24.383	133	183
<i>Söğütli</i>	14.136	94	152
<i>Akyazı</i>	77.536	617	126
<i>Geyve</i>	44.907	727	62
<i>Hendek</i>	63.703	585	109
<i>Karapürçek</i>	11.073	170	65
<i>Karasu</i>	54.630	477	115
<i>Kaynarca</i>	24.339	363	67
<i>Kocaali</i>	30.676	315	97
<i>Pamukova</i>	24.072	360	67
<i>Sapanca</i>	36	119	307
<i>Taraklı</i>	9.212	332	28
TOPLAM	756.168	4.838	156

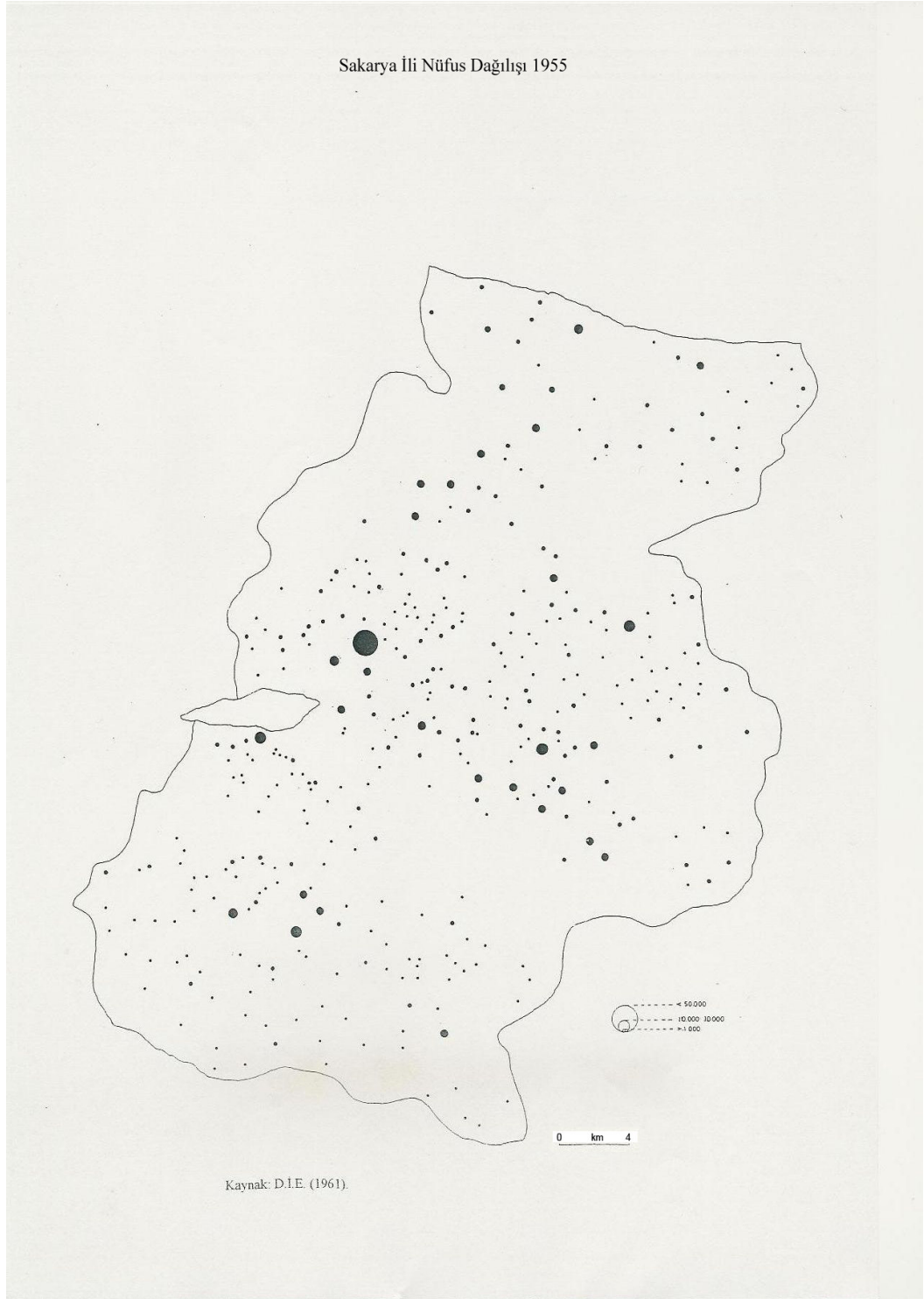
Kaynak: DİE, 2000

2000 yılına gelindiğinde Türkiye 769.604 kilometrekarelik alan 67.461.000 nüfus ve nüfus yoğunluğu 88'dir. Sakarya'da ise nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının nerdeyse 2 katı ve 156 kişi olarak görülmektedir.

2000 yılı sayım sonuçlarını incelendiğinde merkez ilçe Adapazarı nüfus yoğunluğu 624 olarak görülmektedir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu ilçe ise Taraklı ilçesidir.

Sakarya ilinin 1955 ve 2000 yılları nüfus dağılışı haritaları incelendiğinde (şekil 5, şekil 6) artış daha iyi anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Sakarya ili nüfus dağılışı (1955)

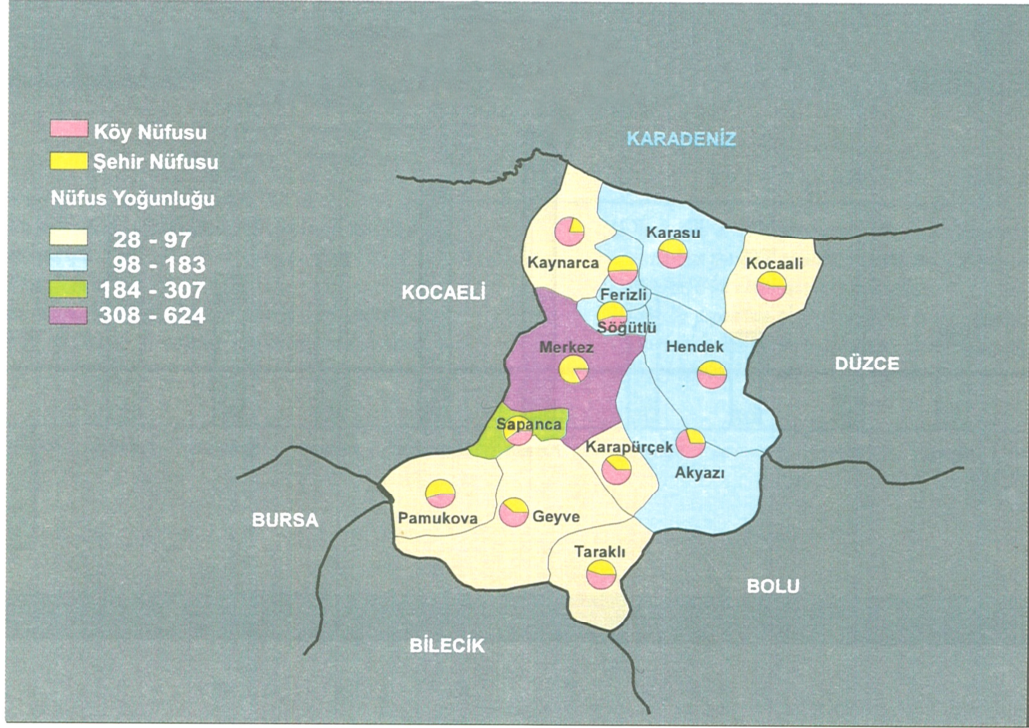
Kaynak: Doldur, 2003: 77

Şekil 6. Sakarya ili nüfus dağılışı (2000)

Kaynak: Doldur, 2003: 78

Şekil 7. Sakarya ilinde şehir ve köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu

Kaynak: DİE SAKARYA, 2000

Sakarya'nın matematiksel nüfus yoğunluğu dağılışı ana hatlarıyla bu şekildedir. Ancak bu yoğunluk değerleri nüfus ile toprak arasındaki ilişkiyi ortaya koyma açısından pek güvenilir sonuçlar değildir. Çünkü bu tür yoğunluk hesaplamasında, nüfusun araziye eşit olarak dağıldığı varsayılmıştır. Oysa yeryüzünde bu şekilde bir nüfus dağılışının olması mümkün değildir. Bunda yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, toprak ve yeraltı kaynakları gibi Fiziki şartlar ile göçler, sanayi, ulaşım, ticaret, toplumların ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyleri gibi beşeri coğrafya şartları etkili olmaktadır.

Matematiksel nüfus yoğunluğu metodunun bu sakıncalarına karşılık, ekilebilir veya ekili-dikili arazi yüzölçümü ile toplam nüfusun oranlanması esasına dayanan 'Fizyolojik nüfus yoğunluğu metodu' daha az yanıltıcı sonuçlar verir.

Sakarya'nın sahip olduğu tarım arazisi yaklaşık 245.356 km² ve 2000 nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusu 756.168 kişidir. Buna göre fizyolojik nüfus yoğunluğu yaklaşık 308 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye genelinde ise 245 kişi olduğu görülmektedir.

Fizyolojik nüfus yoğunluğu tarım alanları ile nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya koyma açısından matematiksel yoğunluğu değerlerine göre daha az yanıltıcıdır. Ancak metodun bazı sakıncaları bulunmaktadır. Çünkü bu metot da sanki Sakarya’ da yaşayan nüfusun tamamı tarımla uğraşıyormuş gibi bir görüntü ortaya çıkarmaktadır. Oysaki 2000 yılı sayım sonuçlarına göre Sakarya nüfusunun % 60,80’ini şehir nüfusu oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi Matematiksel ve Fizyolojik yoğunlukların bazı sakıncalı yönleri bulunmaktadır. Bu sakıncaları ortadan kaldırmak için kırsal nüfusun, tarım arazisine bölünmesiyle elde edilen 'Tarımsal Nüfus Yoğunluğu' hesaplamamızda yarar vardır. Ancak hesaplamayı yapabilmek için tarımla uğraşan nüfusu tam olarak belirlemek gerekmektedir. Sakarya'nın sahip olduğu 245.356 km² tarım arazisini 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 296.344 olan Sakarya kırsal nüfusuna oranlayacağız. Bu orantının sonucu 120 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4.NÜFUSUN SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1.4.1.NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU

Belirli bir sahadaki nüfusun sosyal özellikleri incelenirken değinilecek konuların başında nüfusun eğitim durumu gelir.

İl genelinde baktığımızda Sakarya’da 1955 yılında 5 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun toplamı 239.798’dir. Bu nüfusun 61.971’i okuma yazma bilmezken (12.863’ü erkek, 49.108’i kadın), 615.042’si (330.512’si erkek, 284.530’u kadın) okuma yazma bilmektedir. Bu sayıları incelediğimizde okuma yazma çağındaki toplam nüfusun %48,05’inin okuyup yazabildiğini, %51,95’inin ise okuma yazma bilmediğini görmekteyiz.

Sakarya’da ki nüfusun 1970’li yıllardaki eğitim durumuna baktığımızda toplam sayısı 385.160’tır. Bu nüfus içerisinde 144.725’i (45.093’ü erkek, 99.632 kadın) okuma yazma bilmezken 240.435 (146.504’ü erkek, 99.931’i kadın) okuma yazma bilmektedir. Okuma yazma çağındaki toplam nüfusun % 62,42’si okuma yazma bilmekte, % 37,58’i ise okuma yazma bilmemektedir. Bu değerler 1950’li yıllar ve 1970’li yıllar arasında eğitim konusunda önemli mesafelerin alındığını ve okuryazar oranının il genelinde % 75’leri aştığını göstermektedir.

2000 yılı değerlerine baktığımızda Sakarya’da toplam 677.018 kişinin okuma yazma çağı ve daha yukarısındaki yaşlarda olduğu görülmektedir. Bu nüfusun 61.971’i (12.863’ü erkek, 49.108’i kadın) okuma yazma bilmezken 615.042’si (330.512 erkek, 284.530 kadın) okuma yazma bilmektedir. Okuma yazma bilenlerin oranı % 90,85, bilmeyenlerin oranı ise % 9,15 olarak görülmektedir.

Sakarya’da 1955- 2000 yılları arasında okur-yazar nüfus açısından % 48,05’lerden, % 90,85’lere yükselme yaşanmıştır. Bu oran Marmara Bölgesinde % 92,40, Türkiye’de ise % 87,30 olarak görülmektedir. 2000 yılı sayımlarına göre, Sakarya okur-yazar oranında Marmara Bölgesinin gerisinde yer alırken, Türkiye ortalamasının üzerine yer almaktadır.

Tablo 17. Okuma yazma bilen nüfus, 1955–2000

<i>Sayım yılı</i>	<i>Toplam</i>	<i>Okuma-yazma bilmeyen</i>	<i>%</i>	<i>Okuma yazma bilen</i>	<i>%</i>
1955	239.798	124.187	51,95	114.844	48,05
1960	295.670	149.382	50,53	146.261	49,47
1965	335.230	136.759	40,81	198.351	59,19
1970	385.160	144.725	37,58	240.435	62,42
1975	417.060	133.701	32,09	282.940	67,91
1980	466.330	122.674	26,31	343.584	73,69
1985	529.450	94.820	17,91	434.480	82,09
1990	605.681	92.201	15,23	513.380	84,76
2000	677.018	61.974	09,15	615.042	90,85

Kaynak DİE, 2000

1955- 2000 yılları arasında Sakarya’da okul çağı ve daha yukarı yaşlardaki nüfus 3 kat artış göstermiş okuma yazma bilmeyen nüfus da düşüş yaşanırken, okuma yazma bilen nüfus oranı yaklaşık 6 kat artış göstermiştir.

Tablo 18. Cinsiyete göre Okuma-Yazma bilme oranı

		<i>TÜRKİYE (%)</i>	<i>SAKARYA (%)</i>
1960	TOPLAM	39,51	49,47
	ERKEK	53,63	65,72
	KIZ	24,84	32,61
1970	TOPLAM	56,21	62,42
	ERKEK	70,31	76,46
	KIZ	41,8	48,53
1980	TOPLAM	67,48	73,69
	ERKEK	79,98	85,13
	KIZ	54,67	62,15
1990	TOPLAM	80,49	84,76
	ERKEK	88,81	92,02
	KIZ	71,98	77,39
2000	TOPLAM	87,32	90,85
	ERKEK	93,86	96,25
	KIZ	80,64	85,28

Kaynak: DİE, 2000

Sakarya ili cinsiyete göre okuma yazma oranları incelendiğinde, 1960–2000 aralığında Türkiye’de okuma yazma oranının üzerinde olduğu görülmektedir.

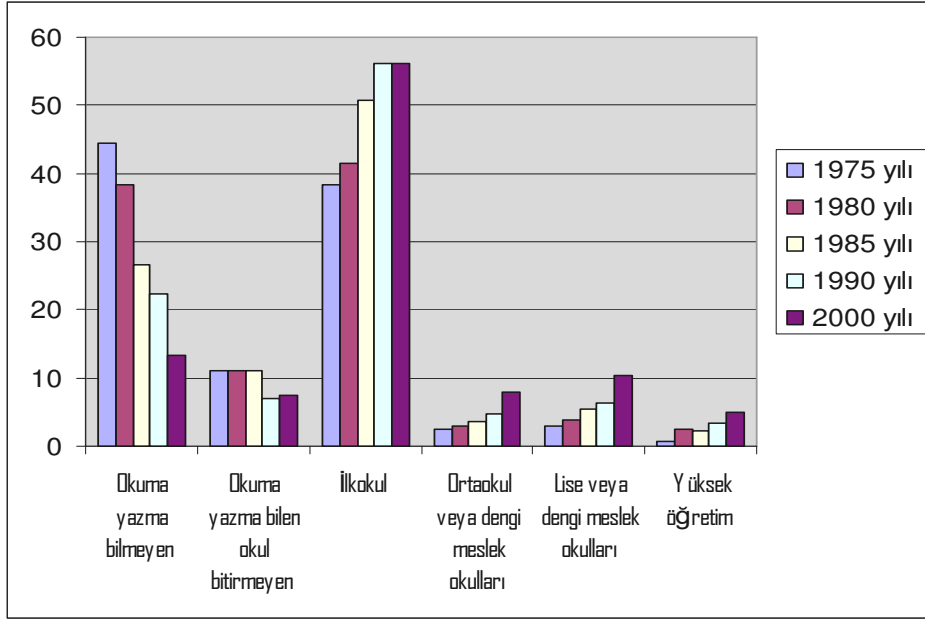
Nüfusun eğitim durumu 25 yaş ve daha yukarı yaştaki nüfus açısından Sakarya’yı ele aldığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır.

Tablo 19. Eğitim durumuna göre nüfus, 1975–2000

<i>Sayım yılı</i>	<i>1975</i>	<i>1980</i>	<i>1985</i>	<i>1990</i>	<i>2000</i>
Toplam	201.705	231.949	272.691	324.772	400.190
Okuma yazma bilmeyen	89.685	88.729	72.673	72.412	52.837
Okuma yazma bilmeyen %	44,51	38,26	26,65	22,30	13,20
Okuma yazma bilen okul bitirmeyen	22.462	25.671	30.393	22.852	29.816
Okuma yazma bilen okul bitirmeyen %	11,15	11,07	11,15	07,04	07,45
İlkokul	77.377	96.507	138.519	182.257	224.377
İlkokul %	38,40	41,48	50,80	56,13	56,07
Ortaokul veya dengi meslek okulları	4.918	6.842	10.133	15.418	31.844
Ortaokul veya dengi meslek okulları %	2,44	2,95	3,72	4,75	7,96
Lise veya dengi meslek okulları	5.872	8.833	14.684	20.669	41.127
Lise veya dengi meslek okulları %	2,91	3,81	5,39	6,37	10,28
Yüksek öğretim	1.168	5.641	6.265	11.116	20.149
Yüksek öğretim %	0,58	2,43	2,30	3,42	5,04

Kaynak: DİE, 2000

Şekil 8. Eğitim durumuna göre nüfus, 1975–2000

Tablo 19 incelendiğinde 1975 yılında 25 ve daha yukarı yaştaki okuma yazma bilmeyen nüfusun toplam nüfusa oranının % 45 olduğunu görmekteyiz. Bu oran 1980 yılında % 38,26'ya inerken, 2000 yılına gelindiğinde % 13,20'lere gerilemiştir.

1975 yılında 25 ve daha yukarı yaştaki okuma yazma bilen bir okul bitirmeyen toplam nüfus 22.462 kişi ve oranı ise % 11,15 iken bu nüfusun 25.116'sı (% 11,15) erkek, 64.569'unu (% 15,44) kadınlar oluşturmaktadır. 2000 yılında ise 29.816 (% 7,45) kişinin 155.117'si (% 5,6), erkek 18.565'i (% 9,33) kadındır.

Araştırma alanında ilkokul mezunları 1975 yılında 25.831 kadın (% 25,92), 51.546 (% 50,62) erkek olmak üzere toplam 77.377 (% 38,40) kişidir. 2000 yılında ise 109.260(% 54,89) kadın, 115.117 (% 57,25) erkek olmak üzere toplam 224.377 (% 56,07)'ye yükselmiştir.

Okuryazar nüfus oranı Türkiye'de % 87,30, Marmara bölgesinde % 92,40, Sakarya'da ise % 90,85'tir.

Ortaokul veya ortaokul dengi okulları bitiren nüfus 1975 yılında 1.097 kadın (% 1,10), 3.821 (% 3,75) erkek olmak üzere toplam 4.918 (% 2,44) olduğunu; 2000 yılına

gelindiğinde 8.249 kadın (% 4,14), 23.595 erkek (% 11,73) erkek olmak üzere toplam 31.844 (% 7,96) kişidir.

Lise ve dengi meslek okulu bitirenler 1975–2000 yılı aralığında % 2,91 den % 10,28'e yükselmiştir. Bu oran kadın ve erkek nüfus açısından değerlendirildiğinde lise ve dengi okul bitiren kadın nüfus 1.259'dan (% 1,26), 13.244'e (% 6,65) yükselmiş, erkek nüfus ise 4.613'ten (% 4,53), 27.883'e (% 13,87) yükselmiştir.

Yükseköğretim bitirenler toplamı ise 1975 yılında 1.259 (%o 16) kadın, 1.011 (%o 99) erkek olmak üzere toplam 1.168 kişi iken, 2000 yılında bu sayı 5.536 (% 2,78) kadın, 14.613 (% 7,27) erkek olmak üzere toplam 20.149 (% 5,04) kişidir. Marmara Bölgesinde bu oran % 9,95, Türkiye'de ise % 8,42'dir. (DİE, 2000 Nüfus Genel Sayımı: 54)

Bu oranlara bakıldığında her cinsiyet açısından her düzeyde eğitim görenlerin oranı sürekli bir artış göstermektedir.

Yüksek Öğretim kademesinde 1992 yılında kurulan Sakarya Üniversitesi'nde 26.318 öğrenci ve 993 akademik personel bulunmaktadır. Hızla gelişen üniversitede, 7 Fakülte, 2 Enstitü, 2 Yüksekokul ve 10 Meslek Yüksekokulu bulunmaktadır.

İl genelinde 456 okulda, 5.306 derslikte; 167.676 öğrenci, 7.586 öğretmen nezaretinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürülmektedir.

Sakarya genelinde Milli Eğitim hizmetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Sakarya İli'nde ve Türkiye'deki ilk ve orta dereceli okullarda, öğrenim durumu, okul, öğretmen ve bir öğretmene düşen öğrenci sayısı Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20. Sakarya ili ve Türkiye’de eğitim durumu (2004–2005)

Öğrenim Durumu	Okul ve Öğrenci Sayısı	Sakarya (2004–2005)	Türkiye (2004–2005)
Okul Öncesi	Okul/Ana Sınıfı Sayısı	254	2.470
	Öğrenci Sayısı	6.585	434.771
	Öğretmen Sayısı	208	9.111
İlköğretim	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	31	47
	Okul Sayısı	388	35.581
	Öğrenci Sayısı	115.542	10.565.389
	Öğretmen Sayısı	4517	399.025
	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	25	26
Orta Öğretim	Okul Sayısı	90	6.861
	Öğrenci Sayısı	34.902	3.039.449
	Öğretmen Sayısı	2.079	167.949
	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	16	18

Kaynak: ATSO 2005 Yılı İktisadi Raporu

1.4.2.NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET DURUMU

Bir ülke ya da yerleşme alanındaki toplam nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarının da bilinmesi özellikle çalışabilir ya da aktif nüfus olarak adlandırılan 15–64 yaş arasındaki nüfus miktarlarının iş gücü kapasitesi, besin maddeleri ve çeşitli hizmet türlerine ihtiyaç, aile tipleri, doğum ve ölüm oranları ve nihayet göçler bakımından önem taşımaktadır (Tümertekin, 1968).

Geniş aralıklı yaş grupları bakımından Sakarya nüfusunu inceleyecek olursak şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 21. Sakarya nüfusunun geniş aralıklarla gruplandırılması, 2000

Yaş dilimleri	0–14	%	15–64	65+	%	Toplam
Sakarya Nüfusu	202.110	40,13	503.609	50.305	9,99	756.024
Türkiye Nüfusu	20.220.095	46,27	43.701.502	3.858.949	8,83	67.803.927

Kaynak: DİE, 2000

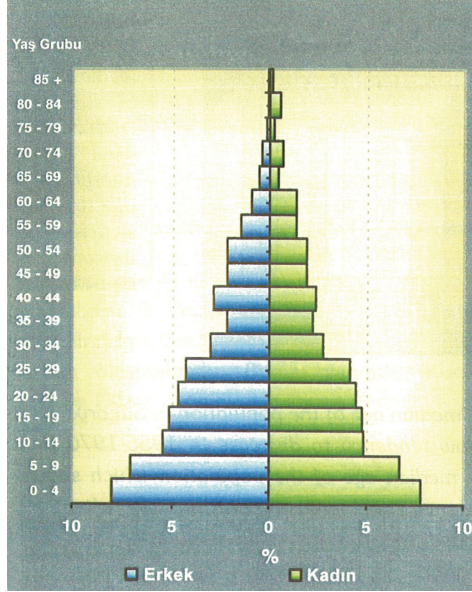
Tabloyu incelediğimizde Sakarya'daki genç nüfus kitlesinin toplam nüfustaki payının Türkiye ortalamasını altında olduğunu görüyoruz. Bu durum genç bağımlı nüfusun az olduğunu göstermektedir. Yaşlı nüfus ise Türkiye yaşlı nüfus oranının üzerinde yer almaktadır. Şehirde, çalışma çağında ki nüfus ise Türkiye ortalamasına yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 22. Sakarya nüfusunun yaş ve cinsiyet dağılımı, 2000

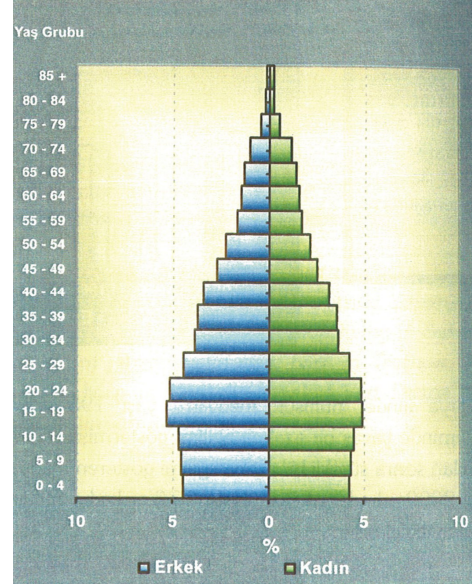
<i>Yaş grubu</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Toplam</i>
<i>0-4</i>	33.891	31.918	65.809
<i>5-9</i>	34.357	32.772	67.129
<i>10-14</i>	35.414	33.758	69.172
<i>15-19</i>	40.204	37.632	77.836
<i>20-24</i>	39.103	36.784	75.887
<i>25-29</i>	34.013	32.078	66.091
<i>30-34</i>	29.347	27.331	56.678
<i>35-39</i>	27.999	27.079	55.078
<i>40-44</i>	25.835	23.996	49.831
<i>45-49</i>	20.801	19.454	40.255
<i>50-54</i>	17.266	16.588	33.854
<i>55-59</i>	12.611	12.840	25.451
<i>60-64</i>	10.689	11.958	22.647
<i>65-69</i>	9.846	10.925	20.771
<i>70-74</i>	7.129	8.909	16.038
<i>75-79</i>	3.178	4.249	7.427
<i>80-84</i>	1.261	1.887	3.148
<i>85+</i>	1.116	1.805	2.921
<i>Bilinmeyen</i>	80	65	145
<i>Toplam</i>	384.140	359.470	756.168

Kaynak: DİE, 2000

Şekil 9. Sakarya ili nüfus piramidi (1955–2000)

SAKARYA İLİ NÜFUS PİRAMİDİ, 1955

SAKARYA İLİ NÜFUS PİRAMİDİ, 2000

Kaynak: DİE, *SAKARYA, 2000*

Sakarya ilinin 1955 yılı nüfus piramidinin en önemli özelliği çocuk yaşta ki (0–9) nüfusun fazla olmasıdır. Bu durum doğurganlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Yaşlı kuşaklardaki nüfus, her iki cinsiyet için de ölüm hızının bu yaşlarda yüksek olması nedeniyle hızla azalmaktadır. 1955 yılı nüfus piramidi doğurganlık ve ölümlülüğünün yüksek oluşu yaş yapısını yansıtmaktadır.

Ülke genelinde olduğu gibi, Cumhuriyet öncesi savaş döneminde doğan ve 1955 yılında ‘35–39’ yaş grubunu oluşturan kuşağın, kendisinden daha genç ve yaşlı kuşaklardan daha az nüfusa sahip olmasıdır. Bu durum savaş döneminde doğurganlık düzeyinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

İlin 2000 yılındaki nüfus piramidi 1955 yılı piramidine göre çok farklı bir yapı göstermektedir.

2000 yılındaki piramidin en önemli özelliği, 15 yaşından küçük kuşaklarda yaş küçüldükçe o kuşakların nüfusunun azalmasıdır. Bu tip nüfus piramidi, doğurganlık hızının azalmakta olduğunu gösterir. Piramidin diğer bir özelliği ölüm oranlarında ki

azalmaya bağlı olarak ileri yaşların nüfusunda ki azalmanın 1955 yılındaki azalmadan daha düzenli olmasıdır.

2000 yılı Sakarya nüfus piramidi gelişmiş ülkelerde ki nüfus piramidine benzer bir yapı göstermektedir.

1.4.3.ÇALIşMA AğI VE NÜFUSUN SEKTÖREL DAğILIMI

Bir yerin nüfusu ile ilgili özelliklerinden birisi de o nüfusun hangi iş alanlarında çalıştığıdır. Yapılan iş türleri ve bu türlerdeki nüfusun yoğunluğu o sahayı daha iyi bir Şekilde tanımlayabilmemiz için önemli bir kaynaktır. Çalışma sahasında, çalışma hayatındaki faal nüfus 12 yaş ve daha yukarıdaki yukarıda ki yaş olarak ele almış bulunmaktayız. Ayrıca bu nüfusu erkek ve kadın olarak iki kategoride ele alıp değerlendireceğiz.

Tablo 23. Cinsiyete göre işgücü durumu, 1980–2000

<i>Sayım yılı</i>	<i>Toplam nüfus</i>	<i>12 ve daha yukarı yaştaki nüfus</i>	<i>12 ve daha yukarı yaş oranı</i>	<i>İşgücü</i>	<i>İstih-tam</i>	<i>İşsiz</i>	<i>İşgücüne katılma oranı %</i>	<i>İşsizlik oran %</i>	<i>İşgücüne dahil olmayan nüfus</i>
Toplam									
1980	548.747	348.314	70,0	255.379	248.764	6.615	66,5	2,6	127.214
1985	610.500	438.774	71,9	278.506	268.662	9.844	63,5	3,5	159.955
1990	683.061	510.468	74,7	333.904	322.109	11.795	65,4	3,5	176.379
2000	756.168	595.687	78,8	338.914	314.903	24.011	56,9	7,1	256.767
Erkek									
1980	276.046	192.389	69,7	158.197	152.492	5.705	82,2	3,6	32.970
1985	307.106	219.624	71,5	176.425	167.797	8.628	80,3	4,9	42.997
1990	345.201	257.162	74,5	205.978	196.108	9.870	80,1	4,8	51.080
2000	384.140	301.835	78,6	218.046	200.514	17.732	72,2	8,0	83.786
Kadın									
1980	272.701	191.925	70,4	97.182	96.272	910	50,6	0,9	94.244
1985	303.394	219.150	72,2	102.081	100.865	1.216	46,6	1,2	116.958
1990	337.860	253.306	75,0	127.926	126.001	1.925	50,5	1,5	125.299
2000	372.028	293.852	79,0	120.868	114.389	6.479	41,1	5,4	172.981

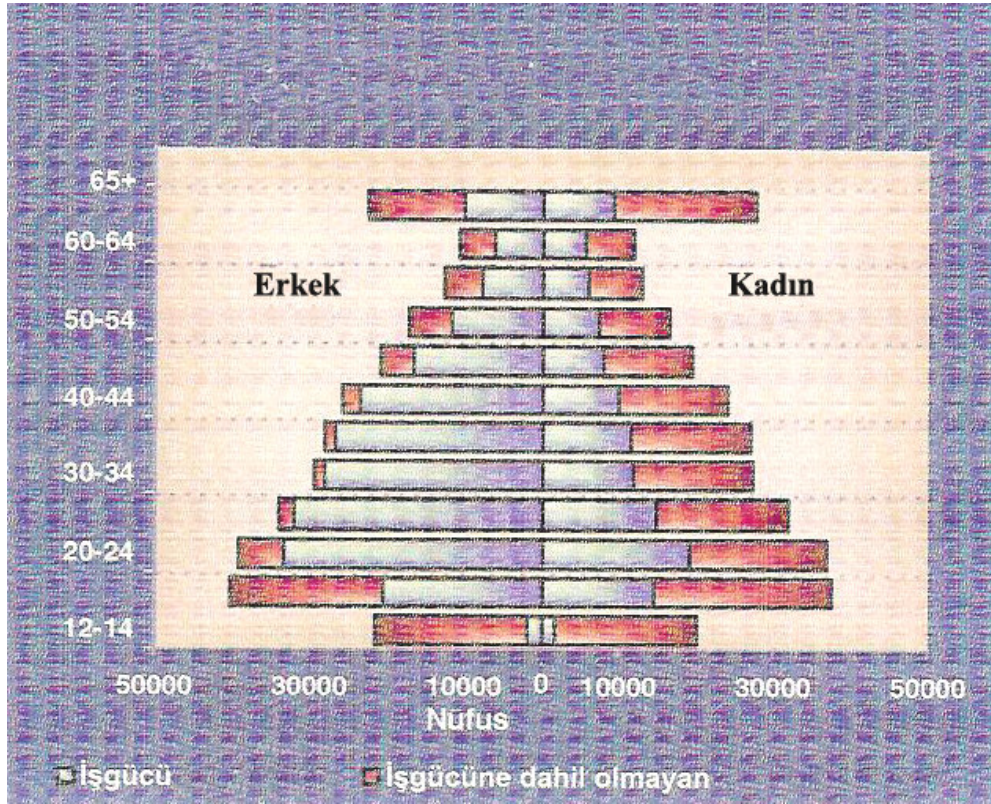
Kaynak: DİE, SAKARYA, 2000

Sakarya'da 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde, işgücüne katılma oranı % 56,9 olup, cinsiyete göre farklılık göstermektedir. İşgücüne katılma oranı erkek nüfus için % 72,2 kadın nüfus için ise % 41,1'dir.

Erkek nüfus genç yaşlarda düşük düzeylerde işgücüne katılmakta, 20-24 yaşları arasında en üst düzeyde işgücündeki yer alarak, ileri yaşlarda işgücünden ayrılmaktadır.

İstihdam edilen nüfusun, işgücü nüfusu içindeki oranı erkek nüfus için % 92, kadın nüfus için % 95 oranında olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Sakarya ili nüfus ve işgücü piramidi (2000)

Kaynak: DİE, SAKARYA, 2000

Tablo 24. Sakarya’da yaş grubu, işgücü durumu ve cinsiyete göre nüfus, 2000

<i>Yaş</i>	<i>Toplam</i>			<i>Toplam İşgücü</i>		<i>İstihdam</i>		<i>İşsiz</i>		<i>İşgücünde olmayan</i>	
	<i>T</i>	<i>E</i>	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>K</i>
<i>12-14</i>	41.629	21.357	20.272	1.666	1.679	1.575	1.605	91	74	19.691	18.593
<i>15-19</i>	77.836	40.204	37.632	20.573	14.585	17.680	13.101	2.893	1.484	19.631	23.047
<i>20-24</i>	75.887	39.103	36.784	33.128	19.236	28.550	17.236	4.578	2.000	5.974	17.548
<i>25-29</i>	66.091	34.013	32.078	31.995	15.059	29.180	13.985	2.185	1.094	2.018	17.019
<i>30-34</i>	56.678	29.347	27.331	28.030	11.985	26.036	11.350	1.994	635	1.317	15.346
<i>35-39</i>	55.078	27.999	27.079	26.657	11.659	24.816	11.111	1.841	548	1.341	15.420
<i>40-44</i>	49.831	2.835	23.996	23.580	10.023	22.194	9.738	1.386	285	2.225	13.973
<i>45-49</i>	40.255	20.801	19.454	16.719	8.086	15.829	7.927	890	159	40.082	11.368
<i>50-54</i>	33.854	17.266	16.588	11.783	7.350	11.254	7.265	529	85	5.483	9.238
<i>55-59</i>	25.451	12.611	12.840	7.746	5.984	7.488	5.936	285	48	4.865	6.856
<i>60-64</i>	22.647	10.689	11.958	6.183	5.784	6.067	5.760	126	24	4.496	6.174
<i>65+</i>	50.305	22.530	27.775	9.923	9.410	9.795	9.369	128	41	12.607	18.365
<i>Bilinmeyen</i>	145	80	65	53	28	50	26	3	2	26	34
<i>Toplam</i>	595.687	301.835	293.852	218.046	120.868	200.514	114.389	17.532	6.479	83.736	172.981

Kaynak: DİE, SAKARYA, 2000

Tablo 25. Sakarya ili, ilçeler bazında işgücü durumu ve cinsiyete göre nüfus, 2000

<i>Yerleşim alanı</i>	<i>Toplam</i>	İŞGÜCÜ							
		<i>Toplam</i>		<i>İstihdam</i>		<i>İşsiz</i>		<i>İşgücünde olmayan</i>	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İl	595.687	218.046	120.868	200.514	114.389	17.532	6.479	83.786	172.981
Büyükşehir	242.200	83.688	14.333	73.524	10.468	10.164	3.865	42.503	101.672
Merkez	226.401	78.128	13.280	68.613	9.622	9.515	3.658	39.879	95.110
Ferizli	9.530	3550	627	3.107	475	443	152	1.514	3.839
Söğütli	6.269	2.010	426	1.804	371	206	55	1.110	2.723
Akyazı	17.907	5.701	1.209	4.893	996	808	263	3.269	7.678
Geyve	13.681	4.145	1.205	3.604	1.015	514	190	2.738	5.593
Hendek	22.656	6.660	1.574	5.539	1.099	1.121	475	4.479	9.943
Karapürçek	3.126	960	135	764	108	196	27	649	1.382
Karasu	19.247	5.535	1.089	4.302	751	1.233	338	4.242	8.381
Kaynarca	3.949	1.390	379	1.315	337	75	42	590	1.590
Kocaali	10.536	3.029	528	2.196	314	833	214	2.259	4.720
Pamukova	10.308	3.331	522	2.901	395	430	127	1.823	4.630
Sapanca	16.788	5.142	1.126	4.278	812	864	314	3.235	7.285
Taraklı	3.204	1.022	162	844	129	178	33	670	1.350

Kaynak: DİE, SAKARYA, 2000

Çalışma alanımızda ki işsizlik oranı % 7,1 olup, erkek nüfusta % 8, kadın nüfusta ise % 5,4 olduğu görülmektedir. İşsiz nüfusun çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. 30 yaşından küçük işsiz nüfus oranı % 63'tür.

Sakarya iline bağlı ilçe merkezlerine, erkek nüfusun işgücüne katılma oranı Kaynarca ilçe merkezinde % 70 ile en yüksek, Karasu ve Kocaali ilçe merkezlerinde ise % 57 ile en düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Bir yerin nüfusu ile ilgili özelliklerinden biri de hangi iş alanlarında çalıştığıdır. Yapılan iş türleri ve bu türdeki nüfusun yoğunluğu o sahayı daha iyi tanıyabilmemiz için en önemli kaynaktır. Çalışma sahamız olan Sakarya'da ki iktisadi faaliyette ki nüfusu 12 yaş ve daha yukarıda ki yaş olarak ele almış bulunmaktayız. Ayrıca bu nüfusu erkek ve kadın olarak iki kategoride ele alıp değerlendireceğiz.

Sakarya'da nüfusun yapısını değerlendirdiğimizde nüfusun sayım döneminde hangi işi yaptığını incelememizde fayda vardır.

Çalışma sahamızdaki istihdam edilen nüfusun, işgücü içindeki oranı erkek nüfus için % 92, kadın nüfus için % 95 oranındadır.

Sakarya'da tarım ve hayvancılık başlıca istihdam alanıdır. 1980 yılı nüfus sayımlarında tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve avcılık alanında çalışan nüfus % 65,5 iken 2000 yılı sayım sonuçlarına göre % 51,9'a gerilemekle birlikte diğer istihdam alanlarına göre hala en üst sırada yer almaktadır. 2000 yılı sayım sonuçlarına göre bu oran Marmara Bölgesinde % 25,33, Türkiye genelinde ise % 48,38'dir. Ancak Tarım dışı faaliyetleri istihdam alanı olarak gelişim göstermektedir.

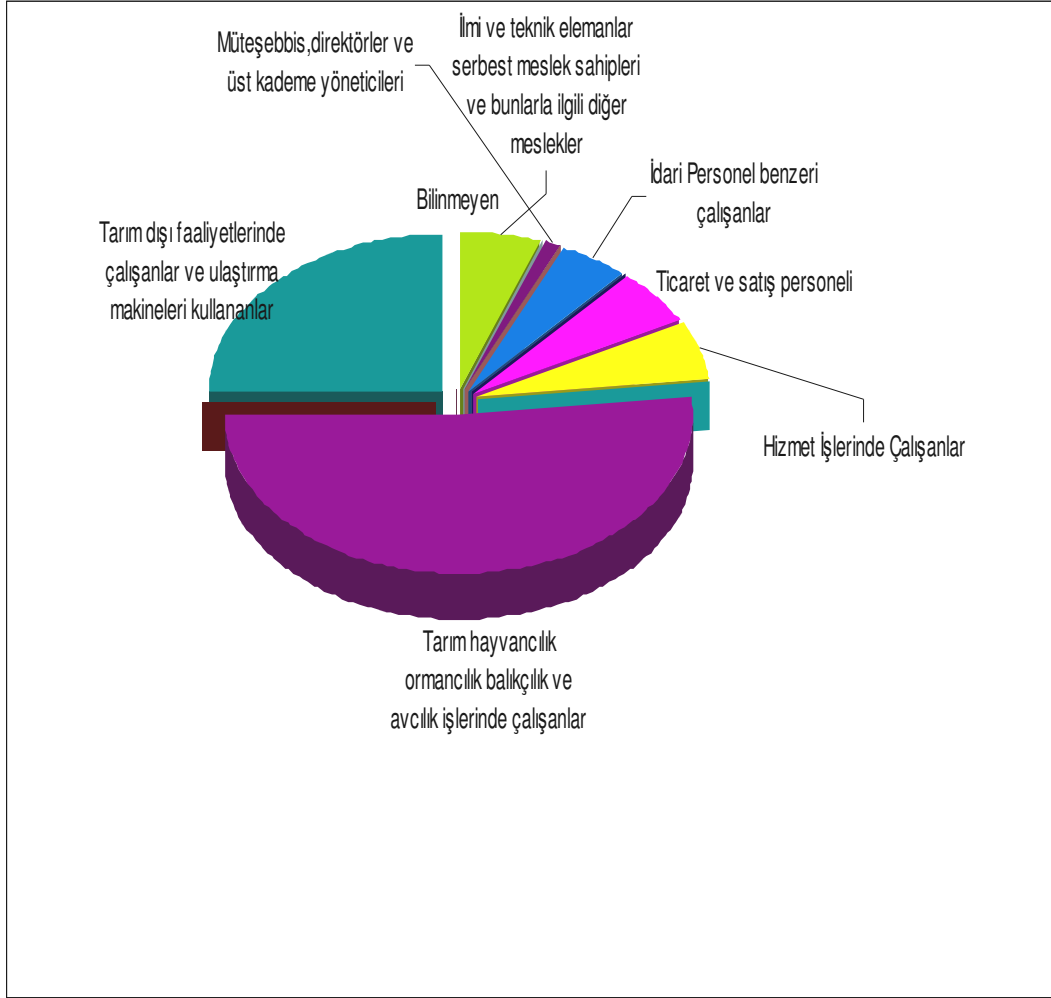
İlmi ve teknik elemanlar ile serbest meslek sahiplerinin Türkiye genelinde oranı % 7,3, Sakarya'da bu oran % 5,5; Müteşebbis ve üst kademe yöneticiler Türkiye genelinde %1,4, Sakarya'da % 1,2; İdari personel ve benzeri çalışanların Türkiye genelinde % 5,9, Türkiye genelinde % 4,7; Ticaret ve satış personelinin Türkiye genelinde % 6,2, İl genelinde % 5,7; Hizmet işlerinde çalışanların Türkiye genelinde % 7,5, İl genelinde % 5,9; Tarım dışı faaliyetlerde çalışanların oranı ise Türkiye genelinde % 23,2, İl genelinde % 25 oranındadır (DİE, 2000 Nüfus Genel Sayımı: 56).

Tablo 26. Sakarya’da yapılan iş ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfus, 2000

<i>GENEL TOPLAM</i>	<i>T</i>	314.903
	<i>E</i>	200.514
	<i>K</i>	114.389
<i>İlmi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler</i>	<i>T</i>	17.437
	<i>E</i>	12.662
	<i>K</i>	4.775
<i>Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri</i>	<i>T</i>	3.676
	<i>E</i>	3.447
	<i>K</i>	229
<i>İdari personel ve benzeri çalışanlar</i>	<i>T</i>	14.853
	<i>E</i>	9.604
	<i>K</i>	5.249
<i>Ticaret ve satış personeli</i>	<i>T</i>	17.850
	<i>E</i>	15.746
	<i>K</i>	2.104
<i>Hizmet işlerinde çalışanlar</i>	<i>T</i>	18.664
	<i>E</i>	16.748
	<i>K</i>	1.916
<i>Tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve Avcılık işlerinde çalışanlar</i>	<i>T</i>	163.575
	<i>E</i>	68.680
	<i>K</i>	94.895
<i>Tarım dışı faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma Makineleri kullananlar</i>	<i>T</i>	78.718
	<i>E</i>	73.509
	<i>K</i>	5.209
<i>Bilinmeyen</i>	<i>T</i>	130
	<i>E</i>	118
	<i>K</i>	12

Kaynak: DİE, SAKARYA, 2000

Şekil 11. Sakarya’da yapılan işe göre istihdam edilen nüfus, 2000

Nüfusun ekonomik açıdan değerlendirilebilmesinde sayım döneminde, Sakarya’daki nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımının da incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 27. Sakarya’da nüfusun iktisadi faaliyet kolları ve cinsiyete göre dağılımı, 2000

<i>Genel toplam</i>	<i>Toplam</i>	314.903
	<i>Erkek</i>	200.514
	<i>Kadın</i>	114.389
<i>Ziraat, avcılık, ormancılık ve Balıkçılık</i>	<i>Toplam</i>	161.540
	<i>%</i>	51,2
	<i>Erkek</i>	66.676
	<i>Kadın</i>	94.864
<i>Madencilik ve taş ocakçılığı</i>	<i>Toplam</i>	778
	<i>%</i>	0,24
	<i>Erkek</i>	771
	<i>Kadın</i>	7
<i>İmalat sanayi</i>	<i>Toplam</i>	38.871
	<i>%</i>	12,3
	<i>Erkek</i>	32.775
	<i>Kadın</i>	6.096
<i>Elektrik, gaz ve su</i>	<i>Toplam</i>	951
	<i>%</i>	0,3
	<i>Erkek</i>	869
	<i>Kadın</i>	82
<i>İnşaat</i>	<i>Toplam</i>	21.047
	<i>%</i>	6,6
	<i>Erkek</i>	20.863
	<i>Kadın</i>	184
<i>Toptan ve perakende, ticaret, Lokanta ve oteller</i>	<i>Toplam</i>	28.539
	<i>%</i>	9
	<i>Erkek</i>	25.255
	<i>Kadın</i>	3.284
<i>Ulaştırma, haberleşme ve depolama</i>	<i>Toplam</i>	8.893
	<i>%</i>	2,8
	<i>Erkek</i>	8.578
	<i>Kadın</i>	315
<i>Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz Mallara ait iş kurumları, yardımcı Hizmetler</i>	<i>Toplam</i>	5.911
	<i>%</i>	1,8
	<i>Erkek</i>	4.321
	<i>Kadın</i>	1.590
<i>Toplum hizmetleri, sosyal ve Kişisel hizmetler</i>	<i>Toplam</i>	46.223
	<i>%</i>	14,6
	<i>Erkek</i>	38.282
	<i>Kadın</i>	7.941
<i>İyi tanımlanmamış faaliyetler</i>	<i>Toplam</i>	150
	<i>%</i>	0,04
	<i>Erkek</i>	124
	<i>Kadın</i>	26

Kaynak: DİE, SAKARYA, 2000 (12 yaş ve daha üzeri)

Tabloyu incelediğimizde, en büyük gurubun 161.540 kişi ile ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık iktisadi faaliyet kolunda çalışanlar olduğunu görmekteyiz. Bunu Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler kolunda çalışanlar izlemektedir.

Sakarya'da çalışmakta olan nüfusun dağılımına baktığımızda % 51,2 ile tarım iş kolunda çalışanların en büyük orana sahip olduğunu görmekteyiz. Bu oranı % 14,6 ile hizmet sektörü, % 12,3 ile imalat sanayi çalışanları takip etmektedir. En düşük oranı ise % 0,2 ile madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır.

1990 ve 2000 yılı sayım sonuçlarına göre ekonomik faaliyet kollarında çalışan nüfus miktarları karşılaştırıldığında sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde çalışan nüfusta artış, tarım sektöründe çalışan nüfusta ise azalma olduğu görülmektedir.

Bir sanayi şehri olmaya doğru giden şehir, ova kenti olma özelliğini de yitirmemiştir. Hizmet sektöründeki artış şehrin gelişmekte olduğunu göstergesidir.

BÖLÜM 2. NÜFUS HAREKETLERİ

2. 1. DOĞUM VE ÖLÜMLER

Bir yerin nüfus değişiminde etkili olan faktörlerden biride şüphesiz ki doğumlar ve ölümlerdir. Bir ülke nüfusunda, yıllık doğum ve ölüm oranları arasında ki fark, o ülkenin gerçek nüfus artış hızını verir (Doğanay, 1994,152). Doğum ve ölüm farkından meydana gelen azalma veya çoğalmalara Normal Hareketler denir (Emiroğlu, 1968, 151).

Bir sahadaki nüfusun değişimde etkili olan etmenlerden biride o sahada görülen doğum oranlarıdır. Bazı bölgelerde sahip olduğu nüfusa göre doğum oranının yüksek olmakta ve buna bağlı olarak nüfus artışı görülmektedir. Ya da tam tersi yaşanarak, doğum oranı az olduğu için nüfus artışında etkisi az olmaktadır. Doğum oranının az ya da çok olmasında o sahanın kültürel ve ekonomik yapısının etkisi vardır.

Doğumla ilgili en çok kullanılan ölçüt, belli bir yıl içinde yapılan canlı doğumların, o yıldaki toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen ‘Genel Doğum Oranı’dır.

2000 sayım yılı kayıtlarına göre Sakarya ilinde, 12–49 yaş gurubu aralığında toplam 23.454 canlı doğum gerçekleşmiştir. Bunu il nüfusuna oranladığımızda İlin 2000 yılı genel doğum oranının ‰ 30,99 olduğu görülmektedir (Türkiye’nin genel doğum oranı ‰ 26,62).

Sakarya ilinde, doğurgan çağdaki kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 1955–2000 yılları arasında sürekli bir azalma eğilimi göstermektedir. Sağlıklı ve eğitimli çocuklar yetiştirmeye daha fazla önem verilmesi ile yaşam standardındaki yükselmeler doğurganlığı etkileyen bir faktördür (Cenan, 2005, 507). 1955 yılında doğurgan çağdaki her 1000 kadına 690 çocuk düşmekte iken, 2000 yılında 322 çocuk düşmekte, kadın başına düşen çocuk sayısında % 53 oranında azalma olduğu görülmektedir.

Bir yerleşim yerindeki nüfus hareketleri içerisinde ele alıp değerlendirmemiz gereken önemli olaylardan birisi de o şehirde görülen ölüm olaylarıdır. Sakarya’da görülen ölümlerle ilgili rakamlar, sayım dönemleri içerisinde daimi ikametgaha göre şöyle dağılım göstermektedir.

Tablo 28. Sakarya’da daimi ikametgaha göre ölümler, 1960–2000

Yıllar	Daimi ikametgâh							
	Genel Toplam			Şehir		Köy		
	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1960	1.261	730	531	718	522	21	12	9
1965	1.079	575	504	556	480	43	19	24
1970	1.312	790	522	696	457	159	94	65
1975	1.319	771	548	617	449	253	154	99
1980	1.452	844	608	703	525	224	141	83
1985	1.424	825	599	793	583	48	32	16
1990	1.812	1.036	776	934	718	160	102	58
2000	1.436	828	608	722	538	176	106	70

Kaynak: TÜİK

Belirli bir nüfus kitlesinde ölümlerle ilgili olarak kullanılan göstergelerden biri, herhangi bir yılda ölen kişi sayısının, toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen ‘genel ölüm oranıdır’. Sakarya’da 2000 yılı kayıtlarına göre 1.260’ı şehirde, 176’sı köyde olmak üzere toplam 1.436 kişi ölmüştür. 2000 yılı Sakarya nüfusu 756.168’dir. Bu veriler doğrultusunda araştırma alanımızdaki genel ölüm oranı ‰ 1,66 olduğu görülür. Bu oran 1990 yılında ‰ 2,65, 1980 yılında ‰ 2,64, 1970 yılında ‰ 2,85, 1960 yılında ise ‰ 3,48’dir.

Bu oranlar bize Sakarya’da ölüm hızının giderek azaldığını göstermektedir. Bu gelişmenin nedenlerinden birkaçını şu şekilde belirtebiliriz. Tıp alanında yaşanan gelişmelerin ülke genelinde özellikle salgın hastalıkların çoğunun etkisini azaltmıştır. Toplumun sağlık konularında bilgi düzeyi artmıştır. Beslenme, barınma, giyinme gibi ihtiyaçların karşılanması gibi faktörler ülke genelinde olduğu gibi çalışma sahasında da ölüm oranı hızı düşüş göstermiştir.

Köy ve şehir ölüm oranlarına baktığımızda şehirde, cinsiyete göre değerlendirdiğimizde erkeklerde ölümlülüğün fazla olduğu görülmektedir.

2. 3. GÖÇLER

Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da sürekli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. Göçler, nüfusun yeniden dağılımı sonucunu doğurur (Tümerkin, Özgüç, 1997, 282).

Nüfus artış hızı üzerindeki etkisi yanında, demografik yapıyı da değiştirme özelliği taşıması nedeniyle göçler önemli bir sosyal süreç oluşturmaktadır (Çetin, 2003,14)

Türkiye’de sanayi ve tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu sahaların dağılışında büyük dengesizlik görölmektedir. Sanayi ve tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu sahalar gelişmişken, bu faaliyetlerin az olduğu sahalar da geri kalmıştır. Türkiye’nin en büyük kentleri, sanayi ve ticaret faaliyetleri ile tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu sahalarda toplanmıştır. Buralar aynı zamanda en fazla göç alan merkezlerdir. Göç alan bu merkezlerden biride Sakarya İlidir (Yurt, 1998, 9)

Sakarya’da nüfus hareketlerinin en belirgin özelliklerinden biriside göç olayıdır. Bu konuyu ülke içinden Sakarya’ya olan göç ve Sakarya’dan ülke içine olan göç gibi bölümlere ayırarak ele alabiliriz.

Sakarya nüfusu 1955–2000 yılları arasındaki 45 yıllık dönem içerisinde 297.108’den 756.168’e çıkarak 459.060 kişi artmıştır. Bu dönem içerisindeki artış oranı ‰ 9 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde Sakarya şehir nüfusu 74.255 ‘dan 459.824’e çıkarak 385.569 kişilik bir artış göstermiştir. Sakarya şehir nüfusunun 1955–2000 yılları arasındaki artış oranı ise ‰ 17,59 olmuştur.

Son sayım dönemini olan 2000 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre Sakarya’nın köylerine il merkezinden 11.878 erkek, 12.167 kadın olmak üzere toplam 24.045 kişi göç etmiştir. Aynı dönemde köylerden il merkezine 5.896 erkek, 6.020 kadın olmak üzere 11.916 kişi göç etmiştir.

İl içerisinde yaşanan köye göçün en önemli nedeni 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi gösterilebilir. Deprem sonrasında şehirde yaşanan altyapı yetersizliği, binaların çok katlı ya da kullanılamayacak durumda olması, deprem konutlarının 2002 yılına kadar teslim edilmemiş olması halkın köylere göç etmesindeki başlıca nedenleri oluşturmaktadır. Sakarya ilinin sayım yılları itibarıyla illerle aldığı ve verdiği göçleri incelediğimizde şu tablo ile karşılaşmaktayız

Tablo 29. Sakarya İlinin aldığı, verdiği göç ve göç hızı, 1975–2000

<i>Sayım Dönemi</i>	<i>Son Sayım nüfusu</i>	<i>Aldığı göç</i>	<i>Aldığı göç Hızı</i>	<i>Verdiği göç</i>	<i>Verdiği göç hızı</i>	<i>Net Göç</i>
<i>1975–1980</i>	476.770	32.351	67.85	28.036	59.34	4.315
<i>1980–1985</i>	538.216	36.857	68.48	29.775	56.06	7.082
<i>1985–1990</i>	610.208	44.380	72.73	38.027	62.97	6.353
<i>1995–2000</i>	681.577	50.354	73.88	66.252	94.99	-15.898

Kaynak: TÜİK

Tablo 30. Sakarya’da doğum yerleri ve cinsiyete göre nüfus dağılımı (1975–1985)

Doğum yeri	1975			1980			1985		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
Adana	118	315	433	212	425	637	355	552	907
Adıyaman	29	135	164	27	144	171	51	229	280
Afyon	190	271	461	239	396	635	387	513	900
Ağrı	275	477	752	811	1.256	2.067	1.015	1.393	2.408
Amasya	115	193	308	164	250	414	205	304	509
Ankara	477	713	1.190	747	1.130	1.877	1.077	1.355	2.432
Antalya	56	124	180	60	177	237	73	160	233
Artvin	1.296	1.572	2.868	1.756	2.011	3.767	2.251	2.429	4.680
Aydın	58	100	158	89	174	263	95	167	262
Balıkesir	198	261	459	303	399	702	393	487	880
Bilecik	648	715	1363	899	886	1.785	1.097	982	2.079
Bingöl	24	70	94	35	103	138	61	205	266
Bitlis	63	105	168	81	158	239	107	206	313
Bolu	4.192	3.909	8.101	6.036	5.205	11.241	7.497	6.125	13.622
Burdur	52	94	146	33	83	116	47	114	161
Bursa	609	956	1565	697	933	1.630	881	1.028	1.909
Çanakkale	131	158	289	172	219	391	186	262	448
Çankırı	67	134	201	122	231	353	171	296	467
Çorum	144	445	589	237	511	748	334	674	1.008
Denizli	87	107	194	207	164	271	135	166	301
Diyarbakır	103	172	275	129	286	415	227	525	752
Edirne	232	265	497	305	334	639	349	310	659
Elazığ	186	296	482	220	382	602	315	520	835
Erzincan	127	205	332	171	332	503	238	418	656
Erzurum	594	910	1504	1.104	1.651	2.755	1.901	2.396	4.297
Eskişehir	411	451	862	619	708	1.327	781	801	1.582
Gaziantep	81	234	315	101	294	395	144	422	566
Giresun	2.085	2.252	4.337	2.316	2.414	4.730	3.209	3.123	6.332
Gümüşhane	597	720	1.317	916	1.006	1.922	1.605	1.096	2.161
Hakkâri	6	23	29	6	30	36	18	78	96
Hatay	35	136	171	61	233	294	91	252	343
Isparta	91	109	200	134	216	350	158	241	399
İçel	42	118	160	78	197	275	116	205	321
İstanbul	1.392	1.608	3.000	2.556	2.638	5.194	3.588	3.383	6.971
İzmir	162	214	376	314	393	707	398	519	917
Kars	324	646	970	778	1.330	2.108	1.149	1.616	2.765

Doğum yeri	1975			1980			1985		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
Kastamonu	198	315	513	279	452	731	412	626	1.038
Kayseri	96	310	406	139	395	534	248	483	731
Kırklareli	151	188	339	302	332	634	365	359	724
Kırşehir	23	86	109	62	165	227	116	178	294
Kocaeli	4.871	4.642	9.513	6.678	6.059	12.737	6.819	5.492	12.311
Konya	230	404	634	307	558	865	452	733	1.185
Kütahya	80	159	239	127	175	302	182	237	419
Malatya	198	394	592	280	522	802	381	696	1.077
Manisa	251	298	549	148	269	417	256	352	608
K.Maraş	73	221	294	132	309	441	170	364	534
Mardin	31	130	161	116	371	487	181	548	729
Muğla	39	62	101	93	148	241	84	85	169
Nevşehir	29	105	134	44	128	172	110	183	293
Niğde	197	262	459	175	332	507	260	437	697
Ordu	1.531	1.805	3.336	1.802	2.025	3.827	2.448	2.599	5.047
Rize	2.536	2.414	4.950	1.471	1.499	2.970	1.752	1.676	3.428
Sakarya	205.783	210.292	416.075	216.223	211.292	427.515	232.062	230.036	462.098
Samsun	480	697	1.117	612	864	1.476	888	1.095	1.983
Siirt	49	76	125	51	233	284	139	340	479
Sinop	201	275	476	277	390	667	354	392	746
Sivas	375	675	1.050	409	780	1.189	593	982	1.575
Tekirdağ	220	256	476	257	307	564	318	341	632
Tokat	138	328	466	238	441	679	322	671	993
Trabzon	7.249	6.984	14.223	9.547	8.705	18.252	11.902	10.370	22.272
Tunceli	76	151	227	98	189	287	105	210	315
Şanlıurfa	89	175	264	207	433	640	150	394	544
Uşak	519	441	960	117	209	326	162	224	386
Van	72	118	190	173	419	592	294	618	912
Yozgat	178	436	614	207	522	729	340	696	1.036
Zonguldak	224	317	541	420	572	992	665	171	1.382
Bulgaristan	100	193	293	-	-	-	-	-	-
Yunanistan	29	61	91	-	-	-	-	-	-
Romanya	5	23	28	-	-	-	-	-	-
Diğer dev.	20	30	50	8.867	9.280	18.147	10.248	10.779	21.047

Kaynak: TÜİK

Tablo 31. Sakarya'da doğum yerleri ve cinsiyete göre nüfus dağılımı (1990–2000)

Doğum yeri	1990			2000		
	K	E	T	K	E	T
Adana	535	826	1.361	637	885	1522
Adıyaman	83	212	295	87	297	384
Afyon	514	675	1.189	562	764	1.326
Ağrı	1.621	1.979	3.600	2.215	2.803	5.018
Amasya	267	382	649	355	448	803
Ankara	1.320	1.621	2.941	1.549	1.891	3.440
Antalya	111	253	364	176	244	420
Artvin	2.633	2.796	5.429	2.685	2.675	5.360

Doğum yeri	1990			2000		
	K	E	T	K	E	T
Aydın	121	192	313	207	293	500
Balıkesir	483	526	1.009	606	691	1.297
Bilecik	1.076	1.040	2.116	1.144	986	2.130
Bingöl	136	275	411	186	346	532
Bitlis	186	317	503	306	579	885
Bolu	8.087	6.711	14.798	3.359	2.594	5.953
Burdur	73	129	202	76	149	225
Bursa	1.041	1.069	2.110	1.382	1.301	2.683
Çanakkale	216	240	456	270	306	576
Çankırı	241	310	551	278	328	606
Çorum	556	884	1.440	648	962	1.610
Denizli	152	259	411	214	304	518
Diyarbakır	432	813	1.245	585	1.333	1.918
Elazığ	410	565	975	393	587	980
Erzincan	265	374	639	401	447	848
Erzurum	3.028	3.664	6.692	3.930	4.641	8.571
Eskişehir	844	943	1.787	854	855	1.709
Gaziantep	231	434	665	271	508	779
Giresun	3.968	3.787	7.755	4.218	3600	7.818
Gümüşhane	976	983	1.959	1.146	1.067	2.213
Hakkâri	17	84	101	41	80	121
Hatay	105	330	435	229	326	555
Isparta	218	281	499	302	526	828
İçel	165	285	450	302	526	828
İstanbul	4.656	4.403	9.059	7.770	7.649	15.419
İzmir	447	507	954	689	853	1.542
Kars	1.601	2.126	3.727	1.422	1.732	3.154
Kastamonu	500	733	1.233	648	770	1.418
Kayseri	307	576	883	513	794	1.307
Kırklareli	317	334	651	365	344	709
Kırşehir	170	277	447	201	462	663
Kocaeli	7.431	6.129	13.560	8.879	6.655	15.534
Konya	497	838	1.335	644	982	1.626
Kütahya	216	304	520	252	402	654
Malatya	649	959	1.608	782	1.304	1.816
Manisa	306	449	755	383	547	930
K.Maraş	244	525	769	311	797	1.108
Mardin	253	631	884	288	492	780
Muğla	88	144	232	133	172	305
Muş	929	1.257	2.186	1.438	1.971	3.409
Nevşehir	92	157	249	113	198	311
Niğde	362	520	882	340	499	839
Ordu	2.974	3.082	6.056	3.628	4.304	7.932
Rize	2.006	1.938	3.944	1.927	1.655	3.592
Sakarya	253.517	254.368	507.885	271.566	278.048	549.614
Samsun	1.150	1.351	2.501	1.577	1.964	3.541
Siirt	121	352	473	115	250	365
Sinop	416	423	839	540	524	1.064
Sivas	853	1.246	2.099	1.036	1.469	2.505
Tekirdağ	347	337	684	382	380	762

Doğum yeri	1990			2000		
	K	E	T	K	E	T
Tokat	493	717	1.210	674	1.095	1.769
Trabzon	13.074	11.660	24.734	15.434	13.480	28.914
Tunceli	124	236	360	96	154	250
Şanlıurfa	170	501	671	188	551	739
Uşak	239	272	511	180	238	418
Van	466	920	1.386	835	2.087	2.922
Yozgat	507	930	1.437	658	1.081	1.739
Zonguldak	872	1.075	1.947	1.235	1.318	2.553
Aksaray	46	113	159	122	195	317
Bayburt	290	311	601	366	374	740
Karaman	48	66	114	69	124	193
Kırıkkale	95	121	216	151	254	405
Batman	32	96	128	134	311	445
Bartın	-	-	-	176	328	504
Ardahan	-	-	-	358	407	765
Iğdır	-	-	-	213	247	460
Yalova	-	-	-	135	121	256
Karabük	-	-	-	340	457	797
Kilis	-	-	-	63	98	161
Osmaniye	-	-	-	128	266	394
Düzce	-	-	-	6.254	4.231	10.485
Afganistan	9	6	15	-	-	-
Almanya	1.480	1.505	2.985	1.509	1.408	2.917
A.B.D	6	13	19	-	-	-
Avusturya	170	181	351	214	199	413
Avustralya	39	37	76	31	21	52
Azerbaycan	-	-	-	28	30	58
Belçika	40	38	78	39	25	64
Bosna	-	-	-	44	39	83
Bulgaristan	3.986	3.873	7.859	2.907	2.650	5.557
Fransa	68	78	146	69	92	161
Gürcistan	-	-	-	30	33	63
Hollanda	108	91	199	88	80	166
Irak	5	19	24	-	-	-
İran	14	35	49	-	-	-
İsviçre	101	103	204	129	138	267
İtalya	13	25	38	-	-	-
Japonya	2	2	4	-	-	-
K.K.T.C	91	79	170	37	31	68
Makedonya	-	-	-	336	395	731
Mısır	8	4	12	-	-	-
Romanya	-	-	-	177	167	344
Rusya	60	82	142	-	-	-
Suriye	10	8	18	-	-	-
S. Arabistan	15	19	34	-	-	-
Yugoslavya	3.072	3.216	6.288	-	-	-
Yunanistan	714	708	1.422	362	330	692
Diğer dev.	442	453	895	2.289	2.234	4.543

Kaynak: TÜİK

Bu tablomuzdaki değerler doğum yerlerine göre çıkarılmıştır. Yani sayım döneminde Sakarya’da bulunan ancak doğum yeri Sakarya dışında başka bir il olan nüfus ortaya konulmuştur. Örneğin, 1990 yılında Sakarya’da bulunan Trabzon doğumlu nüfusun toplamı 24.734 iken, 2000 yılında bu nüfus 28.914’e çıkmıştır. Dolayısıyla iki sayım dönemini arasında Trabzon’dan 4.180 kişi göç etmiştir.

2000 yılı sayım sonuçlarına göre Sakarya il nüfusunun % 73’n Sakarya doğumlular oluşturmakta ve cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Sakarya doğumlu olmayan nüfus içinde ilk sırayı Trabzon, ikinci sırayı Kocaeli doğumlular almaktadır.

2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, doğum yeri Bulgaristan olanların sayısı dikkat çekicidir. Bulgaristan doğumlu olanlar, 1975 yılı sayımında 293 kişi iken, 1990 yılı sayım sonuçlarına göre 7.859, 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 5.557 kişidir. Bulgaristan’dan son göç hareketi 1989 yılında Türk kökenli Müslüman Bulgar vatandaşlarının, Bulgar hkmeti tarafından Türkiye’ye ge zorlanmaları ile başlatılmıştır. Serbest göçmenlerin büyük bir bölümü daha önce Türkiye’ye göç eden akraba veya komşularının yoğun olduğu bölgelere kendi imknları ile yerleşmişlerdir (Doğanay, 1996). Sakarya’da 1989 göçmen hareketinden etkilenmiştir.

Tablo 32. Sakarya’ ya 2000 yılı sayım sonuçlarına göre toplam 5.000’in üzerinde güç vermiş olan iller

İl	Alınan G	%'si
Ağrı	5.018	11,3
Artvin	5.360	12,07
Bolu	5.953	13,4
Giresun	7.818	17,6
Ordu	7.932	17,8
Erzurum	8.571	19,3
Düzce	10.485	23,6
İstanbul	15.419	34,7
Kocaeli	15.534	35
Trabzon	28.914	65,1

Sakarya iline g vermiş olan illeri incelediğimizde, en çok güç veren il Trabzon’dur. Trabzon’u Kocaeli, İstanbul, Düzce ve Erzurum illeri izlemektedir. Sakarya ili komşu illeri başta olmak üzere Karadeniz Bölgesinden Trabzon, Ordu, Giresun, Artvin, Doğu

Anadolu Bölgesinden Erzurum ve Ağrı'dan göç almaktadır. Göç veren illerin cinsiyet dağılımını incelediğimizde ise, Düzce, Trabzon, Kocaeli, İstanbul, Giresun, Bolu ve Artvin illerinden gelen göçün cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmamakla birlikte kadın nüfusun fazla olduğu görülmektedir.

Sakarya'ya göç edenlerin toplamına baktığımızda, 206.554 (2000) kişidir. Bu nüfusun 106.092'si erkek (% 51), 100.462'si kadındır(% 49).

Bu değerler bize aralarında çok önemli farklar olmamakla birlikte, göç olayına daha çok erkeklerin katıldığını göstermektedir.

Göçlerle ilgili daha detaylı bilgilerin bulunduğu yıllar 1980'li yıllardır. Bu yıldan itibaren TÜİK araştırma şeklini değiştirmiş ve doğum yerlerine göre nüfusla birlikte nüfusun daimi ikametgaha göre dağılımını da vermiştir.

Araştırma sahamız olan Sakarya'da göçlerle ilgili detaylı bilgilerin yer aldığı 1980 ve son sayım dönemi olan 2000 yılı sayım dönemlerinde, illere göre aldığı ve illere göre verdiği nüfus değerlerini ele alıp göçlerle ilgili değerlendireceğiz.

Tablo 33. Sakarya İlinin illere göre aldığı-verdiği göç (1980)

İller	Alınan Göç			Verilen Göç			Net Göç
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Adana	291	189	102	179	115	64	112
Adıyaman	48	26	22	27	14	13	21
Afyon	194	108	86	141	87	54	53
Ağrı	937	548	389	86	57	29	851
Amasya	171	108	63	101	64	37	70
Ankara	1.706	1.045	661	1.216	651	565	490
Antalya	133	85	48	144	83	61	-11
Artvin	664	348	316	117	69	48	547
Aydın	84	54	30	97	63	34	-13
Balıkesir	311	183	128	237	134	103	74
Bilecik	395	182	213	726	370	356	-331
Bingöl	64	42	22	16	9	7	48
Bitlis	125	82	43	35	19	16	90
Bolu	1.932	900	1.032	1.808	806	1.002	124
Burdur	46	30	16	53	35	18	-7
Bursa	634	340	294	1.284	696	588	-650
Çanakkale	161	101	60	134	85	49	27

İller	Alınan Göç			Verilen Göç			Net Göç
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Çankırı	108	62	46	51	33	18	57
Çorum	249	169	80	125	90	35	124
Denizli	130	76	54	62	39	23	68
Diyarbakır	241	159	82	70	45	25	171
Edirne	267	165	102	182	118	64	85
Elazığ	183	112	71	71	37	34	112
Erzincan	600	326	274	103	54	49	497
Erzurum	1.068	622	446	169	107	62	899
Eskişehir	478	269	209	483	237	246	- 5
Gaziantep	122	80	42	86	50	36	36
Giresun	688	344	344	140	91	49	548
Gümüşhane	386	191	195	45	33	12	341
Hakkari	26	17	9	11	7	4	15
Hatay	100	66	34	74	53	21	26
Isparta	109	54	55	43	23	20	66
İçel	117	76	41	142	91	51	- 25
İstanbul	6.421	3.530	2.891	9.247	4.427	4.820	- 2.826
İzmir	515	327	188	631	368	263	- 116
Kars	865	517	348	97	68	29	768
Kastamonu	165	104	61	130	78	52	35
Kayseri	183	115	68	125	83	42	58
Kırklareli	260	145	115	163	88	75	97
Kırşehir	63	39	24	34	25	9	29
Kocaeli	2.348	1.169	1.179	6.064	2.759	3.305	- 3.716
Konya	318	192	126	241	142	99	77
Kütahya	250	148	102	148	86	62	102
Malatya	231	142	89	68	40	28	168
Manisa	464	255	209	209	118	91	255
Kahramanmaraş	85	51	34	50	42	8	35
Mardin	184	127	57	39	28	11	145
Muğla	64	27	37	40	24	16	24
Muş	279	158	121	31	21	10	248
Nevşehir	38	20	18	35	22	13	3
Niğde	166	89	77	92	59	33	74
Ordu	579	314	265	92	59	33	487
Rize	644	310	334	132	81	51	512
Samsun	482	251	231	198	108	90	284
Siirt	143	97	46	56	35	21	87
Sinop	120	77	43	71	49	22	49
Sivas	304	191	113	129	90	39	175
Tekirdağ	218	142	76	265	138	127	80

İller	Alınan Göç			Verilen Göç			Net Göç Toplamı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Tokat	179	94	85	67	42	25	112
Trabzon	2.538	1.129	1.409	313	186	127	2.225
Tunceli	57	35	22	22	16	6	34
Şanlıurfa	281	162	119	70	45	25	211
Uşak	119	68	51	65	28	37	54
Van	291	192	99	76	48	28	215
Yozgat	272	189	83	88	72	16	184
Zonguldak	457	251	206	520	272	248	- 63
Bilinmeyen	80	57	23	-	-	-	80
Toplam	32.351	17.816	14.535	28.036	14.292	13.744	4.315

Kaynak: TÜİK

1975–1980 döneminde ikametgahı başka bir ilde olup da Sakarya’ya gelenlerin toplamı, 17.816 (% 55) erkek, 14.535 (% 45) kadın olmak üzere 32.351 kişidir. Bunun toplam içerisindeki yeri yaklaşık % 6’dır.

Tablo 34. 1975–1980 Döneminde Sakarya’nın göç aldığı başlıca illerin dağılımı

İller	Gelen Nüfus	%' si
İstanbul	9.247	19,8
Trabzon	2.538	7,8
Kocaeli	2.348	7,2
Bolu	1.932	6
Ankara	1.706	5,2
Erzurum	1.068	3,3
Ağrı	937	2,8
Kars	865	2,6
Giresun	688	2,1
Rize	644	2

Tablo 34’de görüldüğü gibi, Sakarya’ya göçün en çok geldiği bölgeler, Marmara, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleridir. Alınan göç en önemli kısmını İstanbul’dan alınan göçler oluşturmaktadır.

Göçlerde genel olarak erkek nüfusun fazla olduğunu görülmektedir. Göç eden nüfusun % 55’ini erkekler, % 45’ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu da bize göçe öncelikle erkeklerin katıldığını ve daha göç iş bulmak amacıyla göçlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Ya da özellikle inşaat gibi alanlarda geçici olarak çalışan erkek işgücünden kaynaklanmaktadır.

Tablo 33’de görüldüğü gibi, 1975–1980 dönemimde Sakarya’dan giden nüfus, 14.292 erkek (% 51), 13.744 kadın (% 49) olmak üzere toplam 28.036 kişidir.

Tablo 35. 1975–1980 döneminde Sakarya’nın göç verdiği başlıca iller

İller	Giden Nüfus	%’ si
İstanbul	6.421	22,9
Kocaeli	6.064	21,6
Bolu	1.808	6,4
Bursa	1.284	4,5
Ankara	1.216	4,3
Bilecik	726	2,5
İzmir	631	2,2
Zonguldak	520	1,8
Eskişehir	483	1,7
Trabzon	313	1,1

Tablo 35’i incelediğimizde, Sakarya’nın göç verdiği nüfusun % 44.5’inin İstanbul ve Kocaeli illeri olduğunu görmekteyiz. Bu illeri Bolu, Bursa, Ankara Bilecik, İzmir, Zonguldak, Eskişehir, Trabzon illeri takip etmektedir. Göç eden nüfusu cinsiyetlerine göre incelediğimizde, Kocaeli, İstanbul ve Bolu illerine göçen kadın nüfus oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 36. Sakarya İlinin illere göre aldığı-verdiği göç (2000)

İller	Aldığı Göç			Verdiği Göç			Net Göç
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Adana	682	430	252	348	206	178	334
Adıyaman	175	129	46	88	59	29	87
Afyon	359	196	163	276	152	124	271
Ağrı	665	423	242	269	170	99	396
Amasya	223	130	93	194	123	71	29
Ankara	1.989	1.215	774	3.773	1.938	1.835	-1.784
Antalya	431	289	142	1904	1 002	902	-1.473
Artvin	389	200	189	289	151	138	100
Aydın	280	178	102	466	262	204	- 186
Balıkesir	559	312	247	1093	565	528	- 534
Bilecik.	444	231	213	916	496	420	- 472
Bingöl	157	110	47	114	77	37	43
Bitlis	264	178	86	344	218	126	- 80
Bolu	992	481	511	907	455	452	85
Burdur	75	39	36	89	56	33	-14
Bursa	1.477	814	663	3.752	1.853	1.899	-2.275
Çanakkale	230	137	93	427	245	182	-197
Çankırı	108	72	36	123	73	50	15

İller	Aldığı Göç			Verdiği Göç			Net Göç
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Çorum	361	230	131	409	219	190	-48
Denizli	234	138	96	360	150	110	-126
Diyarbakır	741	517	224	388	221	167	353
Edirne	299	164	135	443	285	158	-144
Elazığ	290	193	97	227	144	83	63
Erzincan	168	108	60	175	122	53	-7
Erzurum	1269	704	565	774	409	365	495
Eskişehir	529	285	244	1.275	665	610	-746
Gaziantep	329	218	111	315	181	134	14
Giresun	422	209	213	579	308	271	-157
Gümüşhane	166	97	69	206	127	79	-40
Hakkari	92	71	21	72	63	9	20
Hatay	446	308	138	229	147	82	217
Isparta	150	86	64	305	196	109	-155
İçel	552	375	177	701	372	329	-149
İstanbul	10.960	5.847	5.113	17.978	8.461	9.517	-7018
İzmir	1.006	630	376	2.504	1.279	1.225	-273
Kars	502	318	184	244	170	74	258
Kastamonu	248	146	102	317	208	109	-69
Kayseri	462	335	127	480	262	218	-18
Kırklareli	227	132	95	409	212	197	-182
Kocaeli	5.578	2.613	2.965	7.079	3.235	3.844	-1501
Konya	616	386	230	1.311	664	647	-695
Malatya	368	238	130	342	192	150	26
Kahramanmaraş	365	259	106	209	122	87	156
Mardin	321	189	132	126	76	50	195
Muğla	250	158	92	785	458	327	-535
Muş	526	369	157	151	83	68	375
Nevşehir	88	64	24	99	66	33	-11
Niğde	130	83	47	150	88	62	-20
Ordu	1.163	812	351	640	333	307	523
Rize	363	192	171	397	204	193	-34
Samsun	915	584	331	845	429	416	70
Siirt	125	78	47	99	75	24	26
Sinop	123	65	58	115	71	44	8
Sivas	542	359	183	488	277	211	54
Tekirdağ	369	230	139	1.086	586	500	-717
Tokat	390	234	156	312	167	145	78
Trabzon	2.045	1.065	980	1.780	938	842	265
Tunceli	82	61	21	96	79	17	-14
Şanlıurfa	308	188	120	220	152	68	88

İller	Aldığı Göç			Verdiği Göç			Net Göç
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Uşak	98	56	42	114	58	56	-16
Van	975	786	189	232	137	95	743
Yozgat	396	268	128	466	263	203	-70
Zonguldak	829	452	377	603	308	295	226
Aksaray	124	72	52	106	64	42	18
Bayburt	77	45	32	57	27	30	20
Karaman	66	55	11	62	33	29	4
Kırıkkale	159	95	64	204	109	95	-45
Batman	171	120	51	132	79	53	39
Şırnak	118	94	24	214	178	36	-96
Bartın	256	170	86	89	45	44	167
Ardahan	97	52	45	64	42	22	33
Iğdır	106	63	43	69	41	28	37
Yalova	260	131	129	378	175	203	-118
Karabük	224	129	95	178	87	91	46
Kilis	34	23	11	26	20	6	8
Osmaniye	157	110	47	87	54	33	70
Düzce	1.664	734	930	2.012	909	1 103	-348
Toplam	50.354	21.415	28.939	66.252	33.910	32.342	-44.387

Kaynak: TÜİK

Sakarya'da 1990–2000 döneminde başka ilde ikamet etmeye başlayan toplam nüfus 66.252'dir. Bu nüfusun 33.910'u erkek (% 51), 32.342'si kadınlardan (% 49) oluşmaktadır.

Tablo 37. 1990–2000 Döneminde Sakarya'nın göç aldığı başlıca illerin dağılımı

İller	Gelen Nüfus	%' si
İstanbul	10.960	51,1
Kocaeli	5.578	25,9
Trabzon	2.045	9,5
Ankara	1.989	9,2
Düzce	1.664	7,7
Bursa	1.477	6,8
Erzurum	1.269	5,9
Ordu	1.163	5,4
İzmir	1.006	4,6
Bolu	992	4,6

Tablo 37'de görüldüğü gibi, 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 1990–2000 yılı arasında Sakarya en çok başta İstanbul, Kocaeli, Trabzon ve Ankara olmak üzere büyük şehirlerden göç almıştır.

Tablo 38. 1990–2000 Döneminde Sakarya'nın göç verdiği başlıca iller

İller	Giden Nüfus	%' si
İstanbul	17.978	36,8
Kocaeli	7.079	10,6
Ankara	3.773	5,6
Bursa	3.752	5,6
İzmir	2.504	3,7
Düzce	2.012	3
Trabzon	1.780	2,6
Konya	1.311	1,9
Eskişehir	1.275	1,9
Tekirdağ	1.086	1,6

Sakarya 1990–2000 yılları aralığında, İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir gibi Büyükşehirlere göç vermiştir. Göç eden 66.252 kişinin, 33.910'u erkek (% 51), 32.342'si ise kadınlardan (% 49) oluşmaktadır.

Sakarya'da bu dönemde yaşanan göç hareketliliğinin temel nedeni, 17 Ağustos depremidir. Yüzyılın felaketi olarak nitelendirilen 17 Ağustos depreminin merkez üssü Gölcük olmasına rağmen en fazla etkilenen yer Sakarya ilinin merkezi olan Adapazarı şehridir (Adapazarı'nda Deprem Gerçeği, 2003). 17 Ağustos depreminde 3891 kişi hayatını kaybetmiş, 5180 kişi yaralanmıştır. Adapazarı'ndaki konutların %70'i hasara uğramıştır. Konutların 24.723'ü yıkık ve ağır, 18.710'u orta ve 27.834 hafif olmak üzere toplam 71.267'si; işyerlerinin ise 5.092 yıkık ve ağır, 3.570 orta ve 2.865 hafif olmak üzere toplam 11.527'si hasar görmüştür. Şehrin su ve kanalizasyon altyapısı % 80 – 85 oranında tahrip olmuş, elektrik ve haberleşme sisteminde büyük ölçüde arızalar meydana gelmiştir. Depremde Şeker fabrikası ağır hasara uğrayarak kullanılmaz hale gelmiştir (Akyol, 2007). Yaşanan depremin yarattığı büyük hasar, nedeniyle şehirden başka illere olan göç artmış, ilin verdiği göç hızı % 94.99'a ulaşmıştır.

Sakarya'nın göç alan illerden biri olmasını sağlayan faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz;

Sakarya'nın kurulmuş olduğu alan doğal özellikleri açısından oldukça ideal şartlara sahiptir. Adapazarı ovasının verimli toprakları üzerinde, eğimi az olan bir zemin üzerinde kurulmuştur. Bölge Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin etkili olduğu bir geçiş alanıdır. Kışlar bol yağışlı ve ılık, yazlar ise sıcak geçmektedir. İklimin etkisi tarımı olumlu yönde etkilemekte ve il topraklarının % 51'i tarım arazisi olarak kullanılmaktadır.

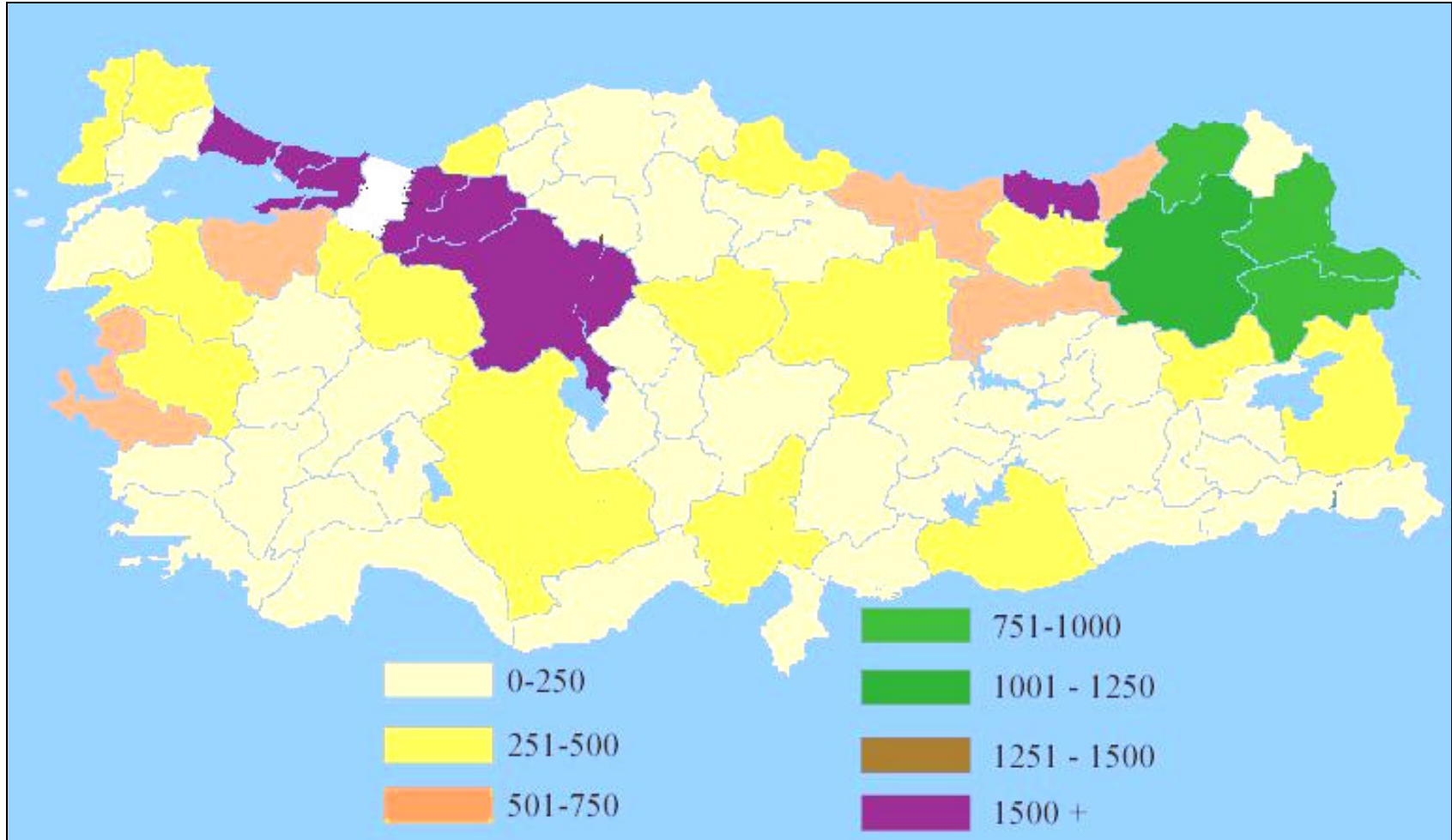
Cumhuriyetin kurulmasını ardından kalkınmaya yönelik çalışmalar tüm yurttta olduğu gibi araştırma sahamızda da etkili olmuştur. Özellikle 1950’li yıllardan sonra görülen tarımda makineleşme ve sanayileşme hamleleri sahayı da etkisi altına almıştır. Bölgede var olan tarımsa potansiyel makineleşme ile daha iyi değerlendirilmiş ve bunu sanayi faaliyetleri izlemiştir. 1950’den itibaren şeker pancarı üretiminin başlamış, fındık üretiminin yaygınlaşmıştır. 1953 yılında Adapazarı şeker fabrikası kurulmuş, 1970’lerden sonra tarım ürünleri yurt dışında pazarlanmaya başlayarak, başta tarıma dayalı olmak üzere sanayi kolları bölgede gelişmeye başlamıştır. Bugün İzmit- Sakarya-Ankara Karayolu boyunca pek çok sanayi tesisi yan yana uzanmaktadır. 30–40 yıl gibi kısa bir sürede oluşan bu sanayileşme bölgenin yoğun işgücüne ihtiyaç duymasını sağlamıştır. Bu gelişme bölgeye yurdumuzun çeşitli bölgelerinden çok sayıda vatandaşın göç etmesini sağlamıştır.

Türkiye ekonomisinin kalbi olan Marmara Bölgesinin ve İstanbul’un Anadolu’ya ulaşan bütün yolarının Sakarya’dan geçmesi hammadde ve yarı mamul maddeye ulaşma kolaylığı, uygun yatırım alanlarının bulunması, yerli ve yabancı ortaklığa bağlı büyük sanayi yatırımlarının yapılmasına olanak vererek, Bölgeyi yerleşme açısından cazip hale getirmektedir.

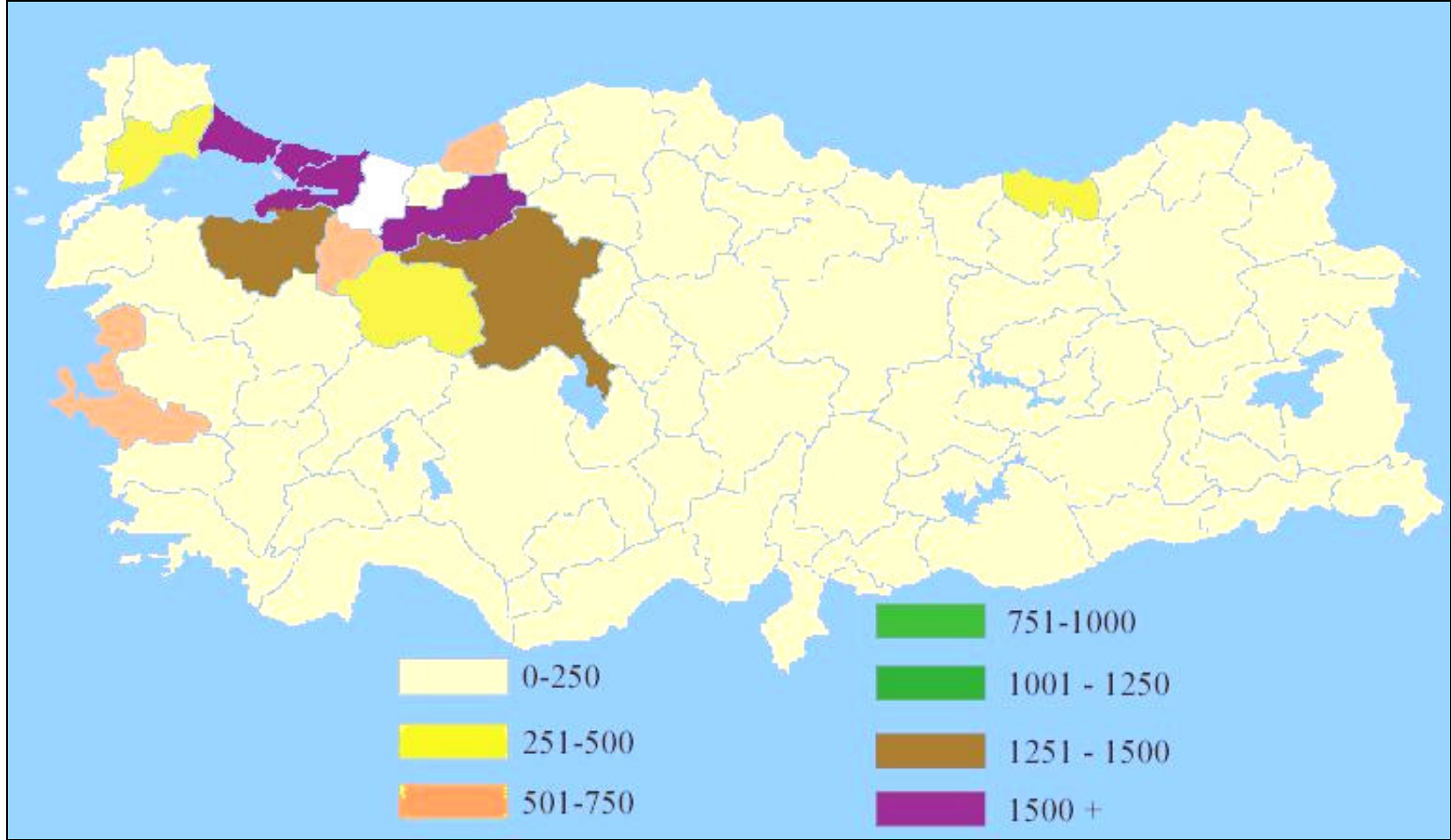
Sakarya’ya olan ilgiyi arttıracak en önemli gelişmelerden bir diğeri de, 1992 yılında kurulmuş olan Sakarya Üniversitesi’dir. Kuruluşundan bu yana az bir zaman geçmesine rağmen hızla gelişen üniversite nüfusun artmasına olumlu etkide bulunmakta, ayrıca sahadaki mevcut genç nüfusun dışarıya gitmesini frenleyen bir unsur oluşturmaktadır.

Bulunduğu stratejik konum ve yukarıda saydığımız özellikler, Sakarya’yı göç için elverişli bir bölge kılmaktadır.

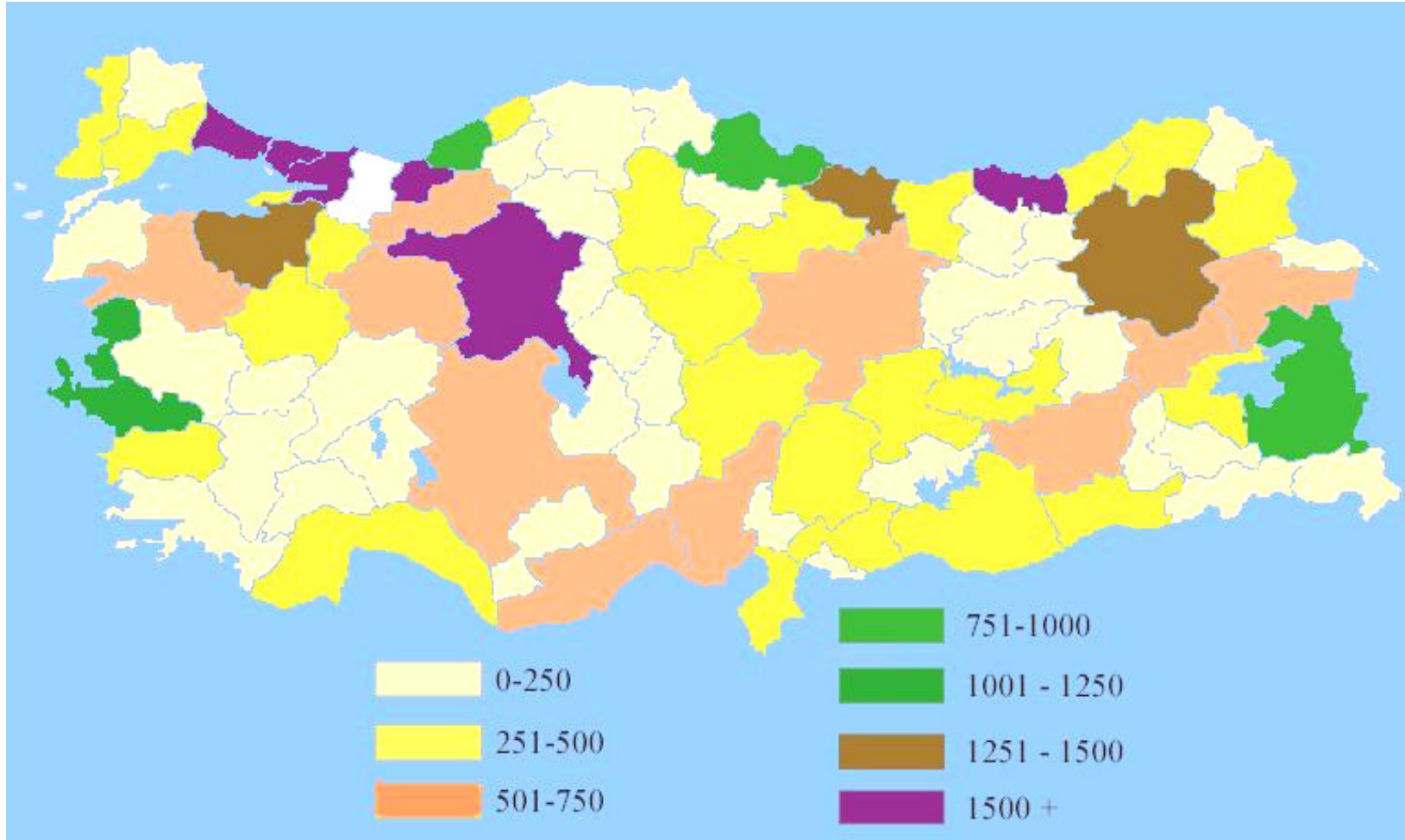
Şekil 12. Sakarya İlinin illere göre aldığı göç (1980)

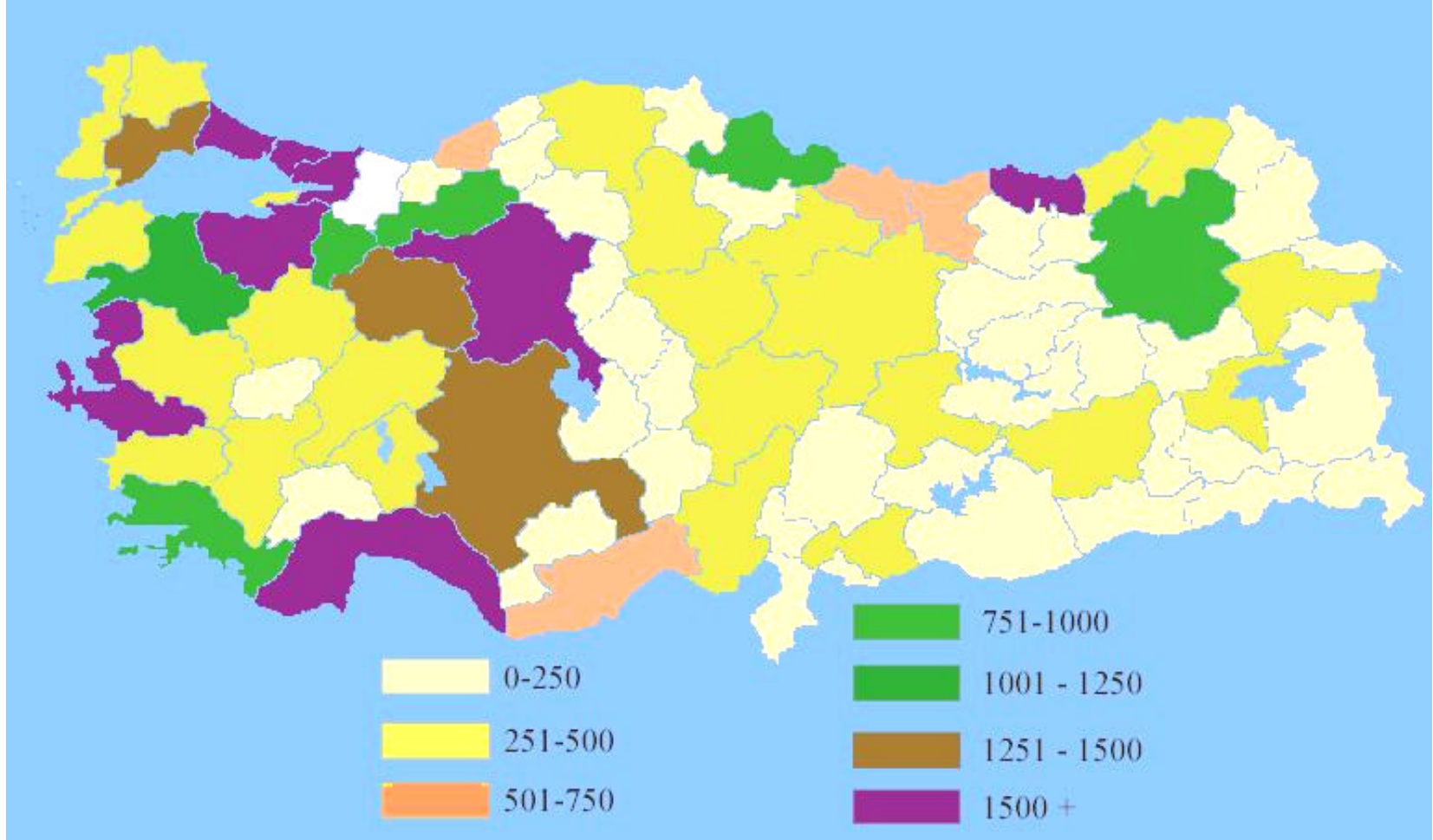
Şekil 13. Sakarya İlinin illere göre verdiği göç (1980)

Şekil 14. Sakarya İlinin illere göre aldığı göç (2000)

Şekil 15. Sakarya İlinin illere göre verdiği göç (2000)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmamızda ülkemizdeki nüfus hareketliliğine en iyi örneklerden birisini oluşturan Sakarya ilinin nüfus hareketleri ele alınıp incelenmiştir. Sakarya'daki nüfusun, kantitatif özelliklerinin yanı sıra sosyal ve ekonomik özellikleri de incelenmiştir

Araştırma alanımızı oluşturan Sakarya, Marmara Bölgesi'nin Çatalca- Kocaeli Bölümünde yer alır. Doğudan Düzce, Bolu, Güneyden Bilecik, Bursa, batıdan Kocaeli illeri kuzeyden ise Karadeniz ile çevrilidir.

Sakarya, yeryüzü şekilleri bakımından nüfus ve yerleşmeye elverişli özelliklere sahiptir. Bu durum üzerinde iklim koşulları belirleyicidir. Nitekim Akdeniz ve Karadeniz iklim özelliklerinin görülmesi birçok tarım ürününün ekonomik olarak yetiştirilmesini sağlar. Ayrıca büyük metropolitan alanlara yakınlığı da etkilidir.

Osmanlı döneminde nüfuslanmaya başlamış olan Adapazarı ovası ve çevresinin, değişik dönemlerde aldığı dış ve iç göçler sonucunda nüfusu artmaya başlamış yeni yerleşmeler ile kent merkezi belirmeye başlamıştır.

1954 yılına kadar Kocaeli il sınırları içerisinde yer alan Adapazarı ve çevresi bu tarihten sonra "Sakarya" adıyla il olmuştur. Sakarya'nın il olmasıyla merkez ilçe Adapazarı yönetsel fonksiyonların etkisiyle hızla gelişmiştir. 2000 yılında merkez ilçe olan Adapazarı Büyükşehir belediyesi statüsü kazanmıştır. Sakarya ili 14 ilçe, 40 belediye, 5 bucak ve 470 köy olmak üzere toplam 515 yerleşim biriminden oluşmaktadır.

İlde nüfus yoğunluğu Türkiye nüfus yoğunluğunun yaklaşık iki katıdır. Nüfus yoğunluğu en fazla merkez ilçe Adapazarı'nda, en az Taraklı ilçesindedir (Tablo 16).

Sakarya'da 1954 yılında il olmasını takiben yapılan 1955 yılı nüfus sayımı ve son nüfus sayımı olan 2000 yılı nüfus sayımı arasındaki 45 yıllık dönemde yaklaşık üç misli nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye nüfus artışından daha düşük bir seyir izlese de istikrarlı bir büyüme eğilimi göstermiştir (Tablo 9). 2000 yılı sayımı sonrasında 2007 yılına kadar ilin yıl ortası nüfusu incelendiğinde nüfus artışının devam ettiği görülmektedir.

Yine aynı dönemde (1955-2000) erkek ve kadın nüfusun artış oranları dengeli bir artış göstermiştir.

Sakarya ilinde, kent nüfus oranı 1955–2000 yılı aralığında Türkiye ortalamasından düşük ve ilde kır nüfusunun fazla olduğu görülmektedir. 2000’li yıllara gelinceye kadar verimli tarım topraklarının varlığı ve tarımdan elde edilen gelirin yüksek olması nedeniyle kır nüfusu her zaman kent nüfusundan fazla olmuştur (Tablo 10). Ancak 2000 yılında ilk defa kent nüfusu(%65), kır nüfusundan(%35) fazla olmuştur.

1955- 2000 yılları arasında Sakarya’da okul çağı ve daha yukarı yaşlardaki nüfus 3 kat artış göstermiş okuma yazma bilmeyen nüfus da düşüş yaşanırken, okuma yazma bilen nüfus oranı yaklaşık 6 kat artış artmış, her iki cinsiyet açısından her düzeyde eğitim görenlerin oranı sürekli bir artış göstermiştir. İlde yükseköğrenim görenlerin oranı(%5) Türkiye ortalamasının(%8,5) altındadır.

1992 yılında kurulan ve hızla gelişen Sakarya üniversitesi hem Sakaryalıların yaşadıkları ilde üniversite eğitimi almalarını sağlamıştır. Diğer yandan bir kent için önemli olan şehirselleşme fonksiyonlarından eğitim(Yüksek öğrenim) ve kültür fonksiyonunu kazandırmıştır.

Sakarya’daki genç nüfus kitlesinin toplam nüfustaki payı Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durum genç bağımlı nüfusun az olduğunun göstergesidir. Yaşlı nüfus ise Türkiye yaşlı nüfus oranının üzerinde yer almaktadır. Şehirde, çalışma çağına ki nüfus Türkiye ortalamasına yakındır.

Sakarya ili 2000 yılı nüfus piramidi incelendiğinde doğurganlık hızının azalmakta olduğu, ölüm oranlarında ki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfus oranının artmakta olduğu görülür. Sakarya ili bu özellikleri ile gelişmiş ülkelerdeki nüfus piramidine benzer bir yapı göstermektedir (Şekil 9).

İlde deprem sonrası bölge ekonomisinin uğradığı yıkımda etkisiyle 12 ve üstü yaş grubunda işsizlik oranı % 7,1 olup, işsiz nüfusun yarısından fazlasını da 30 yaş altı genç nüfus oluşturmaktadır.

Sakarya’da çalışmakta olan nüfusun sektörlere dağılımına baktığımızda % 51,2 ile tarım sektörü önde gelmektedir. Bu oranı % 14,6 ile hizmet sektörü, % 12,3 ile imalat sanayi

sektörü takip etmektedir. En düşük oranı ise % 0,2 ile madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır.

Sakarya'ya da, genel doğum oranı Türkiye'nin üzerinde olmakla birlikte eğitim düzeyinin artması sosyal ve kültürel düzeyin yükselmesi gibi etkenlere bağlı olarak, kadın başına düşen çocuk sayısında 1955–2000 yılı aralığında ciddi azalma olmuştur. Tıp alanında yaşanan gelişmelerin ülke genelinde özellikle salgın hastalıkların çoğunun etkisini azaltması, toplumun sağlık konularında bilgi düzeyi artması, beslenme, barınma, giyinme gibi ihtiyaçların karşılanması gibi faktörler ülke genelinde olduğu gibi Sakarya'da da ölüm oranı hızı düşüş göstermiştir (Tablo 28).

2000 yılı sayım sonuçlarına göre Sakarya il nüfusunun % 73'ünü Sakarya doğumlular oluşturmakta ve cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Sakarya doğumlu olmayan nüfus içinde ilk sırayı Trabzon, ikinci sırayı Kocaeli doğumlular almaktadır. İl de Bulgaristan doğumluların varlığı ilin, 1989 Bulgaristan göçünden etkilendiğinin göstergesidir.

İl kuruluşundan itibaren göç almakla birlikte net göç hızı 2000 yılında, 1999 Marmara depreminin etkisiyle verdiği göç arttığından dolayı net göç eksi değerlere gerilemiştir.

İl son sayım döneminde, İstanbul, Kocaeli, Trabzon ve Ankara'dan en fazla göç almış, İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir'e en fazla göç vermiştir.

Sakarya'nın bulunduğu alandaki rekreasyonel çeşitlilik ve Büyükşehirlere yakınlık nüfus hareketleri bakımından bir cazibe merkezi olmasını sağlamıştır.

Türkiye nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu Marmara bölgesinde yer alan Sapanca gölü, ülkemizin en önemli tatlı su kaynaklarından biridir. Su kalitesi hızla bozulan gölün korunması amacıyla projeler üretilmelidir.

Bugün artık Kocaeli,-Sakarya-Ankara karayolunun uzandığı hat tamamen bir sanayi bölgesi haline gelmiş bulunmaktadır. Bu tesislerin buradan kaldırılması mümkün olmayacağından, çevreye olan zararlı etkilerini önlemek amacıyla gereken önlemler alınmalıdır. Özellikle çevre kirliliği yaratabilecek her türlü atık maddelerin arıtılması ve uzaklaştırılmasına yönelik çalışmalar üzerinde hassasiyetle durulmalıdır. Yeni

kurulacak sanayi tesisleri için tarım sahalarının dışındaki alanlar cazip hale getirilmelidir.

Sakarya'nın kültür coğrafyası bakımından sahip olduğu zenginlikler korunmalı, geleneksel el sanatları, tarihi ve turistik alanlar geliştirilmelidir. Özellikle Taraklı'da bulunan tarihi evlerinin tanıtımı yapılmalı ve buraya açık hava köy müzesi açılmalıdır.

Sonuç olarak Sakarya giderek artan bir nüfus artış hızına ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Dolayısıyla göç almaya devam edecektir. Bölgede yaşanan ekonomik gelişmeyle beraber nüfus artışı daha da hızlanacaktır. Bu nedenle kentleşme ve kente ait hizmetlerde çeşitli sorunların ortaya çıkması olasıdır. Bu durumun yapılacak planlama çalışmalarında göz önüne alınması gerekir.

KAYNAKLAR

- Adapazarı'nda Deprem Gerçeği* (2003), Sakarya Valiliği Deprem Serisi II, Sakarya
- Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, *Sakarya ili İktisadi Raporu*, 1989, 1998, 1990, 2000, 2002, 2005
- AKYOL, Mine (2007), *Sakarya'da deprem sonrasında kurulan yeni yerleşim alanları*,
Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- ALPAN, Seyfi (1967), 'Sakarya'nın fiziki, beşeri ve iktisadi coğrafyası', *Sosyoloji Konferansları İstanbul Üniversitesi yayınları*, No: 1271, s.71–105, İstanbul.
- ARI, Oğuz, TÜTENGİL C. O. (1967), 'Adapazarı'na göç ve çalışma hayatına intibak Araştırması', *Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi yayınları*, No: 1271, s.105–143, İstanbul.
- BAYRAKTAR, Bülent (1997), 'Adapazarı'na göçler', *Dünden bugüne Adapazarı sempozyumu, Sakarya Basımevi*, s.127–133, Adapazarı.
- BİLGİN, Turgut (1967), 'Samanlı Dağları coğrafi etüdü', *İstanbul Üniversitesi yayınları*, No:50, İstanbul.
- CENAN, Şenol (2005), 'Türkiye'de gelecek 20 yılda beklenen nüfus hareketleri ve sonuçları', *Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, s.505–511
- DARKOT, Besim (1952–1954), 'Türkiye'de nüfus hareketleri', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi Cilt:2 Sayı:2*, s.3–22, İstanbul.
- DARKOT, Besim (1961), 'Türkiye'de nüfus hareketleri üzerine yeni gözlemler', *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 21, s.1–12, Ankara
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (2001), *Sekizinci 5 yıllık kalkınma planı*, DPT Yayınları, Ankara
- D.İ.E., *Nüfus sayımı sonuçları*, 1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 1997, 2000

- D.İ.E. (2002), *2000 Genel nüfus sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri, Sakarya*, Ankara.
- DOĞANAY, Filiz (1996), 'Türkiye'ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi', <http://ekutup.gov.tr/yerlesim/doganayf/gocmen.html/>, Ankara.
- DOĞANAY, Hayati (1994), *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, İstanbul.
- DOLDUR, Hüsnüye (2003), *Tarımdan sanayiye bir ova şehri Adapazarı*, Yayınlanmış doktora tezi, İstanbul
- EMİROĞLU, Mecdi (1967–1968), 'Zonguldak ve Batı Karadeniz Bölümünde nüfus hareketleri', *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 24–25, s.149–167, Ankara
- EMİROĞLU, Mecdi (1981), 'Türkiye'de son sayımlar ve kentleşme olayını boyutları', *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı:10, s.43–82, Ankara
- ERENDİL, Muzaffer (1982), *Türlü yönleri ile Sakarya ili*, Nur Ofset
- ERÖZ, Mehmet (1967), 'Adapazarı'nın teşekkülü', *Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi yayınları*, No: 1271, s.61–71, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal, ŞANVER, S., ES M., ÇALIŞIR M. (1996), 'Adapazarı metropoliten alanında nüfus ve gelişim araştırması', *Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, s.21-24, Adapazarı
- FINDIKOĞLU, Z. F. (1967), 'Adapazarı'nın şehirleşmesi ve başlıca sosyolojik problemleri', *Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi yayınları*, No: 1271, s.1–61, İstanbul.
- GÖÇER, Orhan (1967), 'Adapazarı ve fizik planlaması', *Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi yayınları*, No: 1271, s.143-186, İstanbul.
- GÖZENÇ, Selami (1974–1977), 'Arazi kullanımı ve değerlendirmesinin coğrafi yönden tetkiki', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20–21, s.169–181
- HAYIR, Meryem (2005), 'Sakarya'da sanayi faaliyetleri ve özellikleri', *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu- KEAS'05, DPT-Pamukkale Üniversitesi*, Denizli.

- İNANDIK, Hamit (1952), *Adapazarı Ovası ve çevresinin jeomorfolojik etüdü*,
Basılmamış Doktora Tezi.
- İNANDIK, Hamit (1955), 'Adapazarı Bölgesinin iklimi ve bitki örtüsü', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13-14, s.65-92, İstanbul.
- İNANDIK, Hamit (1956), 'Adapazarı Ovası ve çevresinde nüfus ve yerleşme', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:7, s.65-92, İstanbul.
- İKİEL, Cercis (1998), 'Türkiye fiziki coğrafyasına genel bakış', *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt:5, s.104-115.
- İKİEL, Cercis KAYMAZ, Beyza, (2005), 'Adapazarı'nda İklim Koşullarının Mısır Yetiştiriciliğine Etkisi', *Ulusal Coğrafya Kongresi*, İstanbul
- İPEK, Nedim, (2005), 'Sakarya'ya Türk Göçleri', *Sakarya İli Tarihi, TC Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yayınları*, s. 633-660, Sakarya
- KONUĞU, Enver (1999), 'Sakarya'nın tarihi coğrafyası', *Birinci Sakarya ve çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, s.33-46, Adapazarı
- ÖNGÖR, Sami (1959), 'Türkiye'de dâhili muhaceret hakkında', *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:18-19, s.101-118, İstanbul.
- ÖNGÖR, Sami (1961), *1950-55 devresinde Türkiye'de iç göçler*, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:21, s. 63-70, İstanbul.
- ÖZDOĞU, S. (1982), 'Adapazarı'nda kentleşme ve kentsel nüfus hareketleri', *Sakarya D.M.M. Dergisi*, Sayı: MMA-12, s. 56-72, İstanbul
- ÖZGÜÇ, Nazmiye (1994), *Beşeri Coğrafya'da veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri*, *İstanbul Üniversitesi*, Yayın No:3849, İstanbul.
- ÖZGÜR, E. Murat (1998), *Türkiye nüfus coğrafyası*, Ankara,
- ÖZTÜRK, Yücel (2005), XVI. Asırdan XVII. Asrın başlarına kadar Ada Kazası, *Sakarya İli Tarihi, TC Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yayınları*, Cilt:1, s.223-304, Sakarya

- SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (2004), *Sakarya Rekabet gücünün belirlenmesi ve geliştirilmesi, ön rapor*, Sakarya
- SAKARYA VALİLİĞİ (1998), *Türkiye Cumhuriyetinin 75. yılında Sakarya*, Sakarya
- SAKARYA VALİLİĞİ VE İL ÇEVRE ORMAN MÜDÜRLÜĞÜ (2004), *Sakarya il çevre durum raporu*, Sakarya
- SELVİ, Haluk (2005), 'II. Meşrutiyet döneminde Adapazarı ve çevresi (1908–1918)', *Sakarya İli Tarihi*, TC Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yayınları, Cilt:1, s.449-496, Sakarya
- SERGÜN, Ümit (1977), 'Türkiye'de nüfus artışı ve sorunları', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20–21, s.221–223, İstanbul
- SUBAŞI, Turgut (2005), 'I. Meşrutiyet döneminde Adapazarı'ndaki sosyal hayat hakkında bazı gözlemler', *Sakarya İli Tarihi*, TC Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yayınları, Cilt:2, s.409–448, Sakarya
- TANDOĞAN, Alaaddin (1989), *Türkiye'de 1975–1980 döneminde iller arası göçler*, Trabzon
- TANOĞLU, Ali (1959), 'Türkiye'de nüfus dağılışı', *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Yayın No:10, s.1–16, İstanbul
- TAŞDELEN, Musa (2005), 'Sakarya'nın sosyal ve iktisadi yapısı üzerine', *Sakarya İli Tarihi*, TC Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yayınları, Cilt:2, s.833–846, Sakarya
- TC BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (2003), *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması, 2003*, Yayın No:2671, Ankara
- TC BAŞBAKANLIK TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2004), *Türkiye İstatistik Yıllığı 2004*, Ankara
- TUNCEL, Metin (1999), 'Türkiye'de yeni şehirler örneği Adapazarı', *Sakarya ve çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Adapazarı
- TUNCEL, Metin (2005), 'Adapazarı yöresinin coğrafyası', *Sakarya İli Tarihi*, TC Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yayınları, Cilt:1, s.1–10, Sakarya

- TUNÇDİLEK, Necdet TÜMERTEKİN, Erol, (1959), *Türkiye nüfusu*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul
- TÜMERTEKİN, Erol (1968), *Türkiye’de iç göçler*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, Yayın No: 54, İstanbul
- TÜMERTEKİN, Erol (1977), ‘Türkiye’de iç göçler üzerine’, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, s. 29–42, İstanbul
- TÜMERTEKİN, Erol, ÖZGÜÇ Nazmiye (1997), *Beşeri coğrafya ‘İnsan, Kültür, Mekan’*, İstanbul
- YALÇIN, Osman, GÖKÇEN, Rifat, (1979), *Sakarya*, Özyürek Yayınları
- YAVUZ, Nuri (1999), ‘Sakarya ve çevresinin Türk hâkimiyetine girişi’, *Sakarya ve çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Adapazarı
- YAZICI, Hakkı, GÜNER, İbrahim (2007), ‘Şebinkarahisar ilçesi nüfus coğrafyası’, www.sebinkarahisar.bel.tr/default.aspx?pid=31479&nid=17692
- YİĞİT, Ali (1997), ‘Keban Kasabası’nın Kuruluş ve Gelişmesine Etki Eden Coğrafi Faktörler’, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Derg.*, Sayı: 6, s. 411–423, Ankara
- YURT, Recep (1998), ‘Güney Doğu Anadolu Bölgesinden Sakarya iline olan iç göçler ve Sakarya nüfusuna etkilerinin incelenmesi’, 1. Adapazarı Tarih ve Kültür Sempozyumu, s. 6–13, Adapazarı
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/gosterge/sosyalgos%20.xls>

ÖZGEÇMİŞ

19.04.1974 yılında Sakarya'da doğdu. İlköğrenimini Donatım İlkokulunda, ortaokul ve liseyi Adapazarı Atatürk Lisesinde tamamladı. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünü kazandı ve 1997 yılında mezun oldu. 1997 yılında Kocaali Abidin Serhoş Çok Programlı Lisesinde Coğrafya öğretmenliğine başladı. 1998 yılında Sakarya Anadolu Lisesi'ne atandı ve halen bu görevi sürdürmektedir.